

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN KISSALARININ AHKÂM ÂYETLERİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ
(TALAT KOÇYİĞİT ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS

Havva Nur DEMİR

MAYIS-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN KISSALARININ AHKÂM ÂYETLERİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ
(TALAT KOÇYİĞİT ÖRNEĞİ)**

**ANALYSIS OF THE STORIES IN THE QUR'AN IN THE CONTEXT
OF AYAT AL-AHKÂM (THE SAMPLE OF TALAT KOÇYİĞİT)**

YÜKSEK LİSANS

Havva Nur DEMİR

**MAYIS-2024
GÜMÜŞHANE**

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN KISSALARININ AHKÂM ÂYETLERİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ
(TALAT KOÇYİĞİT ÖRNEĞİ)

ANALYSIS OF THE STORIES IN THE QUR'AN IN THE CONTEXT
OF AYAT AL-AHKÂM (THE SAMPLE OF TALAT KOÇYİĞİT)

YÜKSEK LİSANS

Havva Nur DEMİR

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KAYHAN

MAYIS-2024
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Kur’ân Kıssalarının Ahkâm Âyetleri Bağlamında İncelenmesi (Talat Koçyiğit Örneği)**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları, kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

03/05/2024

Havva Nur DEMİR

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın oluşmasında konu seçiminden çalışmanın sonuçlanmasına kadar benden destek ve katkısını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mustafa KAYHAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana destek olan hocam Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a ve lise yıllarından bugüne kadar beni hep motive eden, bana inanan ve devamlı yanımda olan kıymetli hocam Abdulkadir KOÇ'a şükranlarımı sunarım. Yine bana destek, bilgi ve kaynak sağlayan Hüseyin BALCI'ya da yardımlarının asla zayi olmayacağını bildirmek isterim. Bu araştırma boyunca her daim maddi ve manevi olarak yanımda olan ve her zaman beni yüreklendiren aileme, özellikle de annem Şengül DEMİR ve babam Sabri DEMİR'e çok müteşekkir olduğumu söylemek isterim.

Havva Nur DEMİR
GÜMÜŞHANE-2024

ÖZET

Kur'ân bütün insanlığa rehberlik etmek ve onları hidayete götürmek üzere kutsal bir kitap olarak Allah tarafından gönderilmiştir. İlk muhataplar bu kutsal kitabı okumuş, yetenekleri ve yetkinlikleri doğrultusunda onu anlamaya çalışmıştır. Ulema ise onun anlaşılması adına üstün gayretler sergilemiş ve bu anlamda çok değerli tefsirler telif etmiştir. İşte çabalardan birini de Ankara İlahiyat Fakültesi'nde yıllarca hadis dersleri okutmuş ve hadis konusunda eserler yazmış olan Talat Koçyiğit gerçekleştirmiştir. Talat Koçyiğit, ilkin İsmail Cerrahoğlu ile bu çalışmaya başlamıştır. Ancak birinci ciltten sonra Cerrahoğlu'nun ayrılmasıyla Koçyiğit bu çalışmaya tek başına sürdürmüştür. Kur'ân kıssalarındaki ibadet, muamelât ve ukûbat konuları açılarından bu tefsirin değerlendirilmesi araştırmanın konusu olmuştur.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde Koçyiğit'in hayatı, eserleri ve hadisçi gözüyle tefsir yazımı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Koçyiğit'in Kur'ân kıssalarında yer alan ahkâm âyetlerine yaptığı açıklamalar, ibadet, muâmelât ve ukûbat bağlamında araştırılmıştır. Bu düzlemde incelenen âyetler, mekkî ya da medenî oluşlarına göre gruplandırılmış ve âyetler nüzul sırasına göre değerlendirilmiştir. Böylece ilgili âyetler tek tek ele alınmış, Koçyiğit'in tefsiri ve açıklamaları baz alınarak bazı tefsirlerle karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen verilerin yazıldığı sonuç kısmıyla araştırma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıssa, Ahkâm, Mekkî, Medenî

SUMMARY

The Quran was sent by Allah as a sacred book to guide all humanity and lead them to the right path. The first interlocutors read this holy book and tried to understand it in line with their abilities and competence. Ulema, on the other hand, have made great efforts to understand it and have written very valuable commentaries in this sense. One of these efforts was made by Talat Koçyiğit, who taught hadith courses at Ankara Faculty of Theology for years and wrote works on hadith. Talat Koçyiğit first started this work with İsmail Cerrahoğlu. However, after Cerrahoğlu left after the first volume, Koçyiğit continued this work alone. The evaluation of this interpretation in terms of worship, transactions and conclusion in the stories of the Quran has been the subject of the research.

This study consists of an introduction and two parts. In the first part, Koçyiğit's life, works and tafsir writing from the perspective of a hadith scholar were examined. In the second part, Koçyiğit's explanations of the verses of the Qur'an were researched in the context of worship, transactions and ukûbat. The verses examined at this level were grouped according to whether they were Makki or Madani, and the verses were evaluated according to the order of revelation. Thus, the relevant verses were discussed one by one and examined comparatively with some commentaries based on Koçyiğit's commentary and explanations. The research was completed with the conclusion section where the data obtained was written.

Keywords: Tafsir, Parable, Ahkam, Makkî, Medenî

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi	1
III. Araştırmanın Kaynakları.....	2
IV. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	3
1. TALAT KOÇYİĞİT’İN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. T. Koçyiğit’in Kısaca Hayatı	5
1.2. T. Koçyiğit’in Eserleri	8
1.2.1. Hadisle İlgili Telif Eserleri.....	8
1.2.2. Kur’ân’la İlgili Telif Eserleri	11
1.2.3. Din Kültürü Dersiyle İlgili Telif Eserleri.....	13
1.3. T. Koçyiğit’in Tercümeleleri	13
1.4. T. Koçyiğit’in Makaleleri.....	14
1.4.1. Telif Makaleleri.....	14
1.4.2. Tercüme Makaleleri	16
1.5. T. Koçyiğit’in Tefsirine Genel Bakış ve Hadisçi Gözüyle Tefsir Yazımı.....	17
2. KUR’ÂN KISLARININ AHKÂM ÂYETLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	22
2.1. Mekkî ve Medenî Kıssalarda İbadetlerle İlgili Hükümler	22

2.1.1. Taharet.....	24
2.1.2. Namaz	26
2.1.3. Oruç.....	36
2.1.4. İtikâf.....	39
2.1.5. Zekât.....	42
2.1.6. Hac	47
2.1.7. Adak	51
2.1.8. Kurban.....	53
2.2. Mekkî ve Medenî Kıssalarda Muamelâtla İlgili Hükümler	59
2.2.1. Aile Hukuku	59
2.2.2. İcâre.....	68
2.2.3. Cuâle Akdi	75
2.2.4. Kur'a	76
2.2.5. Kefalet	78
2.2.6. Vekâlet	82
2.2.7. Lakit-Lukata.....	86
2.2.8. Faiz.....	88
2.2.9. Rehin	89
2.2.10. Güvence Alma.....	90
2.2.11. Evlat Edinme ve Tebennî	92
2.2.12. Müsabaka	93
2.2.13. Şahit-Şahitlik.....	95
2.2.14. Hiyel.....	97
2.3. Mekkî ve Medenî Kıssalarda Ukûbatla İlgili Hükümler.....	100
2.3.1. Kısas.....	101
2.3.2. Kasâme.....	105
2.3.3. Zina	106
2.3.4. Livâta.....	107
2.3.5. Hırsızlık.....	111

2.3.6. Yol Kesicilik	113
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	115
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ	123

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

(a.s)	: Aleyhisselam
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bk.	: Bakınız
b.	: Bin
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celâluhû
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
(r.a)	: Radiyallahu anhu
ss.	: Sayfa numarası
(s.a.v)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çağlar boyunca Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak için birçok eser yazılmıştır. Bu açıdan Kur'ân'ı açıklamak için tefsirler telif edilmiştir. Bu çalışmaların en yenilerinden bir tanesi Talat Koçyiğit'in yazdığı tefsir olmuştur. Bu çalışmada “Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri” adlı kitap, Kur'ân kıssalarındaki ahkâm âyetleri bağlamında incelenmiştir. Buradaki konular ibadet, muâmelât ve ukûbat şeklinde kategorize edilmiştir. Böylece önceki dinlerde ve şeriatlardaki uygulamalar ön plana alınmıştır. Kıssalardaki ilgili veriler müellifin tefsirinde yer verildiği ölçüde araştırılmaya çalışılmıştır. Önceki ümmetlerde yer alan uygulamaların incelenmesinde üç ayrı tefsirden de kısmen yararlanılmıştır. Koçyiğit'in tefsirinde yer alan önceki şeriatlarla ilgili bilgilerin daha net görülmesi için mukayeseli bir yol izlenmiştir. Konunun bu tefsirde nasıl ele alındığı gösterilmiştir. Böylece fıkıhın tali delillerinden biri olan *şer'u men kablena* açısından tefsirdeki veriler derlenmiştir.

Bu çalışmada ise Koçyiğit'in ilgili tefsiri farklı açılardan incelenmiştir. Kur'ân kıssalarına yaptığı açıklamalar açısından tetkik edilmiştir. Tefsir, kıssalardaki ahkâm âyetleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Önceki ümmetlerde var olan uygulamaların İslam dininde devam edip edilmediği araştırılmıştır. Bu incelemeler sonucunda kıssalarda hüküm bildiren âyetlerle ilgili varılan bilgiler aktarılmıştır. Bu konuda namaz, oruç, hac, zekât gibi konular güzel bir örneklik teşkil etmiştir. Bu ibadetlerin önceki toplumlarda nasıl olduğuna dair bazı bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler farklı tefsirlerle karşılaştırmalı olarak ve nüzul sırası gözetilerek araştırılmıştır. Netice itibariyle bu çalışmada kıssalarda yer verilen ibadet, muamelât ve ukûbatla ilgili âyetlere ve onlara müfessirin yaptığı açıklamalara değinilmiştir.

II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi

Bu çalışmada Kur'ân kıssaları ibadet, muamelât ve ukûbatla ilgili hükümler bağlamında Koçyiğit'in tefsirinde ele alınmıştır. Yine kıssalarda önceki milletlerin şeriatlarındaki bazı tikel olay ve hükümlere temas edilmiştir. Böylece Kur'ân kıssaları titizlikle incelenmiş, kıssalardaki hükümler tetkik edilmiştir. Burada müfessirin bunlarla ilgili açıklamalarına odaklanılmıştır. Araştırmanın önemi buradan kaynaklanmaktadır. Zira böylece Koçyiğit'in “şer'u men kablena” konusundaki yorumları tek bir çalışmada

ortaya çıkarılmıştır. Bunun için incelenen kıssa âyetleri mekkî ve medenî ayırımına tabi tutulmuştur. Çalışmanın önemli noktalarından biri de hadisçi kimliğiyle tanınan bir müellifin nasıl bir tefsir yazdığının ortaya çıkarılması olmuştur. Bu bağlamda hadisçi bakış açısıyla tefsir yazımıyla ilgili bazı verilere ulaşılmıştır.

Bu çalışmada genel olarak konulu tefsir metodu ve doküman analiz yöntemi kullanılmıştır. İki bölümden oluşan çalışmada öncelikli olarak Koçyiğit'in hayatı, eserleri ve tefsiri dışındaki çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Kur'ân kıssalarında hüküm bildiren âyetlere yaptığı açıklamalar incelenmiştir. Bu bölüm ibadet, muâmelât ve ukûbat şeklinde üç alt başlıkta kategorize edilmiştir. İlk olarak terimler açıklanmış ve ardından konuyla ilgili âyetler mekkî ve medenî sûreler bazında kronolojik olarak işlenmiştir. Âyetler, genellikle nüzul sırasına göre değerlendirilmiştir. Tetkik edilen konuların geçmiş ümmetlerde nasıl olduğu ve bunu müfessirin nasıl anladığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Burada, Koçyiğit'in tefsirinde yer alan bilgiler ve kıssalardaki hükümlere dair açıklamaları aktarılmıştır. Farklı tefsirlerden bilgilere de müracaat edilmiştir. Bu bağlamda rivayet tefsirlerinden İbn Kesîr'in "Tefsiru'l Ku'ân'il Azim"inden, Vehbe ez-Zühaylî'nin "Tefsirü'l-Münir"inden ve Ömer Nasuhi Bilmen'in "Kur'ân'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri"nden de istifade edilmiştir. Böylece farklı dönemlerde ve farklı metotlarla yazılan bu üç tefsirdeki bilgilerden yararlanılmış ve bunlarla da bu çalışmaya bir çeşitlilik getirilmiş ve özgünlük katılmıştır.

III. Araştırmanın Kaynakları

Bu araştırmada oluşturulurken bu konuda yazılan bütün tez, makale ve kitaplardan istifade edilmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler tezin birinci bölümünde kullanılmıştır. Böylece Talat Koçyiğit'in hayatı ve eserleri tek tek incelenmiştir. Onun hadisçi gözüyle nasıl bir tefsir kaleme aldığı tetkik edilmiştir. Bu araştırmamızda konuyla ilgili yazılan makalelerden, İslâm Ansiklopedisi maddelerinden ve bizzat müellifin çalışmalarından yararlanılmıştır. Ayrıca bazı yüksek lisans tezleri, doktora çalışmaları ve hakkında yazılan kitaplardan da istifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kıssalarda yer alan ibadet, muâmelât ve ukûbatla ilgili âyetlere müfessirin yaptığı açıklamalar derlenmiştir. Bu konuda İslâm'ın ibadet, muamelât ve ukûbatından söz eden bütün eserler ve yeni çalışmalar araştırmanın ikinci kısmında kullanılmıştır. Bu konuların ele alındığı eserlere de müracaat edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili İslâm Ansiklopedisi'nin bazı maddelerine, doktora ve yüksek lisans tezlerine, makalelere, kitaplara ve hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Ancak

araştırmada ana kaynak olarak Talat Koçyiğit'in "Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri" adlı eserinden yararlanılmıştır. Bu etütte yer verilen ayetlerin mealleri, genellikle Koçyiğit'in "Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meali" adlı eserden alınmıştır. Bir de Veybe ez-Zühaylî'nin "Tefsirü'l-Münir", İbn Kesir'in "Tefsiru'l Kur'ân'il Azim" ve Ömer Nasuhi Bilmen'in "Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri" gibi eserlerden istifade edilmiştir. Koçyiğit'in tefsirinden alınan bilgiler, adı verilen tefsirlerden hareketle bir karşılaştırmaya izin verecek biçimde ele alınmıştır.

IV. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Hadisçi kimliği ile tanınan Talat Koçyiğit ve tefsiri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi Muhammed Raci Ayday tarafından yazılmıştır. Araştırmacı, "Talat Koçyiğit ve Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eseri" adlı yüksek lisans tezinde Koçyiğit'in tefsirini incelemiştir. Bu çalışmada yazar, müfessirin tefsirindeki yöntemini ve Kur'ân ilimlerine yaklaşımını incelemiştir. Diğer bir çalışma Büşra Sonay tarafından yapılmıştır. "Talat Koçyiğit'in Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eserinde Sebeb-i Nüzullere Yaklaşımı" adlı bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Bu eserde araştırmacı, Koçyiğit'in sebeb-i nüzullere yaklaşımını ve rivayetleri kullanma durumunu özel olarak araştırmıştır. Koçyiğit ve tefsiriyle ilgili bir diğer çalışma ise Serkan Göktaş tarafından yapılan "Kur'ân'ın Kur'ân İle Tefsiri Bağlamında 'Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri' Adlı Eserin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı, müellifin ismiyle genel bilgiler vermiş ve müellifin Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri konusuna odaklanmıştır. Tez sahibi, Koçyiğit'in Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine örnekler vermiş ve tefsire yönelik eleştirel bir değerlendirmeye çalışmayı sonlandırmıştır.

Bir diğer çalışma da yüksek lisans tezi olarak Yaşar Akyay tarafından yapılmıştır. Akyay, "Talat Koçyiğit'in Hayatı, Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri İsimli Eserinde Ahkâm Âyetlerinden Zina Âyetlerine Yaklaşımı" ismiyle tezini yazmıştır. Eserde zina fiiliyle ilgili hükümlere ve bunlara Koçyiğit'in yaklaşımına yer vermiştir. Ayrıca zina iftirasıyla ilgili hükümlerden ve müellifin onlara yaklaşımından da bahsedilmiştir. Son olarak Seyfullah Kalaycı müfessirle ilgili bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Kalaycı, tezine "Talat Koçyiğit'in Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu" adını vermiştir. Tezde müfessirle ilgili kimi bilgilendirmeler yapılmış ve ardından tefsirindeki metodu kapsamlı olarak incelenmiştir. Yine Kur'ân'ı açıklamada yararlandığı yöntemlerden söz edilmiştir.

Muhtemeldir ki Koçyiğit’le ilgili başka çalışmalar bundan sonra da yapılacaktır. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında müellifin kıssalarla ilgili konulardaki görüş ve açıklamalarının çalışılmadığı anlaşılmıştır. Yine onun, kıssalarda yer alan ibadetlerle, muâmelâtla ve ukûbatla ilgili ayetleri ele alışına ve değerlendirişine temas edilmemiştir. Bu çalışma, görülen bu boşluk dikkate alınarak yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada daha ziyade derlenen bilgilerin analiz ve sentezlenmesine gayret edilmiştir. Tümevarım ve tümdengelim gibi metotlardan yararlanılmıştır. Verilerden oluşan bilgiler, analiz edilmiş ve bunlardan bazı neticelere varılmıştır.

1. TALAT KOÇYİĞİT'İN HAYATI VE ESERLERİ

Burada muhaddis ve müfessir, T. Koçyiğit'in hayatına temas edilmiştir. Zira bir yazarın veya müellifin hayatı, aynı zamanda yazdıklarının aynası olarak kabul edilmektedir. Yine müellifin, kendi alanında yazdığı telif eserleri, tercümeleri ve kaleme aldığı makalelerine de değinilmiştir. Telif eserleri, içeriklerine göre hadisle, Kur'ân'la ve din kültürü dersiyile alakalı olarak tasnif edilmiştir. Makaleleri ise telif ve tercüme makaleler olarak kategorize edilmiştir. Bu temas ve değinilerin hepsi, onun tefsirinde kıssalar doğrultusunda ahkâm ayetlerine getirdiği yorumların daha iyi analiz edilmesine yardımcı olması için yapılmıştır. Zira Kur'ân kıssaları önceki elçilere verilen kitap ve sayfalarla ilgili bilgileri içermektedir. Ayrıca önceki din mensuplarına verilen şariatlarla ilgili bazı hükümlere de temas edilmiştir. Bunlara dair yorumları, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.1. T. Koçyiğit'in Kısaca Hayatı

Talat Koçyiğit, 3 Ağustos 1927 tarihinde Uşak ilinde doğmuştur. Babası emekli memur Mehmet Koçyiğit (ö. 1986) olup, annesi resmîyette Gülizar olarak bilinen Ümmü Gülsüm hanımefendi (ö. 1983) ise ev hanımıdır.¹ “Kadıköylüler” diye tanınan bir aile içinde yetişmiştir. Kadıköylüler olarak tanınmasının sebebi ise dedesi Kadıköylü Hafız Süleyman Efendi'den kaynaklanmaktadır.² Koçyiğit, dört çocuklu bir ailede yetişmiştir. Kardeşlerinin isimleri Mâcîde, Âsaf (ö. 2012) ve Zühal (ö. 1968)'dir. Dedesi Arapça'ya hâkim olmakla birlikte talebelerine hafızlık yaptırmıştır. Babası Mehmet, medresede tahsil görmüştür. Koçyiğit, dedesi ve babasından Kur'an-ı Kerim'i ve ilk dini bilgilerini öğrenmiştir.³

Koçyiğit, ilk ve orta öğrenimini Uşak'ta bitirmiştir. Lise öğrenimini ise 1949'da Özel Türk Maarif Cemiyeti Lisesi'nde tamamlamıştır.⁴ Bu bilim adamı, önce Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başvuru yapmış ve bir müddet sonra bu fakülteye kabul edildiğini öğrenmiştir. Ancak aynı dönemde babasının Arapça'ya aşina olması sebebiyle bu üniversitede açılan İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Böylece Tıp Fakültesinde okumaktan vazgeçmiştir. Bu açıdan hoca 1949 yılında açılan Ankara

¹ Recep Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı, Eserleri ve Türkiye'deki Hadis Çalışmalarına Katkısı”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2 (Ocak 2015), 168.

² Bünyamin Erul, “Talat Koçyiğit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/73.

³ Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı”, 168.

⁴ Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı”, 171.

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ilk öğrencilerinden olmuştur.⁵ Kendisini en fazla etkileyen hocası Tayyib Okiç'in yönlendirmesiyle fakültenin ilk yıllarında yabancı dilini ilerletmiştir. Bu çalışmalarıyla asistanlık için gerekli birikimi elde etmiştir.⁶ Müellif Boşnak asıllı bir müslüman olan Okiç'ten tefsir ve hadis konularında çok yararlandığını eserlerinde ve konuşmalarında dile getirmiştir.⁷ Koçyiğit, “*Süyûti'nin Usûl-i Hadîse Mûteallik Eserlerinden Tedrîbu'r-Râvî*” başlıklı lisans teziyle 1953'te fakülteden mezun olmuştur. Mezuniyetinden bir süre sonra asistanlık sınavını kazanmış ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistan olarak görevine başlamıştır.⁸

İlahiyat Fakültesi'nde hadis alanının ilk asistanı olan Koçyiğit, 1957'de “*Hadislerin Toplanması ve Yazıyla Tespiti*” adlı teziyle doktor unvanını almıştır.⁹ Hocanın bu eserinin birkaç baskısı yapılmış ve son olarak 2007 yılında Konya'da kurulu olan Hüner Yayınevi tarafından basılmıştır.¹⁰ Sonraki yıllarda yayımladığı hadislerle ilgili bazı eserlerinin temelini, hocanın bu tezi oluşturmaktadır. T. Koçyiğit, hadis ilminin temel konularını belli başlı olarak Türkiye'de inceleyen ilk akademisyen olarak tarihteki yerini almıştır. Nitekim kaleme aldığı eserleriyle kendinden sonrakilere bu konuda kılavuzluk etmiştir.¹¹

Müellif, 1954 senesinde Ayhan Hanım'la hayatını birleştirmiştir. Bu evlilik neticesinde Selçuk ve Ayşegül adlarında iki çocukları olmuştur. 1957-1958 yılları arasında Arapça eğitimi için Irak'a gitmiş ve Bağdat Üniversitesi'nde altı ay kadar kalmıştır. 1963 yılında kendi imkânlarıyla iki sene izinli olarak gittiği Tunus'ta 20 ay kalmış ve Zeytûniye Üniversitesi'nde Arapça eğitimi almıştır. Tunus'tan dönerken İtalya ve Almanya'ya uğradıktan sonra Türkiye'ye gelmiştir. 1972 yılında tetkik ve araştırma iznini kullanarak Fransa'ya gitmiştir. Orada profesörlük dil imtihanına hazırlanmıştır.¹²

1963 senesinde İsmail Cerrahoğlu'yla birlikte Ahmed b. Hanbel'in, “*Kitâbu'l-İlel ve ma'rifetu'r-ricâl*” adlı eserinin neşrini gerçekleştirmiştir. Onlar, eserin hala Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan tek yazma nüshasından yararlanarak bu yayımlamayı gerçekleştirmiştir. 1971 yılında da İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 1449) hadis usûlü alanında en önemli eserlerinden “*Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi nuhbeti'l-fiker*” kitabını Türkçeye tercüme etmiştir.¹³ Koçyiğit, doktora tezinin önsözünde hadislerin

⁵ Betül Yılmaz Örnek, “Talat Koçyiğit”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/2 (Ocak 2011), 181.

⁶ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 181.

⁷ Erul, “Talat Koçyiğit”, 73.

⁸ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 181.

⁹ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 181.

¹⁰ Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı”, 170.

¹¹ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 181-182.

¹² Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı”, 169.

¹³ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 182.

toplanması ve yazıyla tespiti hususunda yeterli bilgi olmadığını ifade etmiştir. Bundan dolayı günümüze ulaşan en eski yazılı hadis vesikası olarak bilinen ve ilk defa Muhammed Hamîdullâh (ö. 2002) tarafından Şam ve Berlin’de birer nüshası bulunarak neşredilen Hemmâm b. Münebbih’in (ö. 132/750) Sahîfesi’ni 1967 yılında Türkçeye kazandırmıştır.¹⁴

Talat Koçyiğit, 1967 senesinde “*Hadisçilerle kelamcılar arasındaki münakaşalar*” adlı eseriyle doçent unvanı almıştır. 1975 senesinde ise profesör kadrosuna atanmıştır.¹⁵ Müellif, hadis tarihinin ilk üç asrının en meşhur âlimlerini eserleriyle birlikte ele aldığı “*Hadis tarihi*” adlı kitabı çok önemli bir çalışma olmuştur. Zira yayımlandığı günden beri bu eser, ülkemizde bu alanının önde gelen kitapları arasına girmiştir.¹⁶ Bu eser, 1977’de tab edilmiştir. 1979’da Rusya Diyanet İşleri Başkanlığı’nın resmî davetlisi olarak Azerbaycan, Özbekistan ve dağılmadan önceki adıyla kimi SSCB devletlerine gitmiştir. İmam Buhârî’nin (ö. 256/870) türbesini ve bazı medreseleri ziyaret etmiştir. 1984 senesinde araştırma yapmak için Mısır’a ve İngiltere’ye, sonrasında ise hac ibadetini ifa etmek üzere Suudi Arabistan’a gitmiştir. 1987 yılında ise umreye gitmiş ve orada iki ay kalmıştır. Mekke ve Medine’de talebe ve akademisyenlerle ders amaçlı görüşmeler yapmıştır.¹⁷ 1982-1984 yıllarında asistan olarak girdiği AÜİF’de dekanlık görevini yürütmüştür.¹⁸

Müellif, 1994’te yaş haddinden ötürü emekliye ayrılmıştır. Tekâûd yıllarında İsmail Cerrahoğlu’yla başladığı meal ve tefsiri, onun ayrılması sonucu tek başına yazmayı sürdürmüştür. Bu eser vefat etmeden kısa bir müddet önce tamamlanmıştır.¹⁹ Koçyiğit, bütün hayatını tabiri caizse sadece eviyle İlahiyat Fakültesi arasında geçirmiştir. Müfessir aynı zamanda sade bir hayat tarzıyla ve mütevazı kişiliğiyle ile tanınmıştır. Sempozyum ve kongre gibi toplantılara katılmaya pek gönüllü olmamıştır. İlmi açıdan ise muhafazakâr sayılabilecek bir görüşü benimsemiştir. Yani yazılarında, sözlerinde ve eylemlerinde ifrattan da tefritten de uzak durmuştur. 28 Mayıs 2003’te kendisiyle yapılan bir röportajda hadis alanında çalışanlara ehl-i sünnet inancına iyice sarılmalarını tavsiye etmiştir. Bununla beraber muhaddis, dinleyenlerine ve öğrencilerine hadis alanındaki olumsuz propagandalara sürüklenmemelerini salık vermiştir.²⁰

¹⁴ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 182.

¹⁵ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 170.

¹⁶ Örnek, “Talat Koçyiğit”, 182.

¹⁷ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 170.

¹⁸ Sonay, *Talat Koçyiğit’in Kur’ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eserinde Sebeb-i Nüzullere Yaklaşımı*, 6.

¹⁹ Erul, “Talat Koçyiğit”, 73.

²⁰ Erul, “Talat Koçyiğit”, 73.

Talat Koçyiğit'in hayatı ve eserleri bu çalışmada kısmen ele alınmıştır. Yine ilmi şahsiyetine değinilmiş ve hadis ilmi başta olmak üzere diğer ilim dallarına olan katkılarından bahsedilmiştir. Kısaca ulaşılan bilgiler doğrultusunda onun yaşam serüveni aktarılmaya gayret edilmiştir. Hocası Tayyib Okıç'ın kullandığı “Benim beş oğlum olmuştur. Bunlar, Koçyiğit, Cerrahoğlu, Hatiboğlu, Ateş ve Esat Kılıçer'dir.”²¹ sözünden çok etkilenmiştir. Hocasının bu ifadesinden, Koçyiğit'in çok kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. 1982'deki kalp rahatsızlığı şikâyetleri, 2003'te tekrar artmıştır. Buna rağmen ameliyat olmayı reddetmiştir. Koçyiğit, 18 Nisan 2011 yılında kalp krizine bağlı olarak vefat etmiştir. 20 Nisan günü Hacı Bayram Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrasında Cebeci Asrî Mezarlığı'na defnedilmiştir.²² Allah; bu bilginin yetişmesine katkı veren başta ailesi ve hocaları olmak üzere hepsine rahmetiyle ve gufranıyla muamele eylesin. Âmin...

1.2. T. Koçyiğit'in Eserleri

Muhaddis ve müfessir kimliğiyle tanınan Koçyiğit, birçok eser kaleme almıştır. Kendinden sonra gelenler için kaynak niteliği taşıyan bu eserler, literatürde önemli bir yer edinmektedir. Bu çalışma açısından da onun eserleri önemlidir. Müellifin eserlerini anladıkça ve onlardan faydalandıkça bu çalışmanın özgünlüğü de artacaktır. Eserleri, bu araştırma bağlamında telif, tercüme ve makaleleri olmak üzere üç ana başlıkta incelenecektir. Telif eserleri hadis ilmiyle, Kur'ân'ın değişik cephesiyle ve din kültürü dersiyle olmak üzere kategorize edilerek ele alınacaktır. Altaki başlıklarda ilgili eserler tek tek incelenecektir.

1.2.1. Hadisle İlgili Telif Eserleri

Koçyiğit, asistanlığa başladıktan sonra hep hadis anabilim dalında eserler yazmış ya da bu alanda tercümeler yapmıştır. Burada cumhuriyet döneminde yetişen bu muhaddisin, hadis ilmiyle ilgili yazmış olduğu eserler ele alınacaktır. Telif eserler başlığı altında hadis alanıyla ilgili yazdığı kitaplar incelenerek onların tanıtımıyla ilgili bazı bilgilere yer verilecektir.

Müellifin telif eserlerinden biri “*Hadislerin toplanması ve yazıyla tespiti*” eseridir. Bu kitap, ülkemizde hadis sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Zira bu kitap hadis alanında akademik olarak yapılan ilk çalışma olması sebebiyle çok değerli görülmektedir. Bu çalışma aynı zamanda, T. Koçyiğit'in doktora tezidir. Eserin

²¹ Behlül Kanaqı, “Muhammed Tayyib Okıç (Hayatı- Eserleri- Kişiliği) Sempozyumu”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (Ocak 2010), 203.

²² Erul, “Talat Koçyiğit”, 73.

birkaç baskısı yapılmıştır. Son olarak bu eser, 2007 yılında Konya’da basılmıştır.²³ Koçyiğit, müsteşriklerden Sprenger (ö.1893)’in ilk yazılı hadis sahifelerini kendisinin tespit ettiğine dair iddiasını, bazı çalışmalarında eleştirmektedir. Zira o müsteşrik, uzunca bir makalesinde bunun büyük bir buluş olduğunu ileri sürmüştür. Oysa muhaddis, o müsteşriğin mezkûr makalesini gözden geçirmiş ve çok büyük buluş olarak lanse ettiği şeyin, aslında 5. asır müelliflerinden birinin yazdığı bir eserin özeti olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur.²⁴

Koçyiğit’in “*Hadis usulü*” adlı kitabı, daha önce farklı baskıları olan “*Hadis ıstılahları*” adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Aynı eser daha geniş bir şekilde ve farklı bir kombinasyonla düzenlenmiştir.²⁵ Eser, hadis tarihi ve hadis usulü alanlarında kıymetli bir eserdir. Çok kapsamlı bir içeriğe sahip olan eser, kendinden sonra yazılan birçok kitaba da kaynaklık etmiştir. Kitap, yedi bölüm halinde telif edilmiştir. Birinci bölümde sünnet, hadis ve haber konuları, ikinci bölüm de ise haberler ve haber çeşitleriyle ilgili mevzular tetkik edilmiştir. Üçüncü kısımda sıhhat yönünden hadis çeşitleri, dördüncü bölümde ise isnad konuları yer almaktadır. Beşinci bölümde hadis râvileri ve rivayet şekilleri, altıncı bölümde hadislerin alınma kısımları üzerinde durulmuştur. Son bölümde de hadislerin toplanması ve yazılması konu edilmiştir.²⁶

Müellif, “*Hadis ıstılahları*” adlı eserini hadis usulüyle ilgili veya Mustalahu’l-hadis ilmi bağlamında yazmıştır. Bu eser, alışılmışın dışında bazı özellikleriyle temayüz etmiştir. Mesela hadis ıstılahları alfabetik sırayla verilmiş ve onların daha kolay bulunması veya öğrenilmesi sağlanmıştır. Yazar, kitabını büyük bir titizlikle kaleme almıştır. Buna rağmen hadislerle ilgili gözden kaçan bazı ıstılahlar da vardır. Bu, konunun geniş olması ve ıstılahların ilk defa alfabetik sırayla verilmesinden kaynaklanmaktadır.²⁷ Bu kitap, müellifin daha sonra yazdığı *Hadis Usulü* eseri için bir kaynak niteliğini taşımaktadır.²⁸ Eserde 300’den fazla hadis ıstılahı bulunmaktadır. ıstılahlar sözlüğü olması dolayısıyla bazı terimler, detaylı olarak anlatılmış ve diğerleri ise daha yüzeysel işlenmiştir.

Müellif, hadis ilminin hicri üçüncü asrın sonunda teşekkülünü tamamladığını beyan etmiştir. Bu itibarla o, *Hadis tarihi* adlı eserini hicri ilk üç asırdaki hadis tarihine tahsis etmiştir.²⁹ Eseri üç bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde Hz. Nebi ve sahabe devrinde hadis başlıklarına yer vermiştir. İkinci bölümde hadis ilminin teşekkülünü ve

²³ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 170.

²⁴ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 174.

²⁵ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 4.

²⁶ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, 3

²⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis ıstılahları* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1980), 3-4.

²⁸ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, 3.

²⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 8.

bunu hazırlayan sebepleri irdelemiştir. Üçüncü bölümde ise tasnifin altın çağı denilen ve kütüb-i sitte'nin oluşturduğu devri detaylıca ele almıştır.³⁰ Eser, 1988 senesinde AÜİF Yayınları tarafından 295 sayfa olarak yayımlanmıştır.³¹

Yazarın, “*Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*” adlı eseri, TDV Yayınları tarafından 1989’da 298 sayfa olarak yayınlanmıştır. Bu çalışma, Koçyiğit’in doçentlik tezinin kitaplaştırılmış halidir. Yazar bu eserini de üç bölüme ayırmaktadır. İslam dini ve akaidi, itikadi ihtilafların neticeleri ve hadisçilerle kelamcılar arasındaki münakaşalar başlıkları altında kitabını yazmıştır.³² Eserde, hadisçilerle kelamcılar arasında akaidin çeşitli konularında zuhur eden münakaşalar tetkik edilmiştir. Bununla beraber tarafların görüşleri ve öne sürdükleri deliller de incelenmiştir. Mutezile hakkında ileri sürülen hükümler hissi olmaktan ziyade, mevcut kaynakların nakillerinden oluşturulmuştur. Böylece Koçyiğit, nakledilen bu haberler doğrultusunda gerçeğe uygun neticelere ulaşmaya çalışmıştır.³³

“*Hadis 10. Sınıf*” eseri, İmam Hatip Liseleri’nde okutulması için Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur ve İ. Hakkı Ünal tarafından telif edilmiştir. MEB yayınları arasından 1983 yılında yayımlanmıştır. “*Hadis 11. Sınıf*” eseri, yine bu üç isim tarafından İmam Hatip Liselerinde okutulmak üzere MEB yayınlarınca basılmıştır. Yine “*Hadis 12. Sınıf*” kitabı da MEB yayınlarınca tab edilmiştir ve aynı yazarlarca kaleme alınmıştır. Bu arada Koçyiğit, “*Hadis-i Şerif Külliyyatı 1-2*” adlı eserinde Kütüb-ü Sitte’den ve diğer güvenilir sahih hadis kitaplarından aldığı hadislerden telif etmiştir. Bu eserde farklı konulardaki hadisler ve o konularla ilgili ayetler bir aradadır. Onun bu eseri, Tercüman gazetesi tarafından yayımlanmıştır.³⁴ “*Hadiselerin Işığında İman İbadet Ahlak*” eseri, halka yönelik bir çalışma olarak hazırlanmıştır. DİB yayınları tarafından 1974 yılında basılmıştır. Eserin ayetleri ve hadisleri içerdiği, vaaz, hutbe ve sohbet verirken imamların faydalanacağı bir kaynak olduğu ifade edilmiştir. Bu eserin, örneklik teşkil eden metinler içermesi, önemini artırmıştır.³⁵

Koçyiğit’in “*Hutbeler Sohbetler Va’z ve Nasihatler*” adlı eseri, bir diğer eseri olan “*Hadislerin Işığında İman, İbadet, Ahlak*” kitabına yaptığı eklemeler ve değişiklikler sonucu basılmıştır. Kılıç kitabevi tarafından 1995 yılında tab edilmiştir. 370 sayfadan oluşmaktadır.³⁶ Netice itibarıyla burada Koçyiğit’in hadislerle ilgili telif eserleri incelenmiştir. Onun, hadis alanı için başvuru niteliğinde eserler yazdığı

³⁰ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 5-7.

³¹ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 175.

³² Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 7-9.

³³ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, 3-6.

³⁴ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 177-178.

³⁵ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 178.

³⁶ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 179.

anlaşılmaktadır. Böylece hadisçi Koçyiğit, kendinden sonra bu konularda çalışacaklara bir çağır açmış ve büyük bir ufuk göstermiştir. İlim adamlığını, hadis sahasında yazdığı birbirinden değerli eserlerle kanıtlamıştır.

1.2.2. Kur'ân'la İlgili Telif Eserleri

Burada müellif Koçyiğit'in müfessir kimliğinin ürünü olan çalışmaları irdelenecektir. Çünkü o, Kur'ân üzerine bazı araştırmalar yapmış ve bu bağlamda kimi kitaplar yazmıştır. Kur'an çerçevesinde yazmış olduğu bu eserler, bu tetkikte tek tek ele alınarak eserlerin içerikleri tanıtılacaktır. Onun tefsirle ilgili eserlerinden biri olan *"Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Mealı"* adlı tercümesi, herkesin anlayabileceği sade bir dille yazılmıştır. Onun bu, Türkçe meâlî, çeşitli yayınevleri tarafından defalarca basılmış ve son olarak Nükte Yayınevi tarafından tab edilmiştir. Büyük bir boşluğu dolduran bu çalışma, Eylül 2005'te 651 sayfa olarak yayımlanmış ve raflardaki yerini almıştır. Açık bir anlatım tarzına sahip olması, meâl ve metinli olarak basılması istifadeyi daha elverişli hale getirmiştir.³⁷

Müellif *"Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri"* adlı eserin birinci cildini Cerrahoğlu'yla birlikte hazırlamıştır. Bu çalışma, 1990'da DİB yayınları arasında iki cilt şeklinde basılmıştır.³⁸ Ancak Cerrahoğlu, bu çalışmanın sadece birinci cildinde yer almış ve sonrasında katkıda bulunmamıştır. Birinci cildin ilk baskısı 1983 yılında Ankara'da yapılmıştır. Bu çalışmanın 1985-1990 yılları arasında iki ve üçüncü baskıları da çıkmıştır. Müellif bu tefsire bir mukaddimeyle başlamış ve sadece Fatıha ve Bakara sûrelerini tefsir etmiştir.³⁹ Eserin mukaddimesinde ilk olarak Kur'ân hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Burada Kur'ân nedir ve nasıl bir kitaptır, niçin indirilmiştir, nasıl indirilmiştir, nasıl cem edilmiştir gibi sorular yanıtlanmıştır. Ayrıca Kur'ân'ın icazı konusuna da değinilmiştir. Yine, ikinci olarak mukaddime Kur'ân tefsirine girişle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Böylece tefsire neden ihtiyaç duyulduğu, kaynaklarının ne olduğu ve tefsir faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.⁴⁰ Tefsirin ikinci cildinde ise Âl-i İmrân'ın tamamı ve Nisa sûresinin 115. ayetine kadar olan kısmının tefsiri yapılmıştır. Bu ikinci cilt 1990 yılında basılmıştır.⁴¹ Eser 2016 yılında tamamlandığında TDV yayınları tarafından yedi cilt şeklinde matbu' hale getirilmiştir.

³⁷ Bilgin, "Talat Koçyiğit'in Hayatı", 176.

³⁸ Bilgin, "Talat Koçyiğit'in Hayatı", 176.

³⁹ Cahit Karaalp, "Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri Adlı Eserin Tefsirdeki Metoduna Dair Bir İnceleme", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Nisan 2019), 2.

⁴⁰ Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/21-50.

⁴¹ Sonay, *Talat Koçyiğit'in Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eserinde Sebeb-i Nüzullere Yaklaşımı*, 12.

Koçyiğit, kendisi tefsirinin edebî-içtimâî tefsir metoduyla ya da anlayışıyla yazıldığını söylemektedir. Bununla beraber o, bazı edebî-içtimâî tefsirlerin akla fazla önem verdiğini, Buhârî ve Müslim’de kaydedilen rivayetlere itibar etmediğini ifade etmektedir. Aynı şekilde bu ekol taraftarlarının bazı hususlarda mu’tezilî bir tavır sergilediklerini de belirtmektedir. O, bunları zikretmiş, benzeri hususlarda yapılan itirazları dikkate almaktadır. Bu nedenle müfessir, onların düştüğü benzeri hatalara düşmekten titizlikle kaçındığını zikretmektedir.⁴² Böylece o, edebî-içtimâî tefsir metodunda sahih rivayetlere yer vermek gerektiğini beyan etmektedir.

Yazarın bu eseri bağlamında kıssalardaki hükümler araştırılacağı için edebî-içtimâî tefsir hakkında kısmen bilgi verilmiştir. Bu tefsir ekolü, Kur’ân’ı yeni bir anlayışla ele almayı ve çağın toplumsal sorunlarını nasların ışığı altında çözmeyi temel olarak almış bir tefsir çeşidi olarak açıklanır.⁴³ Bu ekolün en dikkat çekici özelliği, taklidi terk etmek, tefsiri tekdüzelikten uzaklaştırmak ve zuhur eden yeni problemlere acil çözümler bulmaktır. Bu yöntemin takipçileri, Kur’ân’ın hidayetini incelemeyi ve toplumsal sorunlara bu şekilde çare bulmayı yeğlemiştir. Bu yöntemi ilkin, Mısırlı bilgin Muhammed Abduh (ö. 1905), Ezher Üniversitesi’nde hocalık yaparken uygulamıştır.⁴⁴ Bu tefsir yönelişine göre müslümanlar dine sokulan bidatler sebebiyle ilimde ve fende geri kalmıştır. Abduh’un yanında Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935) ve Mustafa el-Merağî (ö. 1952) de bu akıma destek vermiştir.⁴⁵

Müellifin “*Kur’ân ve Hadiste Ru’yet Meselesi*” adlı çalışması AÜİF yayınları tarafından yayımlanmıştır. 1974 yılında 53 sayfa olarak basılmıştır. Rü’yet konusunu ele alan eser, hadis ve tefsir ilimlerinin dikkat çekici konularından biriyle ilgili en yeni çalışma olarak kabul edilir. Yazar, bu çalışmasında hadisçiler ile kelimciler arasındaki tartışmaları ve bunların sonuçlarını incelemiştir.⁴⁶ Sonuç olarak Koçyiğit’in Kur’ân üzerine yapmış olduğu incelemeleri ve tetkikleri, çeşitli adlarla bastırdığı anlaşılmıştır. Burada onlarla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Genel olarak bu eserler, anlaşılır ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Bu da okuyucunun onlardan daha kolay bir şekilde istifade etmesine olanak vermektedir. Ayrıca bu çalışmanın oluşmasında ana kaynak olan “*Kur’ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri*” adlı eseri, detaylı bir şekilde tanıtılacaktır.

⁴² Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/50.

⁴³ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 238.

⁴⁴ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 238-239.

⁴⁵ Mehmet Paçacı, *Kur’ân’a Giriş* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 137.

⁴⁶ Bilgin, “Talat Koçyiğit’in Hayatı”, 177.

1.2.3. Din Kültürü Dersiyle İlgili Telif Eserleri

Bu başlıkta Koçyiğit'in Din Kültürü dersiyle ilgili yazdığı eserlere tahsis edilmiştir. Bu bağlamda yazar ortaokullarda okutulması için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabına ek olarak hutbelerle ilgili yazmış olduğu bir başka kitabı da bulunmaktadır. Ayrıca orduya katılan askerlerin ve muvazzafların dini açıdan bilgi sahibi olması için kaleme aldığı bir başka eseri de vardır. Onun “*İslami Davetin Mahiyeti ve Hazreti Peygamber'in Hutbeleri*” adlı eseri, Hz. Muhammed'in hutbelerinde işlediği konuları ele almaktadır. 320 sayfa olan eser, Kılıç yayınları tarafından 1994 yılında basılmıştır. Bu kitabın, İslam'ın özelliklerini anlatmak maksadıyla yazıldığı açıklanmıştır. “*Din Bilgisi Orta 1*” kitabı, Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu ve Mücteba Uğur tarafından yazılmıştır ve ortaokul birinci sınıflar içindir. Eser, MEB yayınları tarafından tab edilmiştir.

Yine bu üç müellif, “*Din Bilgisi Orta 3*” kitabını birlikte kaleme almıştır ve kitap MEB yayınları tarafından basılmıştır. “*Askere Din Kitabı*”nı ordunun dini bilgisini karşılamak amacıyla hazırlamıştır. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ondan özet bilgilerin yer aldığı bir kitap hazırlanmasını istemiştir. Bu görev Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Ahmet Hamdi Akseki'ye verilmiştir. Bu eser Talat Koçyiğit tarafından sadeleştirilmiş ve DİB Yayınları tarafından 1976 yılında kisve-i taba bürünmüştür.⁴⁷

1.3. T. Koçyiğit'in Tercümeleri

Her müellif gibi Koçyiğit'in de özenle yazmış ve ilgililerin istifadesine sunmuş olduğu telif eserlerinin yanında bazı tercüme eserleri de bulunmaktadır. Bu alanda ustaca tercüme ettiği birçok eser yayınlamıştır. Bu başlıkta da başka dillerden Türkçeye çevirdiği eserler incelenecektir. Bu bağlamda ilkin “*Hemmâm İbn Münebbih'in (ö. 132/750) Sahifesi*” adlı eseri, tercüme eserleri arasındadır. Hemmam İbn Münebbih'in “es-Sahife es-Sahîha” adlı eseri Muhammed Hamidullah tarafından Arapça olarak yayımlanmıştır. Bu eser, Koçyiğit tarafından Türkçeye çevrilmiş ve AÜİF yayınları tarafından 1967'de neşredilmiştir. Koçyiğit'in ikinci tercüme eseri, “*Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetu'l-Fiker Şerh-i Nuzhetü'n-Nazar fi Tavzih-i Nuhbeti'l-Fiker*” adıyla çevrilmiştir. İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) “Nuhbetu'l-Fiker Şerhi” adı verilen bu eser, 1971 yılında AÜİF yayınları tarafından 114 sayfa olarak

⁴⁷ Bilgin, “Talat Koçyiğit'in Hayatı”, 179.

yayınlanmıştır. Eserin tercümesi sırasında dipnotlarda açıklamalar yapılmış ve kimi ilavelerle daha istifadeli hale gelmesine katkı sunulmuştur.⁴⁸

Müellif, Ahmed İbn Hanbel'e (ö. 241/855) ait "*Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*" adlı eserini İsmail Cerrahoğlu'yla birlikte tahkik etmiştir. Bu eserin birinci cildi, 1963 yılında 500 sayfa olarak neşredilmiştir.⁴⁹ Müellif, "*Ashab-ı Kehf*" yani mağara arkadaşları kıssasından mülhem Tevfik el-Hâkim (ö. 1987) tarafından yazılan eseri, dört bölümden oluşan bir tiyatro halinde tercüme etmiştir. Kitap, Kayıhan yayınları tarafından 1980 yılında 128 sayfa olarak basılmıştır.⁵⁰ Özetle farklı yazarlara ait birçok eser, ya sadece Koçyiğit ya da bazı bilginler tarafından tercüme edilerek dilimize kazandırılmıştır. Böylece müellifin sadece kitap yazmadığı, onlara ilave olarak beğendiği bazı konularla ilgili eserleri tercüme ettiği görülmektedir. İlgili alanlarını göstermesi bakımından tercümeleri önemli sayılır.

1.4. T. Koçyiğit'in Makaleleri

Müfessir ve muhaddis olan Koçyiğit, tercüme ve telif olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Bunların yanı sıra yazar, çeşitli konularda bazı makaleler de yayınlamıştır. Literatüre fazlaca katkısı olduğu değerlendirilen makalelerinden de bahsetmek gereklidir. Diğer eserlerinde olduğu gibi makalelerinde de birçok konuya temas etmiştir. Pek çok açıklayıcı bilgiyi okuyucuyla buluşturmuştur. Müellifin kaleme alıp neşrettiği makalelerini, iki kısma ayırarak incelemek gerekir. Bunların ilki, telif makaleleri, diğeri ise tercüme makaleleridir. Bir müellifin telif ve tercüme makaleleri, aynı zamanda küçük kitapları veya broşürleri olarak değerlendirilir. Bunlarda yazar, bilgi birikimlerinin yanı sıra ulaştığı önemli neticelere ya da aydınlatılması gereken konulara yer vermiştir.

1.4.1. Telif Makaleleri

Koçyiğit, telif ettiği makaleler bakımından da velud bir yazardır. Burada telif ettiği makaleleri incelemiş ve çeşitli konularda yazdığı makaleleri okuyucuların istifadesine sunmuştur. Bu makaleleri, genellikle AÜİF tarafından çıkarılan dergide yayınlanmıştır. Ayrıca çeşitli dergilerde makaleleri de vardır. "*İslâm Hadisinde İsnad ve Hadis Râvilerinin Cerhi*" makalesi, yine AÜİF dergisinde yayınlanmıştır. Yayın tarihi ise 1961'dir. Makale isnadın, ricalin, cerh ve ta'dilin üzerine yazılmıştır. Bir

⁴⁸ Bilgin, "Talat Koçyiğit'in Hayatı", 178-179.

⁴⁹ Bilgin, "Talat Koçyiğit'in Hayatı", 179.

⁵⁰ Bilgin, "Talat Koçyiğit'in Hayatı", 180.

ravinin cerh edilme sebepleri tek tek incelenmiştir.⁵¹ “*Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi*” makalesi 1963 yılında aynı dergide neşredilmiştir. Koçyiğit, makalesinde Kur’an ve sünnet çerçevesinde nesh konusunu tartışmıştır.⁵² “*Mevzû Hadislerin Zuhuru*” adlı makalesi de AÜİF dergisinde basılmıştır. 1967 yılında yayımlanan bu makalede, mevzu hadisler üzerinde durulmuştur. O dönemdeki kargaşalar ve beraberindeki olaylar sebebiyle toplumda ve dindarlar arasında farklı gruplar oluşmuştur. Bu gruplar kendi görüşlerine delil getirmek adına hadis uydurmaya bile girişmiştir. Bu durum, hadisin sıhhat durumunu belirleyen bazı yöntemlerin geliştirilmesiyle neticelenmiştir. Bu konuların makalede genişçe ele alındığı görülür.⁵³

Müellifin, “*Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi*” makalesi 1967 yılında fakülte dergisinde yayınlanmıştır. Bu makalede Goldziher’in hadisle ilgili bazı görüşlerine yer verilmiş ve görüşleri çeşitli açılardan tenkit edilmiştir.⁵⁴ “*Cehmiyye (Mutezile)’de Akılcılık*” adlı makalesi 1968 yılında fakülte yayın organında basılmıştır. Mutezile mezhebinde akılcılık bahsi ayetler bağlamında ele alınarak açıklanmıştır.⁵⁵ Bir diğer makalesi ise, “*İlmu Usûli’l Hadis veya İlmu Mustalahu’l Hadis*” adıyla 1969’da yazılmıştır. Bu çalışmasında yazar, hadis ilminin zuhurunu, tedvinini ve bunun etkilerini değişik açılardan ele alarak incelemiştir.⁵⁶

Müellif, “*Hadisler Arasında Tenâkuz Meselesi*” adlı makalesini DİB dergisinde 1970’de neşretmiştir. Bu makalede muhtelifü’l hadis konusu açıklanmış ve örneklerle meselenin izah edilmesi sağlanmıştır.⁵⁷ Muhaddis, “*İbn Şihâb ez-Zühri*” adlı çalışmasını, 1976 yılında neşretmiştir. Koçyiğit, İbn Şihâb ez-Zühri’nin hayatını ve ilmi kişiliğini detaylı bir şekilde açıklamıştır.⁵⁸ Koçyiğit, “*Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükmü*” adlı bir başka makale yayınlamıştır. Bu makalesi 1993 yılında okuyucuyla buluşmuştur. Koçyiğit bu makalesinde öncelikli olarak insanlık tarihindeki ilk kasten katl olayından bahsetmektedir. Bu bağlamda Âdem’e ve yahûdîlere temas etmiştir. Daha sonra haksız yere adam öldürmenin dünyevi ve uhrevi cezalarını açıklamıştır.⁵⁹

Bunlara ilave olarak yazar, “*İslâm’da Hadis*” adlı makalesini İslâm, Dinî, İlmî, Siyasî aylık mecmuasında 1960 yılında yayınlamıştır. “*Sahabîler*” ve “*Ahmed b. Hanbel*” gibi makaleleri de aynı mecmuada 1691’de neşredilmiştir. “*Âhâd Haberlerin*

⁵¹ Talat Koçyiğit, “İslâm Hadisinde İsnad ve Hadis Râvilerinin Cerhi”, *AÜİF Dergisi* 9 (1961), 47-57.

⁵² Talat Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, *AÜİF Dergisi* 11 (1963), 93-108.

⁵³ Talat Koçyiğit, “Mevzû Hadislerin Zuhuru”, *AÜİF Dergisi* 15 (1967), 57-68.

⁵⁴ Talat Koçyiğit, “Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”, *AÜİF Dergisi* 15 (1967), 43-55.

⁵⁵ Talat Koçyiğit, “Cehmiyye (Mutezile) de Akılcılık”, *AÜİF Dergisi* 16 (1968), 103-122.

⁵⁶ Talat Koçyiğit, “İlmu Usûli’l Hadis veya İlmu Mustalahu’l Hadis”, *AÜİF Dergisi* 17 (1969), 117-135.

⁵⁷ Talat Koçyiğit, “Hadisler Arasında Tenâkuz Meselesi”, *Diyanet Dergisi* 9 (1970), 205-209.

⁵⁸ Talat Koçyiğit, “İbn Şihâb ez-Zühri”, *AÜİF Dergisi* 21 (1976), 51-84.

⁵⁹ Talat Koçyiğit, “Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükmü”, *AÜİF Dergisi* 34 (1993), 13-23.

Değeri” makalesini ise 1966 yılında yayınlanmıştır. “*İmam Buhârî ve el-Câmiu’s-Sahîh’i*” makalesini de Diyanet İlmi dergide 1971’de yayınlamıştır. Netice itibariyle Koçyiğit’in çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerine burada kısaca temas edilmiş ve konularıyla ilgili bazı açıklamalar yapılmıştır. Böylece makalelerin nerede yayınlandığı, içeriğinin nasıl olduğu ve yayın tarihi gibi bilgiler aktarılmıştır. Yazarın hadis ilmiyle ilgili bu makalelerinde edindiği bilgi birikimini gösterdiğine tanık olunmuştur.

1.4.2. Tercüme Makaleleri

Koçyiğit’in tercüme yoluyla hadis ilmine bazı katkılar vardır. O, telif makalelerinde olduğu gibi tercüme makaleleri de genellikle AÜİF dergisinde neşretmiştir. Yabancı dildeki bu makaleleri, özenle çevirmiş ve okuyucunun istifadesine sunmuştur. Burada onlarla ilgili bilgiler verilmiştir. Yazar, “*Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivayeti*” adlı çeviri makalesini 1955 yılında neşretmiştir. O, James Rabson tarafından yazılan makaleyi Türkçeye tercüme etmiştir. Yine “*Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti*” adlı makalesini, 1956 yılında çevirerek yayınlamıştır. James Rabson tarafından yazılan bu makale, Koçyiğit tarafından tercüme edilmiş ve hadis uzmanlarının istifadesine sunulmuştur.⁶⁰

Yine bu eserlerden birine “*Ebü’l-Hasan el-Eş’arî ve Bir Risalesi*” başlığını koymuş ve 1960 yılında neşredilmiştir. Ebü’l-Hasan el-Eş’arî’yle ilgili bu çalışmada müellif, hadisçilerin bazı iddialarını akli delillerle çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca kelam usullerinin kitap ve sünnette bulunduğunu ileri sürmüştür. Koçyiğit, bu eseri bazı ilavelerle tercüme etmiştir.⁶¹ Müellifin, “*İbn İshak’ın İsnad Kullanışı*” adlı çeviri makalesi, 1962 yılında basılmıştır. James Rabson tarafından yazılan bu makale, Koçyiğit tarafından tercüme edilmiştir.⁶² Ayrıca “*Hasen Hadislerin Çeşitleri*” adlı çeviri makalesi, 1963 yılında yayınlanmıştır. Bu makale de James Rabson tarafından yazılmıştır. Çevrilen makale, hadis uzmanlarının istifadesine sunulmuştur.⁶³ Aktarılan bu telif ve tercüme makalelere ek olarak Koçyiğit bazı yüksek lisans ve doktora tezlerini yönetmiştir. Bunun yanında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde bazı maddeleri kaleme almıştır. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan makale ve yazıları da bulunmaktadır.

⁶⁰ James Robson, “Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti”, çev. Talat Koçyiğit, *AÜİF Dergisi* 5/1, (1958), 173-182.

⁶¹ Talat Koçyiğit, “Ebü’l-Hasan el-Eş’arî ve Bir Risalesi”, *AÜİF Dergisi* 8 (1960), 165-174.

⁶² James Robson, “İbn İshak’ın İsnad Kullanışı”, çev. Talat Koçyiğit, *AÜİF Dergisi* 10/1, (1962), 117-126.

⁶³ James Robson, “Hasen Hadislerin Çeşitleri”, çev. Talat Koçyiğit, *AÜİF Dergisi* 11/1, (1963), 109-118.

1.5. T. Koçyiğit'in Tefsirine Genel Bakış ve Hadisçi Gözüyle Tefsir Yazımı

Bu çalışma, Koçyiğit tarafından yazılan tefsiri ön plana almaktadır. Bu sebeple bir hadisçinin tefsirinden ne beklenmiştir, sorusunun cevabı bu çalışmayla verilmiştir. Bu çalışmada ana kaynak olarak Koçyiğit'in tefsiri işlenmiştir. Müellifin bu tefsiri nasıl yazdığından bahsedilmiştir. Tefsiri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Birçok alanda ismi duyulan Koçyiğit, özellikle hadisçi kimliğiyle tanınmaktadır. İşte bu yüzden bir hadisçinin nasıl bir bakış açısıyla tefsir yazdığı önem arz etmektedir. Bu konular, açılan bu başlıkta irdelenmiştir. Müellif, bu tefsirini her okuyanın anlayacağı şekilde sade, açık ve anlaşılır bir dille yazdığını belirtmektedir. Tefsir, okuyanların akıllarında soru işareti bırakmayacak bir açıklıkla yazılmıştır.

Koçyiğit'in bu eserini daha iyi anlamak adına genel bir değerlendirme yapmak önem arz etmektedir. Müellifin kaleme aldığı bu çalışmanın hem rivayet hem de dirayet boyutu bulunmaktadır. Rivayet tefsiri olarak değerlendirilmesinde öncelikle Kur'ân'ın Kur'ânla tefsirine önem vermesi ve buna sıklıkla başvurusu gelmektedir. Âyeti tefsir ederken o konuyla ilgili başka bir âyet varsa önceliği mutlaka o âyet olmuştur. Yine muhaddis olan Koçyiğit, Kur'ân'ın sünnetle tefsirine de sıkça başvurmuştur. Eserindeki hadisleri genel itibariyle başvurulmuş hadis kaynaklarından almıştır. Bunların yanında sahabe kavline, tâbiun sözlerine de yer vermiştir. Tevrat ve İncil'e başvurusu onun isrâiliyât'a yer verdiğini göstermektedir. Fıkhî konulara yer vermesi de dirayet boyutuna işaret etmektedir. Mezheplerin görüşlerine yer vermiş ve onları açıklamıştır. Bazen de kendi görüşünü belirtmiştir. Tefsirinde diğer İslâm ilimlerine yer verdiği de olmuştur.

Koçyiğit'in bu eserini, Kur'ân ilimleri açısından değerlendirmek çalışmanın daha anlaşılır olması açısından önem arz etmektedir. Müfessirin muhkem müteşabih konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Bir âyet üzerinden konuyu açıklamak müteşabih konusunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. *"Allah'ın eli, onların elleri üzerindedir."*⁶⁴ Âyetinin zahiri manasına bakılacak olursa Allah'ın eli vardır sonucuna gidilecektir. Bu âyete göre Allah'a isnad edilen sıfatları akıl tam anlamıyla idrak edememiş ve mahiyeti hakkında bir sonuca varamamıştır. Allah'ın bildiğimiz manada elinin olmayacağı hususu zahiri manayı reddederek farklı manalar aramaya yönelmiştir. Te'vile giden müfessirler, Allah'ın eline kudret manasını vererek Allah'ın kudreti demişlerdir. Ancak Koçyiğit'e göre bu ve benzeri manalar birer ihtimaldir ve Allah'ın kastettiği manalara uygun olup olmadığı bilinmemektedir. Bazı ulemanın söylediği gibi müteşabihin manasını Allah'tan ve ilim de yüksek dereceye ermiş olanlardan başkası bilemez, ifadesini kullanmaya gerek yoktur. Eğer bu şekilde anlamak gerekseydi

⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Fetih, 48/10.

şimdiye kadar müteşabih âyetler hakkında tatmin edici açıklamalar yapılmış olurdu. Burada varılan sonuç müteşabih âyetlerin manasını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğidir. Kur'ân'da müteşabih âyetlere yer verilmesinin en temel sebebinin insanları düşünmeye ve araştırmaya sevk ederek akıllarını kullanmalarını sağlamaktır. Bu da akla canlılık katarak onu donuk olmaktan kurtaracaktır. Diğer bir sebebi de tasdik açısından insanları imtihan etmektir.⁶⁵ Açıklamalardan anlaşılacağı üzere Koçyiğit, müteşabih âyetleri açıklamada te'vile gitmemiş ve bunlardan muradın sacede Allah tarafından bilineceğini ifade etmiştir.

Bir diğer Kur'ân ilmi ise hurûf-ı mukattaadır. Bu hususta farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre bu harfler müteşabihattandır, bir diğer görüşe göre Allah'ın isimlerinde yer alan harflerdendir, birtakım kimselere göre de kasem harfleridir. Burada birkaç görüş zikredilmiştir. Koçyiğit'in de benimsediği görüşe göre hurûf-ı mukattaa uyarı ve dikkati çekmek için kullanılmıştır. Masaya vurulan bir yumruk mana ifade etmeyebilir ancak söz dinlemeyen ya da gidecek yol arayan bir kimse önünde vurulursa o zaman çok manalar ifade edebilir. İşte böyle sure başlarında yer alan hurûf-ı mukatta bazen söz dinlemeyen kâfirler bazen de doğru yolu arayan kimseler için dikkat çekme ve uyarı iteliğindedir.⁶⁶

Müşkilü'l-Kur'ân bahsi de Şuarâ sûresinde geçen bir âyetten hareketle açıklanmıştır. *"Hasta olduğum zaman yine o bana şifa verir."*⁶⁷ âyetinde Hz.İbrahim, şifayı Allah'a nisbet etmiş ve şifa verenin o olduğunu söylediği halde hastalığı verenin de Allah olmasına rağmen *"Beni hastalandırdığı zaman."* dememiştir. Hastalığı kendi nefesine nisbet etmiştir. Öyle ki hastalığı da şifayı da veren Allah'tır. Koçyiğit, kula isabet eden güzelliklerin Allah'a nisbet edilmesi, kötülüklerin ise kula nisbet edilmesini bir saygı ve edep gereği olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Mübhemâtü'l Kur'ân bahsinde müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerini ya da hadislerde geçen rivayetler zikreden Koçyiğit, bazen görüşler arasında tercihte bulunmuştur. Bazen de tercihe gitmeyip bunun bilgisinin Allah katında olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Koçyiğit birçok kıssada olayın yerinin, zamanın ve şahısların açıklanmamasının Kur'ân'ın üslup özelliklerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bunun sebebinin de kıssadaki amacın ondan ders çıkarılması olduğudur. Kıssada yer verilecek yer, zaman, şahıslar gibi teferruatlı bilgiler zihni meşgul ederek kıssadan hisse

⁶⁵ Bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 1/426-428.

⁶⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/74.

⁶⁷ *Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, eş-Şuarâ, 26/80.

⁶⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 5/251.

⁶⁹ Bilgi için bk. Muhammed Raci Ayday, *Talat Koçyiğit ve Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eseri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 99.

çıkarmaya mani olabilecek durumlardır. Bu yüzden Allah olayları ayrıntıdan uzak bir şekilde nakletmiştir.⁷⁰

İ'câzu'l-Kur'ân konusu da Kur'ân ilimlerindendir. Mucize, Allah tarafından yaratılır ve insanların alışık oldukları olaylara zıt bir şekilde gerçekleşir. Tekerrür eden olay ve durumlar da mucize olarak kabul edilmemektedir. Peygamberlere verilen mucizeler o peygamber döneminde yaygın olan şey türünden olmuştur. Hz. Nebi'ye verilen en büyük mucize de Kur'ân olmuştur. Bunun sebebi de o dönemde edebiyat, şiir, fesahat ve belagatin Araplar arasında çok yaygın ve önemli bir konumda olmasıdır.⁷¹ Eşi ve benzeri getirilemeyecek olan Kur'ân'ın, insanları aciz bırakan çok yönü vardır. Koçyiğit bunların başında Kur'ân'ın belagat ve fesahat özelliklerinin geldiğini söylemektedir. Bunların yanında gayba ait haberler, öncek peygamberlerin kıssaları ve teşrii ahkâm gibi hususlarında onun i'câz yönlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.⁷²

Bir diğer Kur'ân ilmi ise nesh meselesidir. Bu husus *“Biz, bir âyeti nesh edersek yahut unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut onun dengini getiririz. Allah (c.c.)'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?”*⁷³ âyetinden hareketle açıklanmıştır. İlâhi ahkâm halkın faydasıyla orantılı bir şekilde vazolunmuştur. Bundaki amaç da insanların menfaatine olanı sağlamak ve kolaylaştırmaktır. Bu sebeptendir ki Allah, önce bir hükmü emretmiş ancak maslahatın değişmesiyle de bu hükmün değişmesi gerekmiş ve Allah da o hükmü nesh etmiştir. Çünkü bir hükme şiddetle ihtiyaç duyulduğunda hükmün koyulması, ihtiyaç ortadan kalkınca da hükmün kaldırılmasında beis görülmemiştir. Koçyiğit'e göre neshi kabul etmek Kur'ân ve İslâm'a bir kusur yükleme anlamına gelmez. Bu hükümler tek bir seferde değil, bir süreci kapsayacak şekilde vazolunmuştur. Bu sebeple her hükmün bir zamanı ve teşri sebebi vardır. Değişen zaman içerisinde sebebin ortadan kalkma ihtimali olduğu gibi ona istinaden oyulan hükmün de değişmesinde bir kusur düşünülemez.⁷⁴

Koçyiğit'in tefsiri hakkında genel bir değerlendirme yapılarak hadisçi gözüyle tefsir yazımı açıklanmıştır. Temel gayesi okunmak, anlaşılacak ve yaşama uygulanmak olan Kur'ân'ı en güzel şekilde anlamak için müellif, bu tefsirini kaleme almıştır. Yazar, Kur'ân'a dair genel bilgiler vererek tefsirine başlamıştır. Ardından tefsirin mahiyetiyle ilgili bazı açıklamalara da yer vermiştir. Koçyiğit, ilk olarak sûreler hakkında bazı

⁷⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/377.

⁷¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/468-469.

⁷² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 3/562.

⁷³ *Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, el-Bakara, 2/106.

⁷⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/171.

bilgilere değinmiştir. Bazı sûrelerin faziletlerine ve gayelerine temas etmiştir. Bunlardan sonra âyetlerin tefsirine geçmiştir. Âyetlerin ardından meallerini vermiştir. Bu mealleri, daha önceden yazdığı kendine ait mealden verdiğini açıklamıştır. Kısa bir açıklamadan sonra ayetleri tek tek tefsir etmeye çalışmıştır.

Yazar, âyetlerin tefsirinde öncelikle âyetin âyetle ve hadisle tefsirine öncelik tanımıştır. Ayrıca sahabe sözlerine, tabiin kavillerine de müracaat etmiştir. Kur'ân'ı tefsir ederken öncelikle izah edilecek konuyla ilgili başka bir âyet olup olmadığına bakmıştır. Konuyla ilgili âyetleri öne alarak öncelikle âyetleri Kur'ân'ın diğer âyetleriyle tefsir etmiştir.⁷⁵ Ara sıra kendi görüşlerini de açıklamıştır. O, Kur'ân tefsirinde ayetleri gruplar halinde tefsire çalışmıştır. Tefsir ettiği ayetin önceki ayetle ilişkisine de değinmektedir. Böylece konu bütünlüğünü yakalamaya çalışmış ve önceki âyetlerden hareketle konuya dair bilgiler vermiştir. Âyetler arasındaki bağlantı, tefsir usûlünün en önemli özelliklerinden addedilmiştir. Tefsir ettiği âyetleri başka benzer âyetlerle temellendirmiştir.⁷⁶

Müellif, tefsirinde Kur'ân'ın sünnetle tefsiri yönteminden de faydalanmıştır. Bu konuda, müfessirin tefsir metodunu çalışan Kalaycı, yüksek lisan tezinde bu konuya değinmektedir. Koçyiğit, Hz. Nebinin Kur'ân'dan istidlallerine temas etmiş, onun âyetin anlamını teyit için söylediği hadisleri belirtmiş veya somutlaştırarak söylediği hadislerden yararlanmıştır. Yine o, mübhemin tavzihine gayret etmiş mutlakın takyidi için çaba sarfetmiş mücmelin tafsilini göstermiş ve umurun tahsisiyle neticeye yönelmiştir. Bunun yanında Koçyiğit'in kendi yorumunu teyit etmek için hadisleri kullandığını da belirtmektedir. Kalaycı, müfessirin sûrelerin faziletiyle ilgili tefsirinde yer verdiği hadisler de olmuştur, eleştirileceğini düşündüğü için yorumladığı hadislerin ve ayetlerin ne zaman indiğiyle ilgili bilgi veren hadislerle müracaat etmiştir.

Yazar, âyetlerle ilgili bilgilendirmelerde sadece tefsir ettiği âyetle kendini sınırlı tutmamıştır. Yerine göre âyetin veya sûrenin önceki âyet yahut sûrelerle ilişkisine değinmektedir. Tefsirinde âyetleri açıklarken farklı görüşlerden yararlanmaktadır. Müellif, önceki müfessirlerin görüşlerini zikretmekle beraber çoğu kez isimlerine temas etmemiştir. Bazen müfessirlerin görüşlerini açıkladıktan sonra kendi görüşünü belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Bu araştırmada kıssalardaki ahkâm âyetleri incelendiği için o noktada değinilmesi gereken bir diğer husus da eserin fıkhi boyutu olmuştur.

⁷⁵ Bilgi için bk. Seyfullah Kalaycı, *Talat Koçyiğit'in Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 16.

⁷⁶ Bilgi için bk. Serkan Gökaş, *Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri Bağlamında "Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri" Adlı Eserin Değerlendirilmesi* (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 69.

Müfessir, bu tefsirinde kıssalardaki ahkâm âyetlerine değinmektedir. Kısa bilgiler içermekle beraber yerine göre fıkhi ve itikadi mezheplerin görüşlerine de temas etmiştir.

Koçyiğit, tefsirinde bazı kaynaklardan yararlanmıştır. Genelde âyetlerin tefsiriyle ilgili farklı görüşleri değerlendirmek ve âyette açıklanan hükmü destekleyen görüşleri aktarmak veya muhalefetin düşüncelerini belirtmek şeklinde kaynaklardan faydalanmaktadır. Yine bazen âyetin nüzul sebeplerine atıfta bulunduğu ve bazen de meseleyi pekiştirmek ve farklı bir bakış açısıyla açıklamak gerektiğinde de farklı kaynaklara başvurmuştur. Bu yerlerde o bazen aktardığı görüşü paylaştığını, bazen de o görüşe katılmadığını ifade etmiştir. Fikrini belirtmediği durumlar da bulunmaktadır.⁷⁷ Hadisçi kimliğiyle tanınan Koçyiğit'in tefsirinde bu tür başka kaynaklardan yararlanma nişaneleri sıklıkla görülmektedir. Âyetlerin tefsirinde hadis kaynaklarını çokça zikretmiştir. Bununla beraber sahabe rivayetlerine de yer vermiştir. Tefsirinde özellikle Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) hadislerini sıkça kullanmıştır. O, yine de İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Davûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915) gibi hadis kaynaklarına da başvurmuştur. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Malik b. Enes'ten (ö. 179/795) de rivayetleri tefsirinde kullanmıştır. Sûre faziletleri hakkında bilgi verirken yine hadislerden yararlanmıştır.

Atıfta bulunduğu tefsirlere de tefsirinde rastlanmıştır. Bu bağlamda Taberî'nin (ö. 310/923) Cami'u'l-Beyân'ından, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Mefâtihu'l-Gayb'ından ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azîm'inden istifade etmiştir. Ayrıca Rağîb el-İsfahânî (ö. 1108), Zemahşerî (ö. 538/1143), Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Hamdi Yazır (ö. 1942), Muhammed Abduh ve Hasan Basri Çantay'dan (ö. 1964) istifade etmiş ve bu müfessirlerin görüşlerine de başvurmuştur.⁷⁸ Koçyiğit'in bu eserinde mukaddimeden sonra yer alan kısa bir bibliyografyadan başka kaynakça yer almamaktadır. Olayları açıklarken zaman zaman Tevrat ve İncil'den faydalanmıştır. Böylece isrâiliyat'a yer vermiştir. Netice itibariyle hadisçi kimliğiyle tanınan Koçyiğit'in tefsirini yazarken genel itibariyle nelere dikkat ettiği, hangi kaynaklardan yararlandığı böylelikle incelenmiştir. Bu tefsiri yazarken başka tefsirlere atıflarda bulunmuştur.

⁷⁷ Bilgi için bk. Ayday, *Talat Koçyiğit ve Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eseri*, 18.

⁷⁸ Bilgi için bk. Ayday, *Talat Koçyiğit ve Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri Adlı Eseri*, 19.

2. KUR'ÂN KISSLARININ AHKÂM ÂYETLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Kur'ân-ı Kerim'in temel kaynak oluşturduğu, sünnetin de onu tekit ettiği birçok konuda ahkâm âyeti indirilmiştir. Bunlar, inanç, ahlak, sosyal hayat ve hukuk boyutunu içeren âyetlerdir. Şirkten uzaklaştıran, ana babaya saygısızlıktan meneden, haksız yere masum cana kıyılmasını ve yalan şahitliği yasaklayan bunlarla birlikte daha nice konuda âyet sünnetle tekit edilmektedir.⁷⁹ İşte T. Koçyiğit de bahsedilen bu âyetleri Kur'ân, sünnet ve diğer metotlardan yararlanarak açıklamaktadır. Tefsiri yaparken konuyla ilgili başka âyetler varsa onlardan yararlanmıştır. Bununla beraber ayetin sünnetle tefsirine de genişçe yer vermiştir. Burada Kur'ân kıssalarındaki ahkâm âyetleri incelenecektir.

2.1. Mekkî ve Medenî Kıssalarda İbadetlerle İlgili Hükümler

Yaygın olarak bilinen namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler İslâm'dan önceki dini kavim ve milletlerde kendilerine özgü yapılan eski ibadetlerdir.⁸⁰ İşte burada da T. Koçyiğit'in tefsiri Kur'ân kıssalarında geçen ona itaati taşıyan fiillerin yapılması ve karşı gelme mahiyeti taşıyanlardan uzak durulmasıyla ilgili hükümler bağlamında incelenecektir. İbadetler konusu T. Koçyiğit'in tefsiri temel alınarak diğer tefsirlerle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Bu ibadetin önceki ümmetlerde nasıl olduğuna değinilecektir. İslâm toplumuyla önceki toplumlar arasında uygulamadaki benzerlik ve farklılıklardan bahsedilecektir. Her bir ibadete ayrı başlık açılarak incelenecektir. Bu sayede okuyucu konuyu daha net bir şekilde görebilecek ve daha kolay istifade edebilecektir.

Bu çalışma genelinde mekkî, medenî, kıssa ve sûre kavramlarına sıkça yer verileceğinden bunların açıklanması gerekli görülmektedir. Sûreler mekkî ve medenî şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilkinde göre vahyin nazil olduğu mekân dikkate alınmıştır. Bu tanıma göre Mekke ve etrafında nazil olan âyet ve sûrelere mekkî sûreler denilmektedir. Medine ve civarında inen sûrelere de, medenî sûreler denilir. İkincisinde ise muhatap dikkate alınmış ve içerisinde “ya eyyühennas” lafzı bulunan sûrelerin mekkî olduğu beyan edilmiştir. Yine içinde ya eyyühellezine âmenû olan sûrelerin medenî olduğu açıklanmıştır. Üçüncüsünde ise hicret temel alınmıştır. Buna göre

⁷⁹ Bilgi için bk. Âdem Yerinde, *Ahkâm Âyetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 279.

⁸⁰ Yusuf Topyay, *Kur'an'da İbadet Açısından İstiğfar ve Tevbe İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 9.

hicretten önce nazil olan âyetlere mekkî sûreler, hicretten sonra nazil olanlarına ise medenî sûreler denilmiştir. İttifakla mekkî kabul edilen sûreleri sayısının 82 olduğu, medenî kabul edilenlerin ise 20 olduğu açıklanmıştır.⁸¹ 12 sûrede kesin karar verilememiş onların bazıları mekkî bazıları medenî sayılmıştır.

Kıssa kavramı ise “bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek, birine haber vermek ve söz bildirmek” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu sözcükle bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması ve hikâye edilmesi manasının varlığına işaret edilmiştir. Yine kıssa, bu nitelikleri taşıyan hikâyeyi de ifade etmek için istimal edilmiştir.⁸² Kassa fiilinin kıssa veya kasas şeklinde isim ve mastar olarak kullanılmasında fazla bir anlam değişikliği tespit edilmemiştir. Genelde Kur’ân kıssaları şeklinde belirtilen geçmişlere ait Kur’ân’daki bu haberler, Kur’ân’da daha çok kasas terimiyle ifade edilmiştir.⁸³

Kur’ân kıssalarının ıstılâhî manasını anlamak ve doğru ifade etmek için bazı hususların iyi bilinmesi gerekmektedir. Bazı yazarlar, bunları beş maddede özetlemiştir. Buna göre kıssaların Kur’ân’dan bağımsız olarak düşünülemeyeceği belirtilmektedir. Yine bunların çoğunun elçilerle, toplumlarıyla ve bazılarının çocukluk ve gençlik dönemleriyle irtibatlı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca ilahi tercih doğrultusunda zikredilen bazı inanan ve inanmayan şahsiyetler ve kavimler de kıssalarla irtibatlandırılmıştır. Suhuf ve dört büyük kitap hakkında haber veren âyetler de kıssalarla alakalıdır. Bazı umumî ifadelerle önceki kavimler hakkında bilgi veren âyetler de dolaylı bir şekilde kıssalara dâhil edilmiştir. Bunlar iyi bilindiğinde, hangi âyetlerin kıssalarla ilgili olduğuna karar verileceği ve bunun doğru olacağı ifade edilmiştir.⁸⁴ Kayhan ise elçi kıssalarını Kur’ân’da, önceki nebilerle toplumları arasında geçen hadiselerle fazlaca yer veren anlatımlara peygamber kıssaları denileceğini dile getirmiştir.⁸⁵

Açıklanması gereken bir diğer kavram da sûre sözcüğüdür. Sûre, sözlükte “sıçramak ve duvara tırmanmak” anlamındaki sevr veya sevra kökünden türemiştir. Çoğulu süver sure kelimesinde, yüksek ve güzel bina, evin bir bölümü, evin katı, yüce mertebe, şeref, alâmet ve nişan anlamlarının olduğu ifade edilmektedir. Terim olarak sûre, Kur’ân âyetlerinin bir araya getirilerek sınırları vahiy doğrultusunda Hz. Resul

⁸¹ Bilgi için bk. Cumhuriyet Demirel, “Kur’ân’ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî”, *Diyanet İlmî Dergi*, 53/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2017), 42-44. Ayrıca bk. Mustafa Kayhan, “Kâf Suresi Örneğinde Mekkî Sûrelerdeki Medenî Ayetler Meselesi”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 14/1 (Nisan 2014), 139-140.

⁸² İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498-501.

⁸³ Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği*, 2.

⁸⁴ Abdullah Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’ân Kıssaları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 100-101.

⁸⁵ Mustafa Kayhan, “Kur’ân Kıssalarının İbadet Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Temmuz 2013), 134.

Rabbi şöyle buyurmuştı: ‘Ben seni insanlara önder yapacağım.’ İbrahim de, ‘Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)’ demişti. Bunun üzerine Rabbi, ‘Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz’ demişti.”⁹² manasını vermiştir. Koçyiğit, bu âyetin tefsirinde taharetle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Kurtubî (ö. 671/1273) ise ilgili âyetle beden temizliğini ilişkilendirmiştir. Kurtubî, İbrahim’in (a.s), ilk defa sünnet olduğunu, ilk misafiri ağırladığını, göbek altını tıraş ettiğini dile getirmektedir. Yine Kurtubî, onun bıyığını ilk kısaltanın, ilk misvak kullananın ve suyla ilk istinca edenin olduğuna temas etmiştir.⁹³ Bu insanın beden temizliği kapsamında değerlendirilmektedir. Hz. Âişe’den rivayet edilen bir hadiste Hz. Muhammed “On şey fitrattandır. Bıyıkları kesmek, sakalı bırakmak, misvak kullanmak, istinşak etmek, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, etek traşı yapmak, koltuk altlarını kesmek, suyu avuçlayarak içmektir.” buyurmuştur. Râvi, onuncusunu unuttuğunu, büyük bir ihtimalle mazmaza olması gerektiğini söylemiştir.⁹⁴

Temizlik bahsinde bir diğer âyete de Hz. Mûsâ kıssasında rastlanmıştır. Kur’ân’da bu âyete *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا* şeklinde yer verilmiştir. Âyetin manası “Ey iman edenler! Siz Mûsâ’ya eziyet eden kimseler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ, Allah katında itibarlı bir kimse idi.”⁹⁵ şeklindedir. Âyet hem Hz. Mûsâ’ya hem de Hz. Muhammed’e eziyet edildiğini belirtmektedir. Hz. Mûsâ’ya yapılan eziyetle ilgili bir haber, Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Mûsâ’nın (a.s.) bedenini örten ve hayâ sahibi bir kimse olduğu ifade edilmiştir. Ben-î isrâîl, bedeninde bir kusur olduğu için Hz. Mûsâ’nın bedenini gizlediğini söylemiştir. Hz. Mûsâ, tek başınayken bir gün yıkanmak için elbisesini çıkarmış ve bir taşın üzerine koymuştu. Elbisesini giymek için taşın yanına geldiğinde taş, elbiseyle beraber hareket etmişti. Hz. Mûsâ da taşın peşinden elbisesini almak için koşmuştu. Nihayet kalabalık bir toplumun yanına kadar çıplak gelmişti. Burada ben-î isrâîl, onu elbisesiz vaziyette ve bedeninin kusursuz olduğunu görmüştü. Böylelikle Allah, Hz. Mûsâ’yı onların söylemlerinden kurtarmıştı. Allah, onların söylemlerinden Mûsâ’yı temize çıkarmıştı.⁹⁶ Hz. Mûsâ’nın yıkanma olayı insanlardan uzakta çıplak bir şekilde suya girmenin caiz oluşuna işaret sayılmaktadır.

⁹² Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: DİB Yayınları, 2011), el-Bakara 2/124.

⁹³ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l Kur’ân* (Şam: Resalah Yayınları, 2006), 2/352. Ayrıca bk. Kayhan, *İslam Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği*, 136.

⁹⁴ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahih-i müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 206-261), “Taharet”, 56.

⁹⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Ahzâb 33/69.

⁹⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 5/564-565.

Büyük çoğunlukla fukaha bu görüşü kabul etmiştir. Ancak bunu reddedenler de bulunmaktadır.⁹⁷

Bilmen'in tefsirinde Hz. Mûsâ'ya yapılan eziyetle ilgili şu rivayet yer almıştır. İbn Abbas, Hz. Hârûn ve Hz. Mûsâ'yla birlikte Tih sahrasında vefat ettiğini söylemiştir. Ben-î isrâîl'den bazıları, onu Mûsâ'nın öldürdüğünü söylemiştir. Onlar, bu iftirayla onu rencide etmiştir. Sonra bazı melekler, Allah'ın emriyle Hârûn'un cesedini, Ben-î isrâîl'in arasına getirmiştir. Onun maktul olmadığı anlaşıncı Mûsâ'nın beraatı sabit olmuştur.⁹⁸ Netice itibariyle taharet konusu, önemli bir husustur. Âyetler ışığında Hz. İbrahim'in temizlik konusuna özen gösterdiği sonucuna varılmıştır. Tüm nebilerde temizlik konusunun olup olmadığıyla alakalı net bir şey söylemek, elde yeterli delil olmadığı için mümkün değildir. Ancak bu, onlarda temizliğin olmadığı anlamına da gelmemektedir.

2.1.2. Namaz

Farsça'da "tazim için eğilmek, kulluk ve ibadet" anlamına gelen namaz, sözlükte "dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek ve yalvarmak" anlamlarındadır. Arapça salat kelimesinin karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir. İstilahta ise tekbirle başlayan selamla ise biten, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedeni ibadete salat denilmiştir.⁹⁹

Kur'an'da birçok hususu açıklayan âyetleri desteklemek amacıyla kıssalara yer verilmiştir. Ayrıca Kur'an'da namazla ilgili ve farziyetine dair âyetler de indirilmiştir.¹⁰⁰ Bu çerçevede namaz hususuna sıkça değinilmiştir. Önceki elçilere verilmiş gerçek ve bozulmamış bazı ilahi dinlerde de namaz ibadetinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak o dinlerin safiyeti bozulmuştur. Gerçekten Allah, Hz. Muhammed'e verilen şeriatın aynısının, sırasıyla Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'ya da şeriat kılındığını açıklamıştır.¹⁰¹ Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde Hz. Zekeriyya'nın namaz kıldığını ve Hz. İsmail'in halkına namazı emrettiğine dair bilgiler verilmiştir. Aynı şekilde Hz. Lokman'ın oğluna namaza dikkat etmesini öğütlediği, Hz. İbrahim'in namazı yalnız Allah rızası için kıldığı ifade edilmiştir.¹⁰²

Kıssalarda namazla ilgili birçok konudan söz eden âyetlere rastlanmıştır. Bunlardan birine Kur'an'da *فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا* şeklinde

⁹⁷ Bilgi için bk. Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir fi akide ve şeriave menhec* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1411/1991), 2/39-44.

⁹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1990), 6/2837.

⁹⁹ M. Kamil Yaşaroğlu, "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2006), 32/350-357.

¹⁰⁰ Mustafa Kayhan, "Hz. İbrahim Kıssasının Şer'u Men Kablen Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2* (Aralık 2019), 334.

¹⁰¹ Kayhan, "Hz. İbrahim Kıssası", 335.

¹⁰² Bilgi için bk. Yaşaroğlu, "Namaz".

yer vermiştir. Âyete verilen mana “*Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara “Sabah akşam Allah’ı tespih edin” diye işaret etti.*”¹⁰³ şeklindedir. Burada Hz. Zekeriyya’nın ibadet ettiği, tespihte bulunduğu onun bir mescitte olduğuna işaret etmiştir. Yine, kendisini bekleyen kavmine sabah akşam Allah’ı tesbih etmeleri gerektiğini işaret diliyle bildirmiştir. Bunu dili tutulduğu için işaretlerle ifade etmiştir.¹⁰⁴ Koçyiğit Hz. Zekeriyya’nın Allah’ı tesbih etmesine dair hiçbir açıklama yapmamıştır. Yani Hz. Zekeriyya’nın mescitte namaz mı kıldığını, hangi ibadetle meşgul olduğunu belirtmemiştir. Yine o Hz. Zekeriyya’nın işaret etmesini, işaretle amelin caiz olacağına delil kabul etmiştir. Bundan yola çıkan bazı Mâlikî, Şafî ve Kûfeli ulema dilsiz birinin hanımını boşadığını kâğıda yazmasının boşanma için yeterli olacağı sonucuna varmıştır.¹⁰⁵

Namaz bahsiyle ilgili bir diğer mekkî âyete Kur’ân’da وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا şeklinde yer verilmiştir. Âyet “*Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.*”¹⁰⁶ manasına gelmektedir. Koçyiğit, Hz. Îsâ’nın bulunduğu her yerde rabbinin onu mübarek kıldığını işaret etmiştir. Bunun için onun, insanlar için her zaman faydalı işler yapacağını, onları iyiye davet edeceğini ve gücü yettiğinde kötülüklerden onları men edeceğini ifade etmektedir. Müfessir, Hz. Îsâ’nın yaşadığı sürece kötülükten alıkoyan namazı kendisine emrettiğine temas etmiştir.¹⁰⁷ Kulun rabbine en yakın olduğu ve onunla buluştuğu anı ifade eden namaz burada zikredilmiştir. Kulluğun en önemli nişanesi olduğuna değinilmiştir. Kur’ân’da geçen eski milletlerle ilgili bir diğer âyete فَخَلَفَ مِنْ بَٰعِدِهِمْ خَلْفٌ أَصَاغُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarlarının âyete verdiği anlam “*Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.*”¹⁰⁸ şeklindedir. Resullerden ve onların yolundan gidenlerden sonra yahudi, nasrânî yahut müslüman olduklarını söyleyenlerden bir kısmının, namaz kılmadığı ve diğer ibadetleri yapmadığı burada dile getirilmiştir. Hatta bunların nefislerine uyduğu, haram olan şeyleri helal saydığı ve neticede haramları yaptığı beyan edilmiştir.¹⁰⁹ Bu mekkî âyette elçilerin ardından gelen bazı toplumların namazı terk ettikleri ve haram işleri yaptıkları dile getirilmektedir.

¹⁰³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Meryem 19/11.

¹⁰⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 4/458.

¹⁰⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 16/60.

¹⁰⁶ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Meryem 19/31.

¹⁰⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 4/468.

¹⁰⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Meryem 19/59.

¹⁰⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 4/482.

Namazın önemini vurgulayan âyetlerden biri de Kur'an'da *إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا* şekliyle Hz. Mûsâ'dan bahsedilirken yer almıştır. Âyetin manası “Şüphesiz ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”¹¹⁰ şeklindedir. Müfessir burada Allah’ın Hz. Mûsâ’ya kendisinin Allah olduğunu, kendisinden başka bir tanrı da olmadığını hatırlatmaktadır. Ayrıca ondan, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamasını da istemiştir. Yine ona, ibadetlerin en faziletlisi olan namazı şartlarına uyarak kılmasını tavsiye etmiştir. Müfessir, burada Müslim ve Ahmed b. Hanbel’de yer alan ve Enes b. Mâlik’ten (r.a.) gelen bir hadis dikkatleri çekmiştir. Buna göre Hz. Nebi, “İçinizden biri, namaz vaktinde uyur yahut unutarak onu kılmazsa, hatırladığında onu hemen kılın” buyruğuna işaret etmiştir. Çünkü Allah’ın “...Beni zikretmek için namaz kıl...” emri olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹¹ Bu namaz emrinin muhatabı, bu âyette Hz. Mûsâ olmuştur. Koçyiğit, bu âyeti detaylı bir şekilde tefsir etmiştir. Bir başka müfessir ise Hz. Mûsâ’ya inen ilk vahiylerde tevhid, ahirete iman ve farz olan namazın kılınmasının emredildiğini beyan etmiştir.¹¹²

Nebiler tarihinde namazla ilgili vurgulardan bir diğeri, yine Hz. Mûsâ dönemiyle ilgilidir. Bazı bilginler, Allah’ın bize emrettiği beş vakit namaz gibi bir namazı Hz. Mûsâ’ya da emrettiğini âyetlerden çıkarmıştır. Gerçekten ilgili âyette Allah, *وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ بِمِصْرَ بَيْتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ* buyurmuştur. Meal sahipleri âyete “Mûsâ’ya ve kardeşine, ‘Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele’ diye vahyettik.”¹¹³ manasını vermiştir. Ben-î isrâil, Firavun ve yandaşları tarafından gelen zulüm sebebiyle sıkıntı çekmiştir. Allah onları bu sıkıntıdan kurtulmak ve bu işkenceyi hafifletmek için sabretmelerini istemiştir. Bu yüzden Allah, Mûsâ ve kardeşi Hârûn’a sabretmelerini ve bununla beraber evlerinde kibleye yönelip namazlarını kılmalarını emretmiştir.¹¹⁴ Benzer bir emir, bir başka âyette de geçmektedir. Müfessir, ilgili âyette “Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.”¹¹⁵ meali vermiştir. Görüldüğü gibi bu âyette Hz. Mûsâ’nın milletine sabretmeleri ve kibleye dönerek namazlarını evlerinde ifa etmeleri buyrulmuştur. Onlar, bu emirlere uymuş ve sonunda kurtulmaları gerçekleşmiştir.

¹¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Tâhâ 20/14.

¹¹¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 4/507.

¹¹² Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 16/192.

¹¹³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Yûnus 10/87.

¹¹⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, Kur’ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri, 3/528.

¹¹⁵ Âyet için bk. el-Bakara 2/153.

Firavun, Ben-î isrâil'in ibadethanelerini yıktırmıştır. Firavun buraları yıktırarak onlara eziyet etmek ve namazdan uzaklaştırmak istemiştir. Aynı zamanda âyet Hz. Mûsâ şeriatında “namazda kıbleye yönelme” hükmüne işaret olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶ İbrahim Nehai'den ayetle ilgili olarak “Korktukları için evlerinde namaza devam etmeleri emredilmiştir.” şeklinde bir rivayet yapılmıştır.¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, Hz. Resul'ün herhangi bir şeyden dolayı sıkıntıya düştüğünde namaz kıldığını haber vermiştir. Bu namaz kılma durumu, Allah'a sığınmak ve O'ndan yardım dilemek olarak anlaşılmıştır.¹¹⁸

Hz. Şuayb kıssasında namaz ibadetinin tesirinden bahsedilmiştir. Öyle ki namazın insanın ve onun hal ve hareketleri, tutum ve davranışlarına etki ettiği belirtilmiştir. قَالَوَا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْزُبُ أَبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ şeklinde açıklanmıştır. Âyete verilen mana “*Dediler ki: “Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.’* *şeklindedir.*”¹¹⁹ Şuayb (a.s.), Medyen halkını kendinden başka ilah olmayan Allah’a ibadet etmeye davet etmiştir. Ayrıca onları bir şeyi aldıkları veya sattıklarında adaletli olmaya çağırmıştır. Kavmi onun bu adaletli olmayla ilgili çağrısını reddetmiştir. Dahası bazıları, Şuayb’ı atalarının ve babalarının şimdiye kadar kulluk ettikleri ilahlarını terk etmelerini istemekle de tehdit etmiştir. Toplum onunla dalga geçer gibi taptıkları putlarda ya da mallarında dilediklerini yapmaktan vazgeçmelerini istemesini, namazla ilişkilendirmektedir. Yani bunları sana söylemeyi, namazın mı emrediyor demiştir. Semûd kavmi, malları ve putları konusunda istedikleri gibi davranmaya devam etmiş ve Hz. Şuayb’ın emirlerine karşı çıkmıştır. Bu kavim, mallarının azalacağından ve nüfuzlarını kaybedeceğinden endişe etmiştir. Onlara göre akli başında olan bir insanın, atalarının putperest yolunu ve dünyalık zenginliğe götüren yolu terk etmelerini emretmesinin hiç de makul olmayacağı açıktır.¹²⁰ Fahredin Râzî bu konuda görüş belirtmiştir. Burada iki görüşten bahsetmek mümkündür. Birincisine göre buradan kastedilen din ve imandır, çünkü namaz dinin en temel sembolüdür. Dolayısıyla namaz üzerinden yapılan bir mecaz söz konusudur. İkinci kasıt ise spesifik bir eylemdir. Hz. Şuayb’ın çok namaz kılması ve kavminin de onu namaz kılarken görmeleri üzerine

¹¹⁶ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 2/39-44.

¹¹⁷ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'ân'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2011), 5/397.

¹¹⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 3/528.

¹¹⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Hûd 11/87.

¹²⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 3/613.

böyle söyledikleri belirtilmiştir.¹²¹ Yani kavmi, Hz. Şuayb'ın emirlerini namazla ilişkili görmüştür.

Yûsuf (a.s.) kıssasında da namaza rastlanmıştır. Bu vurguya âyette وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا... şeklinde yer vermiştir. Meal sahiplerinin âyete verdiği mana “*Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf 'a) saygı ile eğildiler...*”¹²² şeklindedir. Hz. Yûsuf anne-babasına olan hürmetinden ikisini kendi makamına oturtmuştur. Bunun üzerine on bir kardeşi ve anne babası da onun huzurunda saygı göstermiştir. Hz. Yûsuf, çocukluğunda gördüğü ve babasının kardeşlerine anlatmasını istemediği rüyasını hatırlamıştır. Zira o, rüyasında on bir yıldızı, güneşi ve ayı kendisine secde ederken görmüştür. Bunun üzerine Hz. Yûsuf çocukluğunda gördüğü rüyanın gerçekleştiğini anlamış ve babasına “Ey babacığım! Kardeşlerimin, önümde eğilip saygı göstermeleri, çocukluğumda gördüğüm rüyanın te’vilinden başka bir şey değildir. Rabbim bu rüyayı gerçekleştirmekle bana çok büyük ihsanda bulunmuştur.”¹²³ demiştir. Âyetteki öne eğilme anlamı verilen secde, onlarda olan bir gelenekten kaynaklanmaktadır. Normalde namazda yapılan secde gibi bir eğilme söz konusu değildir. Ulema, bu secdenin ibadet maksadıyla yapılan namaz secdesi olmadığına icma etmiştir. Yine aynı ulema, uzaktaki kimseye el işaretiyle selam vermenin caiz olduğunu da dile getirmiştir. İnsanın iki büküm olacak şekilde eğilmesinin boyun eğmesi anlamında olduğunu ve bunun yalnız Allah’a ait olduğunu belirtmiştir.¹²⁴ Buradaki eğilmenin ibadet boyutu yoktur. O, insanlarda İslâm’dan önce yerleşmiş olan bir uygulamadır.¹²⁵ Burada Hz. Yûsuf’a yapılan secdenin ve bunu Kur’an’da Allah’ın açıklamasının ve Hz. Yûsuf’un bunu onaylamasının bir sorun teşkil etmediği anlaşılmıştır. Zira secdeden asla bugünkü gibi namaz secdesi anlaşılmamalıdır. Sözlükte secdenin sözlük anlamı, eğilmek ve saygı göstermek olduğu ifade edilmektedir. Burada terim anlamıyla bir secde kastedilmemiştir.

Hz. Lokman’ın döneminde de namaz yer almıştır. Zira o, oğluna namazını dosdoğru kılmasını, iyiliği emretmesini, kötülükten men etmesini ve başına gelene sabretmesini tavsiye etmiştir. Allah bu durumu يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ âyetinde belirtmiştir. Meal sahipleri âyete “*Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen*

¹²¹ Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Temimî el-Bekrî er-Râzî, *Tefsîr-i kebir mefâtihi l-gayb* (Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1411/1990), 18/36.

¹²² *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Yûsuf 12/100.

¹²³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 4/71.

¹²⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsiri l-münir*, 13/72.

¹²⁵ Ebu Ca'ğfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu l-beyân an te'vîli âyi l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Suudi Arabistan: Daru Âlemi'l-Kütüb, 1424/2003), 13/356.

الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ şeklinde yer almıştır. Kur'ân'da bu âyete “Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”¹³² yer verilmiştir. Burada İbrahim, İshak ve Yakûb’a yapılan ihsanlardan söz edilmiştir. Hz. Lût da dâhil, hepsini salih kimselerden kıldığını zikretmiştir. Koçyiğit, baba, oğul ve torundan oluşan bu üç neslin, Allah’ın emriyle insanları doğru yola davet eden önderler kılındığını, hep hayır işlemelerinin tavsiye edildiğini, namaz kılmalarının salık verildiğini beyan etmiştir.¹³³ Burada da üç elçi döneminde namaz ibadetinin olduğu anlaşılmıştır. Ancak müfessir bunu bu şekilde açıklamamıştır.

Hac sûresinin medenî olduğu beyan edilmiştir. Bu sûrede Hz. İbrahim döneminde namaz örnekliğiyle ilgili bir âyet yer almıştır. Kur'ân buna وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ âyetiyle değinmiştir. Âyete verilen mana “Hani biz İbrahim’e, Kâbe’nin yerini, ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle’ diye belirlemiştik.”¹³⁴ şeklinde olmuştur. Allah, Kâbe’nin yapımını tamamladıktan sonra Hz. İbrahim üzerinden tüm insanlığa bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar arasında tavaf edenler, namaza duranlar, rükû ve secde edenler için Kâbe’nin temiz tutulması emri yer almaktadır. Buradan da anlaşılır ki Hz. İbrahim’in şeriatında namazın üç temeli olan kıyam, rükû ve secdenin beraber yapıldığı bir namaz ibadeti vardır.

Yahudiler örnekliğinde namazın önemine işaret edilmiştir. Allah bu konuda وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْأَرْضَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَعْفُوكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَتَرِيبُ الْمُحْسِنِينَ buyurmuştur. Âyete verilen mana “Hani, ‘Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hutta!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara ise daha da fazlasını vereceğiz’ demiştik.”¹³⁵ şeklindedir. Burada Allah yahudilere verilen nimetleri hatırlatmıştır. Bunun yanı sıra isyan ve küfürlerinin sebep olduğu azgınlıklar ve bunların başlarına getireceği azaba işaret edilmiştir. Bu azgınlığın secde ederek yani huşu ve dinginlik içinde kusurlarının bağışlanmasını dileyerek şehrin kapısından mabede girmeleri de emredilmiştir. Ancak onlar, bu emre muhalefet etmiş ve şehre de girmemiştir. Burada ben-î isrâîl’in şehre girişi de olan mabede girerken saygılarını göstermemiştir.¹³⁶ Taberî’nin tefsirinde İbn Abbas’tan gelen bir rivayette bu secdenin diz çökmek anlamında yorumlandığı belirtilmiştir. Oraya diz çökerek

¹³² Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Enbiyâ 21/73.

¹³³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 4/593.

¹³⁴ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Hac 22/26.

¹³⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/58.

¹³⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/135.

girmelerinin emrolunduğu ifade edilmiştir. Ebu Ca'fer ise bu secdenin saygı ve tevazu secdesi olduğunu dile getirmiştir.¹³⁷

Âyette konuyla alakalı olan “secde ederek” kısmıyla ilgili Koçyiğit, detaylı bir açıklama yapmamıştır. Buradaki secdenin sözlük anlamına geldiği düşünülmüştür. Müfessir Vehbe ez-Zuhaylî ise tefsirinde ben-î isrâil'den “hıttâ” demeleri ve “secde edenler olarak” şehre girmelerinin istendiği belirtilmiştir. Bunlar, verilen bu emri değiştirmiş ve oraya sürünerek girmiştir. Onlar, bunu emre muhalefet etmek için yapmıştır. Bundan nasslarda açıkça belirtilen emirlerin değiştirilmesinin caiz olmadığı neticesine varılmıştır. Ancak Zuhaylî, kulluk anlamında ve o anlamı iyi bir şekilde yansıtabilecek başka kelimeyle emri değiştirmenin caiz olduğuna temas etmiştir.¹³⁸ Her iki tefsirde de secde edenler kısmı iyi açıklanmamıştır. Öyle de olsa bu kıssa da bir secde sözcüğü kullanılmıştır.

Medine döneminde inen âyetlerden birinde, aynen Müslümanlara emredildiği gibi bir namazdan bahsedilmiştir. Bu bize, onlarda namazın varlığını göstermiştir. İlgili âyete ... الرَّكَّاءَ وَأَتُوا الصَّلَاةَ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الرَّكَّاءَ ... şeklinde Kur'ân yer vermiştir. Âyete “...Herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz...”¹³⁹ manası verilmiştir. Koçyiğit, konuyla ilgili ibarenin üslubunun değiştiğini ifade etmiştir. Daha önceki ibarelerde yahudilerden “Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceklerine, anaya, babaya, bir de akrabaya, yetimlere ve miskinlere iyilik edeceklerine dair söz almıştık.” denilmiştir. Buna karşın, takip eden kısımda ise ifade emir şeklinde gelmiş ve “İnsanlara iyi (söz) söyleyin, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verin.” buyrulmuştur. Bu değişiklik, Allah’tan başkasına ibadet etmemek, anaya babaya, akrabaya, yetim ve yoksul olanlara iyilik etmek, her ferdin ihmal edemeyeceği bir görev olmasıyla ilişkilendirilmiştir.¹⁴⁰ Taberî’ ye göre namazları kılın ibaresinden kastedilen namazların gerektiği gibi kılınmasıdır.¹⁴¹

Bir tefsirde bu konu bağlamındaki âyetlerde Yahudiliğin on emir ilkesinden bazı hükümlere yer verilmiştir. On emrin cumartesi yasağı dışında kalanları, bütün nebilere gönderilen kutsal kitapların ortak öğretileri olarak değerlendirilmiş ve Kur'ân'da müslümanlar da bu tür vecibelerle yükümlü kılınmıştır.¹⁴² Namazı dosdoğru kılacakları ve zekâtı da verecekleri âyette açıklanmıştır. Bu nedenle ibadetin ancak Allah’a

¹³⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/714-715.

¹³⁸ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 1/170.

¹³⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/83.

¹⁴⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri* 1/151-152.

¹⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/198.

¹⁴² Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 1/151.

yapılacağı, huşuyla yalnız O'na yönelineceği ve O'na kulluk edileceğine temas edilmiştir.¹⁴³

Hz. İbrahim, Kur'an'da yer alan duasında rükû ve secdeden bahsetmiştir. İlgili âyette *وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ* buyrulmuştur. Âyete “*Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik, tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.*”¹⁴⁴ manası verilmiştir. Kâbe âyete göre insanlar için bir toplanma yeri ve emniyet mahalli kılınmıştır. Ancak Koçyiğit’e göre âyetin devamında “demiştik” hazfedilmiştir. Bunun yerine “İbrahim’in makamını bir namazgâh edinin.” denilmiştir. Makam-ı İbrahim’in namazgâh edinilmesindeki emir, sadece İbrahim’e ve onunla birlikte yaşayan geçmiş insanlara verilmiş bir emir değildir. Fakat bunu duyan, okuyan ve işitecek olan tüm insanlar için bu emir verilmiştir.¹⁴⁵

Hz. İbrahim’in makamının neresi olduğu konusunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Bir kısım ulemaya göre onun, Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa ederken üzerine çıktığı taş olduğu belirtilmiştir. Diğer ulemaya göre ise Beytullah’ın tamamı veya de tüm hac mahallidir. Namazgâh Allah’a yönelip dua ve ibadet edilen yer olarak belirlenmiştir. Allah, burada da yalnızca kendisine dua ve ibadet edilmesini emretmiştir. Beyt’i Haram’a gelenler için ibadet edilmeye uygun olabilmesi için maddi ve manevi kirlerden temizlenmesini ve temiz tutulmasını emretmiştir. Bundan ibadet edilecek yerlerde şirki çağrıştıran şeylerin olamayacağı ve ibadet mekânının da maddi kirlerden beri olması gerektiği anlaşılmıştır. Bu, eski şariatlerde olan bir uygulama olarak İslam’da da ibadet mekânlarının maddi ve manevi kirlerden temizlenmesi anlayışıyla uyumludur. Yine âyette İbrahim ve ondan sonra gelen elçilerin çeşitli ibadetlerle mükellef tutuldukları bildirilmiştir. Ancak bunların nasıl yapılacağı âyette bildirilmemiştir.¹⁴⁶ Olsa olsa uygulamasını elçilerin gösterdiği değerlendirilmiştir. Zira Kur’an’da da ibadet edilmesi emredilmiş, detaylar ise Hz. Nebi tarafından işleme sokulmuştur. Cassas, burada kastedilenin tavaftan sonraki namaz olduğunu ve emrin de vücup ifade ettiğini söylemiştir. Bu âyet tavaf namazının vacip oluşuna delil gösterilmiştir. Hz. Nebi’nin bu namazı farklı yerlerde kılmış olması da bu namazın, illa da orada kılınmasının vacip olmadığına delil kabul edilmiştir.”¹⁴⁷

¹⁴³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri* 1/152.

¹⁴⁴ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/125.

¹⁴⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri* 1/194-195.

¹⁴⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsiri*, 1/195.

¹⁴⁷ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 1/309.

Hız. Zekerıyya’da bir elçi olarak görevlendirilmiştir. O, Kudüs’te Beyt’ü’l-Makdis’te günlerini ibadetle geçirmiştir. İlgili bir âyette فَآدَتْهُ الْمَلَاِئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ buyurmuştur. Meal sahibi âyete “O, mabette, namaza durmuş iken, melekler ona şöyle seslenmişti...”¹⁴⁸ manasını vermiştir. Koçyiğit’in tefsirinde yer alan bilgilere göre Hz. Zekerıyya, namaz kılmaya kalktığı zaman melekler ona seslenmiş ve Yahya adında bir çocuğunun olacağını müjdelemiştir. Âyette geçen ve namaz manasına gelen salat sözcüğü, bugün müslümanların kıldığı rükû ve secdesi olan bir namaz olup olmadığı pek belli değildir. Zira sözcüğün Arapçada dua manasına da geldiği ifade edilmiştir. Yahut âyete o zamana has olmak üzere “Zekerıyya’nın rabbine ibadet ettiği bir sırada” manasını vermenin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ Yani Zakerıyya’ya oğul müjdesi onun dua ettiği esnada verilmiştir. Bu hususa, başka âyetlerde¹⁵⁰ teferruatlı bir şekilde yer verilmiştir. Ancak dua etmek için illa da ayağa kalkmak lüzumlu değildir. Hz. Zekerıyya mihrapta olduğundan, o da namaz kılınan yeri ifade ettiğinden ayağa kalkmakla namaz kılmaya kalktığının anlaşılmasında bir sorun görülmemektedir.

Yapılan araştırmalarda önceki milletlerde de namaz ibadetinin varlığı tespit edilmiştir. Fakat şekil ve eda şartlarında aynı olan bir namaz ibadeti ise tespit edilmemiştir. Bu anlamda Hz. Meryem’in namaz ibadetiyle ilgili olarak Kur’ân يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ifadesine yer vermiştir. Meal yazarı âyete “Ey Meryem! O halde Rabbine gönülden boyun büküp divan dur, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et!”¹⁵¹ anlamını vermiştir. Burada melekler, secdeye kapananlarla birlikte secde etmesini ve rükû edenlerle birlikte rükû etmesini Hz. Meryem’e bildirmiştir. Namazda rükûa varmak ve secde yapmak en önemli iki farz olarak namazlarımıza yerleştirilmiştir. Müslümanların namazlarında rükû ve secde, yapılan hareketlerle yerine getirilmiştir. Yahudilerin rükû ve secdelerinin müslümanlarınkinden farklı olduğuna işaret edilmiştir. Hareket ve içerik bakımından onların rükû ve secdesi, biraz farklılık arz etmiştir. Bu âyette ayrıca Allah (c.c.), rükû ve sücudla herkesin kendisine huşu içerisinde yönelmesini istemektedir. Aynı şekilde yahudiler ile Hz. Meryem’den de huşu içerisinde ibadet etmeleri talep edilmiştir. Yine Hz. Meryem’den rükûya varanlarla birlikte rükûya varması istenmiştir. Bu, her an mihrapta ibadetle meşgul olması ve orada itaat edenlerle birlikte bulunmasıyla açıklanmıştır.¹⁵²

Kur’ân namazı dosdoğru kılma ve zekâtı vermek gibi konularda Yahudilerden söz etmiştir. Bu, Yahudilerde de bizimkine benzer bir namaz ibadetinin olduğuna delil

¹⁴⁸ Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), Âl-i İmrân 3/39.

¹⁴⁹ Koçyiğit, Meal ve Tefsiri, 1/457.

¹⁵⁰ Âyet için bk. Meryem 19/2-12.

¹⁵¹ Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir, Âl-i İmrân 3/43.

¹⁵² Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsiri 1/462.

sayılmıştır. Bu konuda Allah *وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ* buyurmuştur. *وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ* Âyete verilen mana “Allah, ‘Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım.’ demişti.”¹⁵³ şeklindedir. Görüleceği üzere âyette onların namazı kılmaları durumundan söz edilmiştir. Müfessir, yahudilerin yerine getirmekle veya kılmakla mükellef tutuldukları namazın bugün müslümanların kıldıkları namaz olmadığını net olarak açıklamıştır. Koçyiğit bunun, genel manada Allah’a dua veya bir çeşit ibadetten ibaret olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴ Allah bütün elçileri seçtiğine ve onlara vahyini verdiğine göre emrettiği ibadetlerin de aynı olabileceği hep bir ihtimal dâhilindedir. Bu yüzden salat-ı sözlük manasında yorumlayan müfessir, doğru bir tefsir yapmamıştır. Onu, burada terim manasıyla tefsir etmesinin daha doğru olacağına işaret edilmiştir.

Özetle namaz ibadeti, İslâm’dan önceki semavi dinlerde de emredilmiştir. Namaz, sadece Hz. Muhammed ve ümmetine farz kılınmış bir ibadet değildir. Aksine birçok resul ve nebi bağlamında namazın var olduğu görülmüştür. Kılınışının nasıl olduğu âyetlerden anlaşılamamıştır. Zaten Kur’ân’da da namazın kılınışından söz edilmemiştir. Uygulama Hz. Nebi üzerinden gösterilmiştir. Önceki ümmetlere de farz kılındığı âyetlerde açıkça belirtilmiştir. Hatta çok yoğun bir şekilde önceki milletlerde de emredildiğine Kur’ân’da temas edilmektedir. Hz. Nebi İslâm beş şey üzerine kurulmuştur derken Âdem’den Muhammed’e kadar olan İslâm’dan bahsetmiştir.

2.1.3. Oruç

Oruç, sözlükte “bir şeyden uzak durmak ve bir şeye karşı kendini tutmak” manasındadır. Buna Arapça’da savm veya sıyâm, Farsça’da ruze ve son olarak Türkçe’de oruç denilmektedir.¹⁵⁵ Istılahta savm, tan yerinin ağarmasından güneşin batışına kadar ibadet maksadıyla yemekten, su içmekten ve cinsel ilişkide bulunmaktan uzak durmak olarak tarif edilmiştir.¹⁵⁶ Oruçlunun kendini orucun yasaklarına karşı korumasına ve yasaklardan uzak durmasına imsak denilir. Bu terim oruca başlama anı olarak da kullanılmıştır. Akşam vakti girdiğinde orucu açmaya da iftar denilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Mâide 5/12.

¹⁵⁴ Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/286.

¹⁵⁵ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta’lîl-i-l-muhtâr*, (Beyrut: Daru’r-Risaletü’l-Alemiyye, 1430/2009), 1/393. Ayrıca bk. Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/414-416.

¹⁵⁶ Ferhat Koca, *İslâm İbadet Esasları* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 203.

¹⁵⁷ Yitik, “Oruç”, 33/414-416.

*çağırdığın bu (din), ağır gelmektedir. Allah, dilediğini kendine seçer ve kendine yöneleni de doğru yola ulaştırır.*¹⁶⁵ şeklinde manalandırılmıştır. Allah, ulu'l-azm sahibi elçilerden dördüne din hakkındaki verdiği emirlerini ve hükümleri, Hz. Muhammed nezdinde müslümanlara da şariat olarak vazettiğini bildirmiştir. Bu nebiler, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ olarak belirtilmiştir. Buna göre Allah'ın Hz. Muhammed'e ve ona tabi olması gereken tüm insanlara Allah'a, elçilerine, kitaplarına ve ahiret gününe iman etmeyi emretmiştir. Yine onlara namaz kılmayı, zekât vermeyi ve oruç tutmayı da emrettiği bu âyetten çıkarılmaktadır.¹⁶⁶ Koçyiğit, tefsirinde bu âyetin oruçla münasebetine hiç değinmemiştir. Özetle müfessirin tefsirinde geçen mekkî surelerde oruç ibadetiyle ilgili açıklamalara pek rastlanmamıştır. Bazı âyetlerde ise oruç meselesine hiç temas etmemiştir.

Fakat müellif, burada oruç ibadeti medenî surelerde işlendiğinden onlarla ilgili âyetler kapsamında da temas etmiştir. Medenî surelerdeki oruçla ilgili âyetler nüzul sırasına göre ele alınmıştır. Burada Koçyiğit'in oruçla ilgili yaptığı açıklamalara ve çeşitlilik olması ve konunun daha net görülmesi açısından başka müfessirlerin açıklamalarından yararlanılmıştır. Kur'ân müslümanlara farz kılındığı gibi önceki ümmetlere de orucun farz kılındığını beyan etmektedir. Bununla ilgili âyette *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* buyrulmuştur. Meal sahibinin âyete verdiği mana *"Ey inananlar! Oruç, içinde Allah bilincinin canlı kalabilmesi için, sizden öncekilere farz kılınmış olduğu gibi size de sayılı günlerde farz kılınmıştır."*¹⁶⁷ şeklindedir. Allah, Müslümanlara emredilenlerle önceki müminlere farz kılınanlar arasında bir teşbih yapmıştır. Koçyiğit, buradaki benzetmenin yalnızca orucun farz kılınmasıyla ilgili olduğunu açıklamıştır. Orucun sayısıyla mahiyetiyle ve şekliyle ilgili herhangi bir beyan bulunmamaktadır. Ancak bir âyette Hz. Meryem'e *"Ben, çok merhametli olan Allah'a oruç adadım; onun için bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."*¹⁶⁸ demesi emrolunmuştur. Bununla birlikte oruçta yemek yemekten, içmekten ve cinsi münasebette bulunmaktan sakınmaya ilave olarak konuşmamak da orucun şartlarından kabul edilmiştir. Yani önceki milletlerin oruç şartlarından biri konuşmamak ise o halde onların orucunun müslümanların orucundan farklı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Dahhâk, göre her ayda üçer gün tutulan orucun Hz. Nûh devrine dayandığını belirtmiştir. Bu, ramazan orucu emredilene kadar hep böyle

¹⁶⁵ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, eş-Şûrâ 42/13.

¹⁶⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/274.

¹⁶⁷ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, el-Bakara 2/183.

¹⁶⁸ Âyet için bk. *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, Meryem 19/26.

¹⁶⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/258.

süregelmiştir.¹⁷⁰ Ancak bu yorum, Kur'an'ın açık emrine uygun bulunmamıştır. Zira Allah, öncekilere emredildiği gibi bir ifadeye yer vermiştir. Bundan onlara da ramazan orucunun farz kılındığı sonucu çıkarılmıştır.

İslamdaki oruç ibadetinin önceki ümmetlerden farklılık gösterdiği durumlar olmuştur. Bu durum bir âyette ...إِلَى نِسَائِكُمْ... şeklinde Kur'an'da ele alınmıştır. Âyete verilen mana “*Oruç gecesi kadınlarınızla cinsel ilişkide bulunmanız size helal kılınmıştır.*”¹⁷¹ şeklindedir. Buna göre müslümanlar, önceki milletlere farz kılınan oruçta geceleyin eşlerin birbirine yaklaşması gerektiği gibi bir kuruntuya kapılmıştır. Bu durum sebebiyle de nefislerine ihanet etmişlerdir. Bu vehim nedeniyle oruç gecelerinde eşlerine yaklaşmayı uygun görmemişlerdir. Ancak bazı müslümanlar, bu kuralı çiğnemiş ve yasak sandıkları yaklaşma fiilini işlemişlerdir. Fakat Allah, gündüz için haram kılınan bu durumun oruç geceleri için söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Netice itibarıyla Allah, önceki milletlere farz kılınan orucun bu özelliğinin Müslümanlara emredilen yeni oruçta olmadığını beyan etmiştir.¹⁷²

Sonuç olarak, oruç bağlamında mekkî ve medenî surelerde yer alan âyetler incelenmiştir. Önceki din mensuplarında da oruç ibadetinin bulunduğu âyetler açıkça görülmektedir. Bizden öncekilere farz kılındığı gibi bize de orucun farz kılındığı âyetlerle sabittir. Ramazan orucu farz kılınana kadar hem Hz. Nebi hem de müslümanlar bazı günlerde, özellikle âşûrâ'da oruç tutmuştur. Bu nedenle müslümanların tuttıkları ilk orucun âşûrâ orucu olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Bu orucun Medine yahudileri tarafından da tutulduğu rivayetlerde ifade edilmiştir.¹⁷³ İdris (a.s.)’de, Nûh (a.s.)’da ve Mûsâ(a.s.)’da aşure orucu, Dâvûd (a.s.)’da Dâvûd orucu, ben-i-isrâil’de Yahya (a.s.)’da ve Hz. Meryem’de özellikle orucu adamak şeklinde olmuştur. Bir araştırmacı Hz. İsa’da da oruca rastlanmadığını dile getirmiştir.¹⁷⁴

2.1.4. İtikâf

İtikâf, İslâm’da emredilmiş ibadetlerden sayılmıştır. Sözlükte itikâf, “hapsetmek, alıkoymak, bir yere yerleşmek ve oraya bağlanıp kalmak” anlamında a.k.f kökünden türetilmiştir. Bu anlamlara ilave olarak itikâf, kişinin kendisini sıradan davranışlardan bir süre uzak tutmasını ifade etmek üzere de kullanılmaktadır. İstilahta ise Allah’a yaklaşmak ve ibadet amacıyla belirli bir şekilde camide kalmaya itikâf denilmiştir.

¹⁷⁰ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'an'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 2/32.

¹⁷¹ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, el-Bakara 2/187.

¹⁷² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/270.

¹⁷³ Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllâtîf ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kâmil Miras (Ankara: DİB Yayınları, 1987), 6/307 (No. 944).

¹⁷⁴ Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur'an Kıssalarının Kritiği*, 153.

İtikâfta oruçlu olmak mümkündür. Ancak cinsel ilişki yasaklanmıştır.¹⁷⁵ Bu bağlamda Kur’ân’da “*Mescitlerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın*”¹⁷⁶ buyrulmuştur. Bu âyet İslâm’da itikâfın varlığına delil olarak kabul edilmektedir. İtikâfın sünnetten deliliyle ilgili rivayet Hz. Âişe’den nakledilmiştir. Buna göre Hz. Resul, Ramazanın son on gününde itikâfa girmiştir. Bu âdetini, vefatına kadar sürdürmüştür. Bu rivayette Hz. Nebi’nin hanımlarının da itikâfa girdikleri rivayet edilmiştir.¹⁷⁷ İtikâfın, özellikle ramazanın son on gününde yapılması gelenek haline gelmiştir. Vacip, sünnet ve mendup olmak üzere üç kısımdır.¹⁷⁸

Öncelikle mekkî sûrelerde yer alan itikâfla ilgili âyetler incelenmiştir. Bu konuda mekkî surelerde pek fazla değiniye yer verilmemiştir. Bu kapsamda gelen bir âyette Allah, *وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ* cümlesini inzal etmiştir. Meal sahibinin âyete verdiği mana “*(Ey Muhammed!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Hani onlar, mabedin duvarına tırmanmışlar ve (ansızın) Dâvûd’un yanına girmişlerdi de o da onlardan korkmuştu.*”¹⁷⁹ şeklindedir. Bu kıssa, Kur’ân’da üstün özelliklerinden bahsedilen Dâvûd’un (a.s.) küçük de olsa işlemiş olduğu bir hatayı gündeme getirmiştir. Bu yabancılar, Dâvûd’un evine gizlice girmiş ve onu korkutmuştur.¹⁸⁰ O, burada yani ibadet ettiği özel yerinde duruyordu. O, yanına kimsenin gelmesini istememiştir. Birden iki kişi orayı tırmanıp çıktığını görünce de korkmuştur.¹⁸¹ Netice itibariyle Hz. Dâvûd’un mihrapta ibadet için kendisine tahsis ettiği özel yerinde olması, bazı ulema tarafından itikâfa işaret olarak yorumlanmıştır.

Medenî sûrelerde de konuyla alakalı bazı âyetlerin olduğu ulema tarafından dile getirilmiştir. İtikâfın önceki toplumlarda var olup olmadığı, varsa hangi şekilde yapıldığı bu araştırmanın öncelikli konuları arasında sayılmıştır. Kur’ân’da itikâfla ilgili âyete *وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا* âyete *وَاللَّطَّافِينَ* şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarı “*Hani Biz, Beyt’i (Kabe’yi), insanlar için bir toplanma ve güven yeri kılmıştık. ‘Öyleyse siz, İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin!’ demiştik. İbrahim’e ve İsmail’e ‘Evimi, (orada) tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rûkû ve secde edenler için temizleyin!’ diye emretmiştik.*”¹⁸² manasını vermiştir. Burada müfessirin konuyla ilgili açıklamalarına rastlanmamıştır. Vehbe ez-Zuhaylî ise âyetteki “orada kalanlar” kısmına “itikâfa

¹⁷⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhavî (Beyrut: Dâr İhya et-Turas el-Arabî, 1405/1985), 1/301.

¹⁷⁶ *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, el-Bakara 2/187.

¹⁷⁷ Buhârî, “İtikâf”, 1.

¹⁷⁸ Mehmet Şener, “İtikâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/457-459.

¹⁷⁹ *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, Sâd 38/21.

¹⁸⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/125.

¹⁸¹ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Ku’ân’il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 9/333.

¹⁸² *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, Bakara 2/125.

girenler” anlamını vermiştir. Bundan hareketle Hz. İbrahim ve Hz. İsmail dönemlerinde itikâfın olduğuna bir işaret sayılmıştır.

İtikâfta iken bazı şeylerin yapılması sakıncalı olarak kabul edilmiştir. Bunlardan birine Kur’ân, yer vermiştir. İlgili âyette ... وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ... şeklindeki buyruğa atıf yapılmıştır. Burada âyete verilen mana “...Mescitlerde itikâfta iken, onlara (kadınlara) yaklaşmayın...”¹⁸³ şeklindedir. Buna göre itikâfta bulunanın, eşiyle münasebette bulunamayacağı âyette emredilmiştir. Buna göre münasebet, orucu ve itikâfı bozan bir durum olarak nitelendirilmiştir. Taberî, itikâf, inziva ve benzeri durumlarda olan kimsenin eşiyle münasebette bulunamayacağını ifade etmiştir.¹⁸⁴ Ayrıca âyette itikâfın, önceki ümmetlerde bulunan bir ibadet olduğuna da temas etmiştir. Mescitlerde yapılan itikâfın caiz olduğuna hükmedilmektedir. Âlimler, itikâfın vacip olan bir ibadet olmadığında görüş birliğine varmıştır. İnsanın rabbiyle baş başa kalmasını sağlayan nafile bir ibadet olarak algılanmıştır. Mescitten başka yerde olmayacağının konusunda da âlimler ittifak etmiştir. İmam Mâlik, itikâfın en az süresi bir gün ya da gece olduğu kanaatindedir. Ebû Hanife, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise en azının bir lahza, en çoğun da sınırının bulunmadığını beyan etmiştir. Zorunlu durumlar dışında itikâftan çıkılmayacağı da ulema tarafından açıklanmıştır.¹⁸⁵

İtikâf genellikle kişinin her şeyden uzak sakin bir şekilde ibadet edebileceği bir mekânda yapılan bir ibadet olarak değerlendirilmiştir. Bu duruma كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا âyetinde Hz. Zekeriyya bağlamında değinilmektedir. Meal yazarı âyete “Zekeriyya, her ne zaman hücresinde iken onun yanına girdiyse, yanında bir rızık bulurdu.”¹⁸⁶ anlamını vermiştir. Buradaki mabet veya mihrap ile üzerine merdivenle çıkılan ve yüksekte kurulan özel bir oda kastedilmiştir.¹⁸⁷ Hz. Meryem, burada dünya meşgalesinden uzak ibadetle meşgul olmuş ve buranın hizmetine adanmıştır.¹⁸⁸ Müfessirin bu açıklamalarından önceki toplumlarda da itikâfın olduğu anlaşılmıştır. Çünkü itikâf bütün dinlerin önemseyeceği çok güzel bir ibadet konumundadır.

Önceki ümmetlerde itikâfa benzer bir ibadete, Hz. Zekeriyya kıssasında rastlanmıştır. Bu durum, فَتَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنْ فَتَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنْ فَتَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنْ وَحْصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ âyetinde açıklanmıştır. Âyete “O, mabette, namaza durmuş iken, melekler ona ‘Allah sana, kendinden bir sözü doğrulayacak, efendi, iffetli ve iyilerden bir peygamber olacak olan Yahya’yı müjdelemektedir.’ diye

¹⁸³ Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir, Bakara 2/187.

¹⁸⁴ Taberî, Câmiu’l-beyân, 3/274.

¹⁸⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsiri’l-münir, 2/161-162.

¹⁸⁶ Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir, Âl-i İmrân 3/37.

¹⁸⁷ Bilgi için bk. Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealı Alisi ve Tefsiri, 1/358.

¹⁸⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/455.

seslenmişlerdi.”¹⁸⁹ manası verilmiştir. Mihrap, mescitte merdivenle çıkılan bir mekândır. Hz. Zekeriyya burada Rabbine ibadet etmiş ve burada namaz kılmıştır. Hz. Zekeriyya’nın hususi olarak burada ibadet ettiğini ortaya koymuştur ve bu da itikâfa işaretler. Koçyiğit, buradaki *salat* kelimesine dua anlamını da vermiştir. Bu şekilde düşünüldüğünde “Zekeriyya’nın Rabbine dua ettiği sırada” manasını almıştır. Hangi anlam verilirse verilsin hepsi Zekeriyya peygamber döneminde itikâfın olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak âyetlerden ve müfessirlerin açıklamalarından hareketle Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerde itikâf ibadetinin bulunduğu görülmektedir. Günlük hayatın meşgalelerinden uzaklaşıp insanın rabbiyle baş başa kalmasına, ona ibadet etmesine önceki ümmetlerde de rastlanmıştır. Bu hususta birçok peygamber örnekliğine değinilmiştir. Hz. Zekeriyya, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve diğer bazı peygamberler döneminde itikâfa başvurulmuştur.

2.1.5. Zekât

Müslümanların sorumlu tutuldukları ibadetlerden birisi de zekât ibadetidir. Bu sadece Hz. Muhammed ve ümmetine emredilmiş bir ibadet değildir. Aynı şekilde önceki ümmetlerin de sorumlu olduğu bir ibadettir. Zekât, sözlükte “artma, arıtma, övgü ve bereket” anlamlarına gelmektedir. Istılahta ise, Kur’an’da belirtilen kimselere verilmek üzere dinen zengin olan müslümanların malından alınan miktardır. Zekât kelimesi Kur’ân’da otuz ayette geçmektedir. Yirmi yedi ayette ise namaz ile beraber zikredilmektedir. Zekât kelimesi sadaka ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁹⁰ Bununla beraber sadaka daha geniş bir anlama sahiptir. Medine döneminde farz kılınmıştır.

Kur’ân’da ise şu şekilde ifade edilmiştir: “Onların mallarından bir sadaka al ki, bununla onları temizlemiş ve yüceltmiş olursun.”¹⁹¹ Zekâtın nasıl, kimlere verileceği hususu sünnette açıklanmıştır. Hz. Peygamber şöyle ifade etmiştir: “İslam beş esas üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resülü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Kâbe’yi hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”¹⁹² Tüm dinlerde ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi tavsiye edilen bir davranıştır. Zekât emri, bu semavi dinlerde böyle olduğu gibi bazı araştırmacılar, zekâta benzer bir ibadetin Hint dinlerinde de olduğunu söylemiştir. Mesela yahudilikte sadaka tanrının emrettiği önemli bir vazife olarak

¹⁸⁹ *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, Âl-i İmrân 3/39.

¹⁹⁰ Bilgi için bk. Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/197-207.

¹⁹¹ *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, et-Tevbe 9/103.

¹⁹² Buhârî, “İman”, 2.

değerlendirilmiştir. Aynı şekilde nasrânîlikte de ihtiyaç sahiplerine yardım tavsiye edilmiştir. Hindu geleneğinde fakire yardım, çok kıymetli bir davranış olarak görülmüştür. Budizm de ise sadaka vermek iyilikten daha ziyade alanın, verene erdem kazandırması olarak açıklanmıştır.¹⁹³

Hz. Muhammed'e ve ümmetine emredilen zekâtın diğer elçilere ve toplumlarına emredilip emredilmediği burada incelenmiştir. Konu kıssalar bağlamında mekkî ve medenî açılardan değerlendirilmiştir. Başta Koçyiğit'in tefsiri olmak üzere başka tefsirlerden de faydalanılmıştır. Önceki ümmetlerde zekât ibadetinin olduğuna dair bir temasa Kur'an'da yer verilmiştir. Bir âyette *وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ... وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ... وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ...* şeklinde buyrulmuştur. Meal sahibinin âyete dediği mana *"...Her birinin doğru insanlardan olmasını sağlamıştık. Onları vaadimiz gereği doğru yolu gösteren önderler yapmış ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyetmiştik..."*¹⁹⁴ şeklindedir. Hz. İbrahim'e, İshak'a ve Yâkûb'a namaz kılmalarının ve zekât vermelerinin emredildiğine işaret edilmiştir. Bu nebilerle beraber önceki âyette Hz. Lût kıssası da zikredilmiştir. Buradan zekât ibadetinin bu nebiler döneminde de emredilmiş olabileceği sonucu çıkarılmaktadır. Bu ibadetle önceki toplumlar da mükellef tutulmuştur.¹⁹⁵ Netice itibarıyla mekkî surelerde yer alan kıssalarda ve onları yorumlaya Koçyiğit'in açıklamalarında önceki toplumlarda da zekâtın emredilen bir uygulama olduğu sonucuna varılmıştır.

Resuller tarihi incelendiğinde Hz. İsa döneminde de zekâtın varlığı saptanmıştır. Kur'an, bu ibadete *وَجَعَلْنِي مُبَارَكًا أَيَّنَّ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا* âyetinde yer vermiştir. Meal sahibi âyete *"Nerede olacak olursam olayım, beni her zaman mübarek kılacak, yaşadığım sürece bana namaz kılmamı ve zekât vermemi emredecek."*¹⁹⁶ anlamını vermiştir. Bilmen, bu âyette Hz. İsa'nın sinni mükellefiyete geldiğinde namaza devam edeceğine ve mallarından zekâtı vereceğine temas edildiğine işaret etmiştir.¹⁹⁷ Âyet, Hz. İsa döneminde zekâtın varlığını açıkça ortaya koyan bir veridir. Uygulamayı Hz. İsa yaptığı için detaylardan haber alınamamıştır. Kur'an'da Hz. İsmail'den ve ehline zekâtı emrettiğinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda Allah, *وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ* âyetinde zekâtı emrederek *عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا* âyetinde zekâtı bahsetmektedir. Âyete *"Halkına namaz kılmalarını ve zekât vermelerini buyururdu. O, Rabbinin hoşnutluğunu kazanmış biriydi."*¹⁹⁸ manası verilmiştir. Burada ailesine zekâtı emreden Hz. İsmail olduğunda ittifak vardır.

¹⁹³ Bilgi için bk. Mahmut Salihoglu, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/207-209.

¹⁹⁴ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, el-Enbiyâ 21/72-73.

¹⁹⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/593.

¹⁹⁶ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, Meryem 19/31.

¹⁹⁷ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/2018.

¹⁹⁸ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir, Meryem 19/55.

Rabbine itaate önem veren ve sabrıyla ön plana çıkan İsmail, bu ibadetleri kavmine de emretmiştir.¹⁹⁹ Ehline ifadesinden sadece ailesi anlaşılmamıştır. Aksine bir elçiye iman edenler onun ehli sayılmıştır. Bilmen, Hz. İsmail'in kendi aşiretini veya kendi ümmetini en büyük ubudiyet vazifesi olan namaz ve zekâtla sorumlu tutmuştur. Bu bağlamda onların bedenî ve mali ibadetlerle itaate teşvik etmiştir. Bu kıssada zekât ibadetine net olarak temas edilmiştir.²⁰⁰

İlgili âyette قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ... buyrulmuştur. Meal sahibi âyete “*Bunun üzerine onlar da (ona) ‘Ey Şuayb! Atalarımızın ibadet ettiklerini bırakmamızı ya da mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı terk etmemizi sana söyleyen senin namazın mıdır...’*”²⁰¹ anlamını vermiştir. Bu şekilde düşünme sebepleri, inandıkları takdirde mallarının yok olup gitmesi korkusudur. Atalarının yolundan gitmeyi servetlerini korumada bir çözüm olarak kabul etmişlerdir. Bu yolu ise akli başında bir kimsenin terk etmeyeceği düşüncesine kapılmışlardır.²⁰²

Bu bağlamda Hz. Mûsâ döneminde ben-î isrâil'in zekât ibadetiyle sorumlu tutulduğu âyette açıklanmıştır. Yüce Allah, فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا ... buyurmuştur. Meal sahibinin âyete verdiği mana “...*Bana karşı sorumluluk bilincine sahip olan, arınmak için verilmesi gerekeni veren ve âyetlerimize inanan kimselere pay olarak ayıracağım.*”²⁰³ şeklindedir. Bu âyette Hz. Mûsâ'nın bir duasına yer verilmiştir.²⁰⁴ Bilmen, tefsirinde Allah'ın ona “... zekâtı verenlere...” şeklinde geçen ibaresinden de anlaşılabileceği üzere Hz. Mûsâ döneminde zekâtın topluma emredildiğini vurgulamıştır. Ayrıca o, bu âyette Mûsâ'nın saikayı müşahade ettiğinde yaptığı duayı ifade ettiğini belirtmiştir.²⁰⁵ Buna göre Hz. Mûsâ ve kavmi zekât ibadetiyle sorumlu tutulmuştur. Bu da zekâtın, önceki toplumlarda olduğunun göstergesidir.

Allah, bütün elçilere emrettiği dinlerde zengin olanın malının bir kısmını fakire vermesini emretmiştir. Karun örneğinde olduğu gibi malı biriktirmeyi yasaklamıştır. Bu konuya إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ... âyetinde temas edilmiştir. Bu âyete verilen mana “*Kârûn da Mûsâ'nın kavmindendi ve kendini büyük görüp onlara karşı azgınlık ediyordu; çünkü biz kendisine öyle hazineler*

¹⁹⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/479.

²⁰⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/2033.

²⁰¹ *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, Hûd 11/87.

²⁰² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 3/613.

²⁰³ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), el-A'râf 7/156.

²⁰⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 3/156.

²⁰⁵ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 2/1099.

vermiştik ki, sadece anahtarlarını taşımak bile bir manga adama, hatta daha fazlasına zor gelirdi.”²⁰⁶ şeklindedir. Karun, ben-î isrâil arasında Tevrat’ı en iyi okuyan ve ezberleyen kişi olarak nam saldıgı iddia edilmiştir. Malları sebebiyle şımarmaması Hz. Mûsâ tarafından sıkça öğütlenmiştir. Ancak o, buna kulak vermemiş ve neticede malı onun helak olmasına sebep olmuştur.²⁰⁷ Bu açıklamalardan hareketle Karun’un malını biriktirdiği, Hz. Mûsâ’nın emrettiğini fakire vermediği anlaşılmıştır. Diğer âyetlerde Hz. Mûsâ’ya emredilen zekâtı verdiğiine dair bir açıklamaya da rastlanmamıştır.

Karun’la ilgili olarak قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَلَمْ يَعْلَمَنَّ أَنَّهُ فَدُ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْفُرُونِ مَنْ buyrulmuştur. Meal sahibi âyete “(Kârûn, onlara) “Bu (servet) bendeki bilgi sayesinde bana verildi, diye karşılık verdi. Oysa Allah’ın, ondan önceki kuşaklardan, ondan daha güçlü ve ondan daha fazla servet toplamış nicelerini (kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmaları yüzünden) yok ettiğini bilmiyor muydu (sanki)? Ama şu var ki, suçluluğu kesinleşmiş olanlara (artık) günahlarından sual olunmaz.”²⁰⁸ şeklinde mana vermiştir. Karun, servetini kendi aklı ve bilgisi sayesinde kazandığını ve ondan fakirlere vermesinin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Oysa önceki toplumlara bakıldığı zaman Karun’dan daha fazla mala sahip olup da azmış kimselerin varlığı görülmektedir. Allah zenginliklerine güvenen bu kimseleri helak etmiştir.²⁰⁹ Bilmen, konunun mahdut bilgisiyle mağrur olduğunu o bilgiyi de, o varlığı da kendisine ihsan etmiş olan Allah’ı unuttuğunu beyan etmiştir.²¹⁰ Nitekim bir başka âyette “İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize dua eder. Sonra ona kendimizden bir nimet verdiğimizde ‘Bu bana ancak bir bilgidir dolayısı verilmiştir.’ der. Hayır, bu bir imtihandır, fakat onların çoğu bilmezler.”²¹¹ buyrulmuştur. Yani kullara verilen zenginliklerin bir imtihan olduğu hatırlatılmıştır. Servetinden zekâtını vermeyenler ya kınanmış ya da helak edilmiştir.

Zekâtın emredildiğine dair çeşitli vurgular yer almaktadır. Medenî sûrelerde kısmen de olsa önceki milletlere de zekâtın emredildiğine dair çeşitli vurgular bulunmaktadır. Kur’ân konuyla ilgili bir âyette وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰعِينَ buyurmuştur. Âyete verilen mana “Namazda dikkatli ve devamlı olun, karşılıksız yardımda bulunun ve namazda rükû edenlerle birlikte rükû edin.”²¹² şeklindedir. Burada İslâm’a davet edilen yahudilerden namazı dosdoğru kılmaları ve zekâtı vermeleri istenmiştir. Burada kastedilen zekâtın, tamamen İslâm şeriatı içinde bulunan

²⁰⁶ Esed, Kur’ân Mesajı Meal Tefsir, el-Kasas 28/76.

²⁰⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/374.

²⁰⁸ Esed, Kur’ân Mesajı Meal Tefsir, el-Kasas 28/78.

²⁰⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/374.

²¹⁰ Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 5/2628.

²¹¹ Âyet için bk. İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim, çev. Hamdi Döndüren, ez-Zümer 39/49.

²¹² Esed, Kur’ân Mesajı Meal Tefsir, el-Bakara 2/43.

namaz ve zekât olduğu düşünölmüştür. Koçyiğit, önceki elçilerin namazında rükûnun olmadığı için onlara farklı geldiğine işaret etmiştir.²¹³ Bilmen, bu âyetin tefsirinde “Mallarınızın farz olan zekâtını da fakirlere ödeyiniz.”²¹⁴ emrinden söz etmektedir. Koçyiğit, yahudilere emredilen zekâtın veya namazın Hz. Nebi’nin dönemindeki yahudilere emredildiğini ifade etmiştir. Oysa İslâm’ı kabul etmeyenlere ne namaz ne de zekât emredilmiştir. Önce onların daveti kabul etmeleri tavsiye edilmiştir.

Zenginın kazandığı malın zekâtını fakirlere vermesi toplumda fakir-zengin farkını azaltacağı ve daha dengeli bir toplum yapısı oluşturacağı vurgulanmıştır. Allah ilgili âyette ... وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ ... buyurmuştur. Meal sahibi “...Bütün insanlarla güzellikle konuşacaksınız, namazlarınızda dikkatli ve devamlı olacaksınız ve karşılıksız yardımda bulunacaksınız. Ama birkaçınız dışında bu sözünüzden döndünüz...”²¹⁵ âyete manasını vermiştir. Bu âyette ben-î isrâil’den zekâtı vereceklerine dair söz alındığı beyan edilmektedir. Koçyiğit, bu âyete yaptığı yorumda buradaki zekâtın hahamların söylediği şekilde günahların kefareti şeklinde ya da Mısır’dan kurtuluşun şükürü mahiyetinde bir zekât olmadığını belirtmiştir. Aksine burada Allah’ın hikmetlerinden ötürü farz kıldığı ve yerine getirilmesini emrettiği mali bir ibadet olduğunu belirtmiştir.²¹⁶ Bilmen ise âyete, aralarında din bağı bulunan insanlar zekât vazifesiyle sorumlu tutulmuştur. Bunlardan bazıları servete sahipken diğerleri ise ihtiyaç sahibi fakirlerdir. Neticede birinci kısmı oluşturan zenginlerin, ikinci kısmı oluşturan fakirlere yardımda bulunmaları ben-î isrâil yahudilerine emredilmiştir.²¹⁷ Zaten Hz. Nebi’nin İslâm’ın beş şey üzerine kurulduğunu beyan ettiği hadiste²¹⁸ zekâtın belirtilmesi onun, tüm dinlerde olduğunun delili sayılmıştır.

Yahudi toplumunda da zekât emrine rastlanmaktadır. Kur’ân, onlarda zekâtın olduğunu ... وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ... âyetinde zikretmiştir. Âyetin manası “...Ve Allah demişti, bilin ki sizinle beraber olacağım! Eğer namazlarınızda dikkatli ve daim olur ve karşılıksız yardımda bulunursanız...”²¹⁹ şeklindedir. Buradaki zekâttan kasıt ise farz olan, maldan vermek ve nefisleri cimrilikten koruyan ve temizleyen sadakadır. Allah’ın “Peygamberlerime iman edip yardımda bulunun.” dediği elçiler ise Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekerîyya, Hz. Yahya, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed gibi peygamberlerdir. Bu peygamberlerin hepsi Allah tarafından gönderilmiştir ve hiçbir

²¹³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/123-124.

²¹⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/47.

²¹⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-Bakara 2/83.

²¹⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/152.

²¹⁷ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/80.

²¹⁸ Buhârî, “İman”, 2.

²¹⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-Mâide 5/12.

ayırma gidilmeksizin hepsine iman etmek gerekir.²²⁰ Koçyiğit'e göre, Yahudilere emredilen zekâtın maldan verilmesi istenen ve insanları manen temizleyen sadaka olduğuna işaret sayılmıştır. Zekât haricinde malın Allah yolunda sarf edilmesi de yine emredilen olumlu yükümlülüklerdir. Sadaka ise zekâtın dışında sevap kazandıran mali bir ibadet kabul edilmiştir.²²¹ Netice itibarıyla Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ, Hz. İsmail ve ismi zikredilen diğer elçilerde zekâta ve onun fakirlere verilmesi emrine rastlanmıştır. Zikredilen âyetler ve onlara yapılan yorumlar, önceki elçilerde ve davette bulundukları toplumlarda zekâtın emredildiğini göstermektedir. Bunun şeklini, miktarını, kimlere ne kadar verileceğini şimdilik bilmiyoruz.

2.1.6. Hac

İbranice *hag* kökünden Arapça'ya hac olarak geçen bu kelime “bayram” anlamındadır. O dilde *hag* “bir şeyin etrafında dönmek ve dolanmak” manasında kullanılmıştır. Aslında “bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu” anlamında istimal edilmiştir. Daha sonra “bayram” anlamını kazanmıştır.²²² Arapçada hac ise “gitmek, yönelmek ve ziyaret etmek” manalarında kullanılmaktadır. Terim olarak “imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmek ve belli bazı dini görevleri yerine getirmek suretiyle yapılan ibadet olarak tarif edilmiştir. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça'da *hâc*, Türkçe'de *hacı* denilmiştir.”²²³ Hac, İslâm'ın üzerine inşa edildiği beş esastan biridir ve farz olma sebebi Kur'ân, sünnet ve icmaya dayanır.²²⁴

Kur'ân'da hac ibadetinin farziyetiyle ilgili âyetlere yer verilmiştir. Bunlardan birine Koçyiğit, “*Orada apaçık deliller İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse güvende olur. Oraya gitmeye gücü yeten kimselerin beyti ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim (bunu) inkâr ederse, Şüpheli yok ki Allah, bütün dünyalara karşı zengindir.*”²²⁵ anlamını vermiştir. Dinlerde kimi mekânlar kutsal kabul edilmiş ve buralarda ibadet edilmesi emredilmiştir. Nitekim Hinduizm'de hac ibadetinin bulunduğu ifade edilmektedir. Yine Budizm'de hac, Buda'ya ait mekânlarda yapılması tavsiye edilmiştir. Yahudiler ve nasrânîler de kendilerince kutsal kabul edilen yerleri ziyaret ederek hac ibadetini yerine getirdiklerini düşünmüşlerdir.²²⁶

²²⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 2/286.

²²¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 2/286.

²²² Bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/382-386.

²²³ Harman, “Hac”, 14/382-386.

²²⁴ Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki vd. (Riyad: Dar Alem el-Kütüb, 541/620), 5/5.

²²⁵ *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, Âl-i İmrân 3/97.

²²⁶ Bilgi için bk. Harman, “Hac”, 14/382-386.

İslâm dininde haccın, Hz. Âdem'e kadar uzanan bir geçmişi bulunduğu rivayetlerde açıklanmıştır. Hz. Nebi ilgili hadiste şöyle buyurmuştur. “İslâm, beş şey üzerine kurulmuştur; Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resul'ü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac etmek ve ramazan orucunu tutmaktır.”²²⁷ İslâm'a göre ihram giymek Arafat vakfesi yapmak ve ziyaret tavafını yerine getirmek haccın farzları olarak anlatılmıştır. Bunların dışında say yapmak, şeytan taşlamak, saç-sakal tıraşı olmak ve kurban kesmek gibi terimler etrafında hac ibadeti şekillendirilmiştir. Bu ibadet Hz. Âdem'den itibaren yapılagelen bir ibadet olduğunu bazı bilginler beyan etmektedir. Hac, hem mal hem de bedenle yapılan bir ibadettir. Netice itibariyle hac tanımı ve şartları açıklandıktan sonra âyette veya hadiste nasıl geçtiğine yer verilmiştir. Farzlarına ve temel kavramlarına değinilmiştir.

Hem mal hem de bedenle yapılan hac ibadeti, Hz. Muhammed'e ve ümmetine emredildiği gibi önceki ümmetlere de emredilmiştir. Burada hac ibadeti, mekkî sûrelerdeki kıssalarda ve tarihi anlatımlarda yer alan âyetler bağlamında incelenmiştir. Âyetler nüzul sırasına göre ele alınmıştır. Allah, bu âyetlerden bir tanesinde شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ... buyurmaktadır. Âyete “O, itikadî konularda, Nuh'a emrettiğini ve sana (ey Muhammed) vahiy aracılığıyla öğrettiğimizi ve aynı zamanda İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğimizi sizin için uygun gördü (sahih) itikada sağlam bir şekilde sarılın ve o konuda bütünlüğünüzü bozmayın. Onları çağırdığın bu (itikad bütünlüğü) başka varlıkları veya güçleri Allah'a ortak koşaniara ağır gelse (bile)...”²²⁸ manası verilmiştir. Bu âyette Allah'ın, temelleri değişmeyen bir şeriatı Hz. Nuh'tan başlayarak Hz. Muhammed'e kadar süregelen elçilere emrettiği ifade edilmiştir. Elçiler ve onlara uyan tüm müminler nebilerine emredilen yükümlülüklerle sorumlu tutulmuştur. Burada zikredilen nebiler; Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed olmuştur. Koçyiğit, elçilere emredilen hususların akaide taalluk eden esaslar olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Oysa şeriat, akaidi de içeren dinin, ibadet, muâmelat ve ukûbat konularına vurgu yapmıştır. Müfessir isabetli bir yoruma gitmemiştir.

Hacca dğinen bir âyette Hz. İbrahim ilgili tutulmuş ve âyete رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِنُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ şeklinde Kur'an'da yer verilmiştir. Meal sahibi âyete “Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye, senin kutsal evinin yakınına

²²⁷ Buhârî, “İman”, 2.

²²⁸ Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, eş-Şûrâ 42/13.

²²⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/274.

yerleştirdim ki, ey Rabbimiz salâtı devamlılık ve duyarlılık içinde yerine getirsinler. Öyleyse, insanlann kalplerini onlara doğru meylettir ve onlara verimli, bereketli rızıklar bahşet ki şükretsinsinler.”²³⁰ manasını vermiştir. Koçyiğit’in tefsirinde Hz. İbrahim’e emredilen haccın nasıl olduğıyla ilgili bir açıklama yer almamıştır. Neticede burada haccın mekânı olan Kâbe’den ve hac yapılması için de insanların gönüllerinin oraya sevk edilmesinden bahsedilmiştir. Yine Hz. İbrahim, Kâbe’yi sıfırdan kurmamış olduğunun belirtilmesi aksine temelleri üzerine yükseltilmesi çok eskiden yapıldığının delili olmuştur. Kâbe’nin olduğı yerde haccın olması da çok normal görölmektedir.

Mekkî sûrelerdeki değinilerden sonra medenî sûrelerde yer alan hacla ilgili âyetler nüzul sırasına göre incelenmiştir. Konu Koçyiğit’in tefsiri özelinde ele alınmıştır. Konu bağlamında zikredilen ilk âyette وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى Meal sahibi “O zaman Biz Mâbed’i insanların tekrar tekrar yöneleceğı bir hedef ve bir kutsal sığınak yapmıştık. Öyleyse İbrahim için vaktiyle belirlenen yeri ibadet mahalli edinir.”²³¹ manasını âyete vermiştir. Beyt, birçok ibadetle beraber hac ibadetinin de yapıldığı mekân olarak belirlenmiştir. Allah, oranın haccetmek ve ibadet etmek bulunmak isteyenler için bir toplanma yeri olduğunu bildirmektedir. Âyetten de anlaşılacağı üzere İbrahim ve ondan sonraki nesiller Kâbe bağlamında bazı ibadetlerle sorumlu tutulmuştur.²³² Bilmen ise tavaf edenlerle ilgili “Makam-ı İbrahim” terkihiyle hacıların tavaf namazını kıldıkları yerin vurgulandığını söylemiştir.²³³ Bu bilgilerden hac ibadetinin, Hz. Muhammed’den çok öncelerde, Hz. İbrahim devrinde var olan bir ibadet olduğı anlaşılmıştır. İman edenler, bu ibadetle mükellef tutulmuştur.

Nebiler tarihinde hacla ilgili bir diğeri temasa, yine Hz. İbrahim döneminde rastlanmıştır. Âyette وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ ... buyrulmuştur. Âyete “Ve İbrahim, Ey Rabbim! diye yalvardı. Burayı emin bir bölge yap ve halkından Allah’a ve ahiret günü’ne iman edenlere bereketli rızıklar bağışla...”²³⁴ manası verilmiştir. Hz. İbrahim, eşini ve oğlunu Mekke’ye yerleştirmiştir. Kurulacak olan şehrin her türlü tehlikeden korunmasını da niyaz etmiştir. Diğeri husus ise müşriklerin, iman etmeseler bile dünya nimetlerinden faydalanacağı beyanıdır. Ancak ahirette ise azaba uğrayacakları da bildirilmiştir. Buna göre Hz. İbrahim’den beri Beyt-i Haram tavaf edilmiş ve orada say yapılmıştır. Yani bu ibadetin Hz. İbrahim

²³⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, İbrâhîm 14/37.

²³¹ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-Bakara 2/125.

²³² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/194-195.

²³³ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri*, 1/121.

²³⁴ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-Bakara 2/126.

dönemine dayandığı Kur'an'la sabittir. Hac ibadetinde en önemli hususun tavaf olduğu görülmüştür.²³⁵

Haccın Hz. İbrahim ve Hz. İsmail döneminde emredilmiş bir ibadet olduğu Kur'an'da belirtilmiştir. Kur'an bu konuya رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ âyetinde yer vermiştir. Meal sahibinin âyete verdiği mana “Ey Rabbimiz, bizi sana teslim olanlardan kıl ve bizim soyumuzdan sana teslim olacak bir topluluk çıkar. Bize ibadet yollarını göster ve tövbemizi kabul et. Şüphesiz yalnız sensin tövbeleri kabul eden, rahmet dağıtan.”²³⁶ şeklindedir. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail dualarında hac ibadetlerini nasıl uygulayacaklarını göstermesini talep etmiştir. İbadet yolları anlamına gelen menâsik, mensek sözcüğünün çoğuludur ve ibadet edilecek veya kurban kesilecek yerleri ifade eder. Kurban kesmek veya ibadet etmek de genellikle hac ibadeti için kullanılmıştır. Yani ibadet yollarının öğretilmesiyle hac ibadetinin tüm kısımlarının öğretilmesi kastedilmiştir.²³⁷ Bilmen, âyetin bu kısmına haccla ve kurbanla vazifelerin kendilerine bildirilmesi²³⁸ açıklamasını yapmıştır. Menasik terimi, genellikle hac ve kısmen de kurban ibadetleri için kullanılmaktadır. Yani o, haccın nasıl yapılacağının kendilerine gösterilmesini istemiştir.²³⁹ Buna göre de hac, Hz. İsmail, Hz. İbrahim, Hz. Lût ve Hz. İshak'da olabilir.

Hac konusu olunca hep Hz. İbrahim döneminden bahsedilmiştir. Allah, konuyla ilgili bir âyette وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ buyurmuştur. Bu âyete meal sahibi “Çünkü İbrahim'e bu ibadet evinin kurulacağı yeri gösterdiğimiz zaman (Ona demiştik ki) bana kimseyi ortak koşma ve benim mâbedimi, onu tavaf edecek olanlar için onun önünde (Rablerini tazim ve tefekkür ederek) dikilip duranlar için, saygıyla eğilenler ve yere kapananlar için temiz tut!”²⁴⁰ manasını vermiştir. Beyt'in yapımını tamamladıktan sonra Hz. İbrahim üzerinden tüm insanlara haccetmeleri emredilmiştir. Bu sebeple Kâbe'nin temiz tutulması istenmektedir. Âyetten de anlaşılacağı üzere İbrahim döneminde hac ibadetine tamamen rastlanmıştır. Kur'an'da bu ibadetin onunla başlatıldığı ifade edilmiştir. Allah, Hz. İbrahim'den insanları hacca çağırmasını istemiştir. Develer üzerinde veya yürüyerek Kâbe'yi ziyaret etmelerini Allah'ın insan üzerindeki hakkı olduğunu söylemiştir. Bir âyette وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ buyrulmuştur. Âyete “Bunun içindir ki, (Ey Muhammed) bütün insanları hacca çağır. Yaya olarak ve hızlı

²³⁵ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 1/301-310.

²³⁶ Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, el-Bakara 2/128.

²³⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/196.

²³⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/124.

²³⁹ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 1/314-315.

²⁴⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, el-Hac 22/26.

yürüyen her (türlü) binek üstünde (dünyanın) en uzak köşelerinden sana gelsinler.”²⁴¹ manası verilmiştir. Hz. İbrahim, insanlara haccın duyurulması emrini aldıktan sonra onlara sesini nasıl ulaştıracağını sormuştur. Bunun üzerine Allah ona, sadece insanları çağırmasını, sesinin tesirli yaratılmasının ise kendine ait olduğunu belirtmiştir. Böylece İbrahim, Safa yahut Ebû Kubeys tepesine çıkmış ve “Ey insanlar! Rabbiniz Beyt’i haccetmenizi size farz kılmıştır.” şeklinde seslenmiştir. Böylece bu ses, hacca niyetlenen tüm insanlığa ulaştırılmıştır.²⁴² Belki hadislerde de diğer elçilerle ilgili olarak haccettiklerine veya hacla mükellef olduklarına delalet eden bilgiler vardır. Ama konumuz hadis olmadığından onlar, hadisçi araştırmacılara bırakılmıştır.

Genel olarak âyetler incelendiğinde hac konusu daha çok Hz. İbrahim ve Hz. İsmail gibi elçiler etrafında ve Kâbe çerçevesinde şekillenmiştir. Bu durum, haccın İbrahim ve onun soyundan gelenlerin sorumlu tutulduğu bir ibadet niteliği taşıdığını göstermiştir. Hz. İbrahim’den sonra önderliğin ben-î isrâil’e verilmesiyle Kâbe ve civarında yapılan ibadetler biraz sekteye uğramıştır. Böylece çok daha sonra yapılan Beyt-i Makdis ön plana çıkmıştır.²⁴³ Böyle de olsa orada hem mali hem de bedeni bir hac ibadetinden söz edilmemiştir. Hac ibadeti Hz. İbrahim ve Hz. İsmail soyundan gelen bütün milletlere, elçileriyle beraber emredilmiştir. Hangi peygamberleri kapsadığı hususu ise net değilse de ben-î isrâil’i kapsadığı kabul edilmiştir.

2.1.7. Adak

İslâm’da adak konusu önemsenmiştir. Bu eskiden beri süregelen bir ibadet olarak kabul edilir. Zira adak önceki ümmetlerde de varlığına rastlanan bir ibadettir. Sözlükte “kişinin yapmayı kendisine borç kıldığı ve vaad ettiği şey” anlamında kullanılmaktadır. İstilahta ise “dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah’a söz vermesi”²⁴⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Adak ibadetinden Kur’ân’da bahsedilmiştir. Bu bağlamda ilgili âyetlerde “*Yaptığınız her bağış veya adadığınız her adağı şüphesiz Allah bilir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.*”²⁴⁵ ve “*Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Kâbe’yi tavaf etsinler.*”²⁴⁶ buyrulmuştur.

Adağa Ahd-i Atık, Ahd-i Cedîd, Grek, Latin kültürlerinde rastlanmıştır. Çeşitli dinlerde ve toplumlarda farklı uygulamalarına rastlansa da temelde bu ibadette bazı benzerlikler görülmüştür.²⁴⁷ Bu konudan Hz. Nebi de bahsetmiştir. “Her kim Allah’a

²⁴¹ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-Hac 22/27.

²⁴² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 5/27.

²⁴³ Bilgi için bk. Kayhan, *İslam Hukuku Açısından Kur’an Kıssalarının Kritiği*, 167.

²⁴⁴ Ahmet Özel, “Adak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/337-340.

²⁴⁵ *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, el-Bakara 2/270.

²⁴⁶ *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, el-Hacc 22/29.

²⁴⁷ Bilgi için bk. Özel, “Adak”, 1/337-340.

itaat etmeyi adarsa, adağını yaparak Allah’a itaatini gerçekleştirsin. Her kim de Allah’a karşı isyan etmeyi adarsa, adağından vazgeçsin ve Allah’a isyan etmesin!”²⁴⁸ buyurmuştur. Yine o, “... *Gücünün yettiği bir şeyi adayan, onu yerine getsin!*”²⁴⁹ buyurmuştur. Kişinin sorumlu olmadığı halde Allah’a verdiği söz sonucunda gerçekleştirmesi gereken adak konusu burada ele alınmıştır. Yine adak konusuna âyetlerde nasıl temas edildiği incelenmiştir. Önceki ümmetlerin adakla ilgili tutumlarına yer verilmiştir. Burada adak konusu önce mekkî sûrelerde yer alan âyetler, daha sonra medenî sûrelerde yer alan âyetler bağlamında incelenmiştir.

Adak konusu, dinlerin ilgilendiği bir konu olmuştur. Hz. Meryem’de buna içerik olarak olmasa da ismen rastlanmaktadır. Kur’ân’da فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا âyetinde konu ele alınmıştır. Meal sahibinin âyete verdiği mana “*Sonra da ye, iç. Gözün aydın olsun. Ve eğer insanlardan birini görürsen ona de ki, ben o sınırsız rahmet sahibi için (bir süre) konuşmaktan kaçınmaya ahdettim. Bu yüzden bugün insanlardan kimseyle konuşmayacağım.*”²⁵⁰ şeklinde olmuştur. Burada Hz. Meryem’e bir tavsiyede yani konuşmama orucu adadığını söylemesi emredilmiştir. Çünkü babasız çocuk dünyaya getirmiş ve bu yüzden insanların onu suçlayacağı açıklanmıştır. Oruç adamak ise yemek ve içmekten kendini alıkoymak anlamında kullanıldığı gibi konuşmaktan da kendini alıkoymak olarak da anlaşılmıştır. Yani oruçlu olan kimse yemeyip içmediği gibi kendini konuşmama adağıyla sorumlu tutmuştur.²⁵¹ Bilmen, önceki dönemlerde sükût anlamında orucun caiz olduğunu, ama İslam’da caiz olması konusunda farklı görüşlerin bulunduğunu belirtmiştir. Hz. Ebubekir’den gelen bir rivayete göre müslümanlıkta kaldırılmıştır. Ancak Kaffal’e göre susma orucu adamanın caiz olduğu açıklanmıştır. Sebebi ise, belirli bir süre insanlarla konuşmayarak Allah’ı zikir ile meşgul olmak olarak beyan edilmiştir.²⁵²

Hz. İbrahim döneminde adak konusuyla ilgili bir temas Kur’ân’da yer almıştır. İlgili âyette وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ buyrulmuştur. Âyete verilen mana “*Ve fidiye olarak ona büyük bir kurban verdik.*”²⁵³ şeklindedir. Hz. İbrahim’i imtihan etmek için bu emrin verildiği düşünülmektedir. Zira Allah, Hz. İbrahim’e çocuğunu kurban etmesi emrini vermemiştir. O, rüyası gereği bunu bir emir gibi algılamıştır. Fakat oğlunun boğazına bıçağı dayadığında bundan vazgeçmesi istenmiştir. Bunun yerine ona bir koç ihsan

²⁴⁸ Buhârî, “Eymân ve Nuzûr”, 27.

²⁴⁹ el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî İbn Mace, *Sünen-i İbn Mace*, nşr. Fethullah Kahraman, “Kitabü’l-Kefare”, 17 (No. 2128).

²⁵⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, Meryem 19/26.

²⁵¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/465.

²⁵² Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meal Alisi ve Tefsiri*, 4/2015.

²⁵³ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, es-Sâffât 37/107.

edilmiş ve bunu kurban kesmekle emrolunmuştur.²⁵⁴ Bunun bir adak olarak değerlendirilmesi mümkündür.

İnsan, Allah’a verdiği sözden dolayı sorumlu olmadığı şeyle kendisini mesul tutmuştur. Adak konusuna medenî sûrelerde temas edilmiştir. Bir âyette Hanne’nin evladını mabede adamasından bahsedilmiştir. İlgili âyete *إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* şeklinde Kur’ân’da yer verilmiştir. Meal shipleri âyete “İmrân’ın karısı ‘Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.’ dedi.”²⁵⁵ manasını vermiştir. İmrân’ın karısı hamile olduğunu öğrendiğinde çocuğunu mabette ibadet etmesi ve beytinin hizmetinde olması için mabede adamıştır.²⁵⁶ Bilmen’in açıklamasına göre Hanne de bir annelik duygusu uyanmıştır. O, bu duyguyla kendisine çocuk vermesini rabbinden istemiş ve onu beyte adadığını dile getirmiştir.²⁵⁷ Sonuçta Hanne, karnındaki bebeğini mabede adamıştır. Hz. Meryem ise olağanüstü doğan bebeği açıklamak için susma orucu adamıştır. Örnekler, önceki dinlerde adak ibadetinin var olduğunun delili sayılmaktadır. İslâm’da olduğu gibi bu adaklar da Allah’a yakınlık için yapılmıştır. Adayanlar da bunu kastetmiştir.

2.1.8. Kurban

Müslümanlar, önceki ümmetlerin sorumlu tutulduğu kurban ibadetiyle mesul tutulmuştur. İslâm’da ibadet niyetiyle kesilen hayvana udhiyye, eti için kesilene ise zebiha denilmiştir. Kurban bayramında kuşluk vaktinde kesildiği için udhiyye denilmiştir. Terim anlamı ise, ibadet maksadıyla belirli vakitte belirli özellikleri taşıyan hayvanı kesmek olarak tanımlanmıştır.²⁵⁸ Hac veya umrede kesilmesine göre hedy, hayvanın büyükbaş ya da küçükbaş olmasına göre bedene yahut dem şeklinde değişik adlarla anılmıştır. Yeni doğan çocuk için kesilen kurbanı ise akika adı verilmiştir. Hicretin ikinci yılından itibaren kurban bayramlarında kurban kesilmeye başlanmıştır.²⁵⁹

Kevser suresinde kurban kesmekten bahsedilmiştir. İlgili âyete “Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.”²⁶⁰ denilmiştir. Bir başka âyette de “Biz, o kurbanlık develeri de Allah’ın nişanlarından kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. O halde onların ön ayaklarından biri bağlı olduğu halde keserken üzerlerine Allah’ın adını anın.

²⁵⁴ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri*, 6/2995.

²⁵⁵ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Mealî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), Âl-i İmrân 3/35.

²⁵⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/454.

²⁵⁷ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri*, 1/356.

²⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/251-252. Ayrıca bk. Ahmet Güç, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/433-435.

²⁵⁹ Bilgi için bk. Güç, “Kurban”, 26/433-435.

²⁶⁰ *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim*, çev. Hamdi Döndüren, el-Kevser 108/2.

Yan üstü yere düşüp ölünce de onlardan hem kendiniz yiye hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksula da yedirin. Böylece onları şükredesiniz diye sizin yararlanmanıza sunduk.”²⁶¹ buyrulmuştur. Hadislerde de kurbanı yer verilmiştir. Hz. Nebi bir sözünde “Bugün ilk işimiz, (bayram) namazı kılmak, sonra dönüp kurban kesmektir. Kim böyle yaparsa sünnetimize uymuş olur.”²⁶² buyurmuştur. Hanefî mezhebine göre vacip olan kurban, zengin müslümanlara emredilmiştir.²⁶³

Burada Allah’a yaklaşmak amacıyla yerine getirilen bir ibadet olan kurban, çeşitli elçiler bağlamında incelenmiştir. Mekke sûrelerinde yer alan bir âyette وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا buyrulmuştur. Âyete verilen mana “(Resulüm!) Kitapta İsmail’i de an. Gerçekten o sözüne sadıktı, resul ve nebiydi.”²⁶⁴ şeklinde olmuştur. Babasına kendini kurban etme hususunda “Ey babacığım! Sana emredilen neyse onu yap. İnşallah beni sıkıntıya göğüs gerenler arasında bulacaksın.”²⁶⁵ demiştir. Koçyiğit’in tefsirinde, babasının onu kurban etmek üzere yatırdığında karşı gelmemesi ve sözünü tutması yer almıştır.²⁶⁶ Burada Hz. İbrahim’in evladını kurban etmesine temas edilmiştir.

Kurban ibadetinden kurban kesme şartlarını taşıyanlar sorumlu tutulmuştur. Hz. İbrahim döneminde kurbanı dair vurgulardan birinde وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ buyrulmuştur. Âyete verilen mana “Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim’e müjde getirdiler ve ‘Selam sana’ dediler. O da ‘Size de selam’ dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi.”²⁶⁷ şeklindedir. Burada kurbandan değil müjde için gelen misafirlerini ağırlaması için Hz. İbrahim’in bir hayvanı boğazlamasından bahsedilir. Onlara kızarmış bir buzağı eti ikram etmiştir. Kayhan, burada İbrahim’in Allah için kestiği kurban etini ikramda bulunduğunu ifade etmiştir. Yani burada bir kesim durumu söz konusudur. Bu kurban olmazsa bile Allah adına kesilen bir hayvan olarak değerlendirilmiştir. Zira hayvanlar sadece Allah adı anılarak kesilebilirler.²⁶⁸ Bilmen, buzağının pişirilmesine değinmiştir. Bunun yere yapılan bir çukurda, kızgın taş üzerinde kızartılmış bir buzağı eti olduğunu açıklamıştır.²⁶⁹ Râzî, “haniz” kelimesini yerde bir çukurda sıcak taşlarla kızartılmış şey olarak açıklamıştır. Ayrıca bunun, çöl halkı tarafından iyi bilinen bir uygulama olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰

²⁶¹ İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim, çev. Hamdi Döndüren, el-Hacc 22/36.

²⁶² Buhârî, “İdeyn”, 3.

²⁶³ Mevsilî, el-İhtiyâr, 4/252.

²⁶⁴ Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, çev. Hayrettin Karaman vd., Meryem 19/54.

²⁶⁵ Esed, Kur’ân Mesajı Meal Tefsir, es-Sâffât 37/102.

²⁶⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/479.

²⁶⁷ Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, çev. Hayrettin Karaman vd., Hûd 11/69.

²⁶⁸ Kayhan, İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği, 176-177.

²⁶⁹ Bilgi için bk. Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealı Alisi ve Tefsiri, 3/1497.

²⁷⁰ Râzî, Tefsîr-i kebîr mefâtihu’l-gayb, 18/21.

Emre karşı gelmeden ve sorgulamadan boyun eğmenin en güzel örneklerinden biri, Kur'an'da Hz. İsmail bağlamında anlatılmıştır. İlgili âyette فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمُرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ buyrulmuştur. Bu âyete meal sahipleri “*Babasıyla beraber yürüyüp geyecek çağa erişince yavrucuğum, rüyada seni boğazladığımı görüyorum. Bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben, babacığım emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.*”²⁷¹ anlamını vermiştir. Bunu Hz. İbrahim’in evladıyla paylaşması, hem onun sabrını ölçmek olarak değerlendirilmiştir. Hz. İsmail, kendisine emredileni uygulaması cevabını babasına vermiştir.²⁷² Bir gece Hz. İbrahim, oğlunu boğazlamasını Allah’ın ona rüyasında emrettiğini görmüştür. O, bu rüyanın rahmani olup olmadığında tereddüt etmiştir. Bu sebeple bu güne “terviye” denilmiştir. İkinci gece de böyle bir rüya görünce Hz. İbrahim, gördüğünün rahmani bir rüya olduğu kanaatine varmıştır. Böylece bu güne de “arife” denilmiştir. Üçüncü gece de yine rüyayı görünce oğlunu boğazlamaya azmetmiştir. Bundan dolayı da üçüncü güne “yevmü’n nahr” denilmiştir.²⁷³ Nebilerin rüyasının bir hak olduğunu ve gördüklerinin de bir emir olarak telakki edildiği bundan anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim rüyasında evladını kurban ettiğini görmüştür.

Hz. İbrahim’in rüyasını yerine getirmesi ilgili âyette فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ buyrulmaktadır. Âyete verilen mana “*Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca.*”²⁷⁴ şeklindedir. Kur'an ve hadisler çerçevesinde kurban edilenin İsmail mi, İshak mı olduğu tartışılmıştır. Fakat ehl-i kitap, bazı sahabe ve tabiun, kurban edilenin İshak olduğunu söylemiştir. Bununla beraber sayıca daha fazla olan ve delilleri daha kuvvetli olanların iddiasına göre kurban edilenin İsmail olduğu belirtilmiştir.²⁷⁵ Bir âyetten²⁷⁶ de anlaşılabacağı üzere İshak, İsmail’in kurban edilmesi için Mina’ya götürülmesinden sonra doğmuştur. Tevrat metinlerine İshak’ın zikredilmesinin kıskançlıktan neşet ettiği haber verilmiştir. Bunun sebebi olarak İshak’ın yahudilerin, İsmail’in de Arapların atası olması yorumu yapılmıştır. Tevrat’ı tahrif ederek yazdıklarından, İsmail yerine İshak’ı yazmamaları mümkün değildir.²⁷⁷

Hz. İbrahim’in rüyasını tam yerine getireceği sırada kendisine, rüyasını yerine getirmek için bir koçu fidye olarak kesmesi emredilmiştir. Bir koç verilerek oğlunu kurban etmesi iptal edilmiştir. İlgili âyette وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ buyrulmuştur. Böylece Hz.

²⁷¹ Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meal, çev. Hayrettin Karaman vd., es-Sâffât 37/102.

²⁷² Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 6/95.

²⁷³ Bilgi için bk. Bilmen, Kur'an-ı Kerim’in Türkçe Meal Alisi ve Tefsiri, 6/2994.

²⁷⁴ Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meal, çev. Hayrettin Karaman vd., es-Sâffât 37/103.

²⁷⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 6/95.

²⁷⁶ Âyet için bk. es-Sâffât 37/112.

²⁷⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 6/97-98.

İsmail'i kurban etmesiyle ilgili rüyası iptal edilmiş, ancak adak kurbanı iptal edilmemiş yerine bir koç kesmesi emredilmiştir. Fidyeye olarak kesmesi tavsiye edilen bu koç, Hz. İbrahim tarafından kesilmiştir.²⁷⁸ Bazı müfessirlerin bu koçun, Habil tarafından kesilen ve cennette otlatılmakta bulunan hayvan olduğunu söylemeleri asla doğru değildir.²⁷⁹

Medine dönemindeki kıssalarda ve önceki ümmetlerde kurban ibadeti de burada tetkik edilmiştir. Bu bağlamda Allah'ın kullarından ibadet maksadıyla kesmelerini istediği kurban ibadetiyle ilgili olarak bir âyette *وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً* *فَالَوْ أَنْتُمْ لَكُنْتُمْ أَكْثَرُ مُذِلِّينَ* *فَقَالُوا أَتُحَدِّثُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْكَافِرِينَ* buyrulmuştur. Meal sahipleri âyete *“Musa kavmine ‘Allah bir sığır kesmenizi emrediyor.’ demişti de ‘Bizimle alay mı ediyorsun?’ demişlerdi. O da ‘Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım.’ demişti.”*²⁸⁰ anlamını vermiştir. Keçiğît, tefsirinde bu hususu açıklamıştır. Yahudiler, Allah'ın kendilerine kesmeyi emrettiği ineği hemen kesmeye yanaşmamıştır. Bazıları, kimi sorular sorarak emri savsaklamaya çalışmış ve bu direktiften kurtulmayı hedeflemiştir. Ancak geciktirerek de olsa sonunda sığırı kurban edilmiştir.²⁸¹ Buradaki temel soru, Allah neden sığır kesmeyi emretmiştir? Çünkü Mısır'da sığır, Hindistan'daki gibi kutsal kabul edildiği dile getirilmiştir. Ayrıca onların, bir fırsatını bularak buzağıya tapmaları da bunun gerekçesi sayılmaktadır. Bunlardan ötürü ineğe tapma ve ona bağlanma gibi şirk düşüncesinin kırılması hedeflenmiştir. Allah, aşırı sevgiyle bağlandıkları inek şirkini keserek kırmalarını emretmiştir.²⁸² Netice itibarıyla sığırı kesmeyi emretme sebebi ona kutsiyet atfetmeleridir. Bu emirle beraber böyle bir kutsiyeti olmadığı onlara aşılacak istenmiştir. Ancak müfessir, bunda bir kurban ibadetiyle ilişki kurmamaktadır. Bu normal bir kesim olarak değerlendirilmiştir. Oysa ben-î isrâil için ise inek putunun kırılması demektir.

Mûsâ (a.s.) döneminde konuyla ilgili âyet ise Kur'an'da *قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ* *تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ* şeklinde geçmektedir. Âyete verilen mana *“(Mûsâ) dedi ki, Allah şöyle buyuruyor. ‘O henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir.’ ‘İşte şimdi gerçeği anlattın.’ dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi.”*²⁸³ şeklinde olmuştur. Yahudiler alaylı birtakım sorularla zaman kazanıp kendilerine emredileni yapmaktan sıyırmak için uğraşmıştır. Ancak bu soruları onların sığırı kesmelerine engel

²⁷⁸ Bilgi için bk. Keçiğît, *Meal ve Tefsir*, 6/98.

²⁷⁹ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 6/2995.

²⁸⁰ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Bakara 2/67.

²⁸¹ Bilgi için bk. Keçiğît, *Meal ve Tefsir*, 1/142.

²⁸² Bilgi için bk. Keçiğît, *Meal ve Tefsir*, 1/142-143.

²⁸³ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Bakara 2/71.

olmamış aksine buna mecbur bırakmıştır. Mısır’da sığır Hindistan’da olduğu gibi önem arz etmiştir. Uzun yıllar Mısır’da kalan yahudiler de bu inançtan etkilenmişlerdir. Bu yüzden onların Allah’tan başka şeylere tapma eğilimleri vardır. İşte bu putlara tapınma inancının yıkılması için Allah’ın onlara emrettiği sığırı kesmeleri gerekmiştir. Onlar önceden kalma alışkanlıkları sebebiyle sığırı kesmeme hususunda direnmişlerdir ancak sonunda dirençleri kırılmış ve sığırı kesmişlerdir.²⁸⁴ Bilmen bu inek kesimiyle ilgili âyete dayanarak, bir konudaki emr-i ilahiyi sorgulamadan direkt yerine getirmek gerektiğini belirtmiştir. Gelen emir, hemen uygulansaydı uzun ve meşakkatli durumların ortaya çıkmayacağı söylenmiştir. Yine o, sığırın birçok çaba ve araştırma sonucunda bulunabildiğini belirtmektedir. Bu sığır bir yetim malıdır. Babası çocuğu için onu bir ormana salmış ve oğlu için onu Allah’tan muhafaza etmesini istemiştir. Sonrasında kesilmesi istenen inekteki tüm özellikler bu sığırdaki bulunmuştur. Böylece yüksek bir kıymet karşılığında sığır, yetimden alınmış ve kesilmiştir.²⁸⁵ Burada da sadece bir inek kesiminden söz edilir. Kurban ibadetiyle bir alaka kurulmamıştır.

Direkt olmasa da dolaylı yoldan kurban ibadetine işaret eden âyetlere de Kur’ân’da yer verilmiştir. Bunlardan birinde رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا buyrulmuştur. Meal yazarları âyete “*Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Zira tövbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin.*”²⁸⁶ Koçyiğit, ibadet yollarının gösterilmesi yani menasik ifadesiyle hacda ibadet edilecek ve tavaf edilecek yerlerin gösterilmesinin kastedildiğini söylemiştir. Yine o, bununla kurban kesilecek yeri ifade etmiştir ve kurban kesim işini kastetmiştir.²⁸⁷ Yani hacda yapılan tüm ibadetleri kastetmiştir. Kurban da buna dâhildir. Bundan hareketle hacda bir kurban ibadetinin de olduğu ve bunun eski milletlere de emredildiği sonucuna varılmıştır.

Kurbana işaret eden bir diğer âyette الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدَ إِلَيْنَا إِلَّا نُونُ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِينَا ... buyrulur. Meal yazarları âyete “*Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmediği hiçbir peygambere inanmamamızı emretti...*”²⁸⁸ şeklindedir. Bazıları, bunu yaptığı takdirde Hz. Nebi’ye inanacaklarını söylemiştir. Onlar, bu sözleri Hz. Nebi’ye inanmamak için ileri sürmüştür. Zira inanmak isteyenler için birçok delil yeterli olacaktır. Kurban konusunda Hz. Âdem’in iki evladının tavırlarına Kur’ân dikkat

²⁸⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/142-143.

²⁸⁵ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/69.

²⁸⁶ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Bakara 2/128.

²⁸⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/196.

²⁸⁸ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., Âl-i İmrân 3/183.

çekmiştir. İlgili âyette *وَإِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ* çekmiştir. İlgili âyette *لَا تَقْبَلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ* buyrulmuştur. Meal sahiplerinin âyete verdiği anlam *“Onlara, Adem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat. Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden) ‘Andolsun seni öldüreceğim.’ dedi. Diğeri de ‘Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.’ dedi.”*²⁸⁹ şeklindedir. İki kardeş Allah’a kurbanlarını takdim etmiş ve sadece birinin kurbanı kabul olmuştur. Rivayete göre ve bir âyete göre kabul olunan kurbanı gökten inen bir ateşin yaktığı ifade edilmiştir. Buradan kurbanlardan birinin kabul olup diğerinin kabul olunmadığı anlaşılmıştır.²⁹⁰ İki kardeşten biri elindekinin en iyisini takdim ederken diğer kardeş elindekinin en kötüsünü takdim etmiştir. Kabil itaat ve takva ehlinden olmadığı için Allah onun kurbanını kabul etmemiştir.²⁹¹ Bundan, ilk dönemlerde Allah’a sunulan bir hediye gibi kurban kabul edilmiştir. Yani burada bir kurban ibadetinden söz edilmemiştir.

Kur’ân’da Allah’ın isminin zikredilmesi şartıyla her ümmetin, kurban ibadetiyle sorumlu tutulduğu ifade edilmiştir. Buna *وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ* *بَيْمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ* âyetinde temas edilmiştir. Âyete *“Biz her ümmete (Kurban kesmeye uygun) hayvan cincinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah’ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, ilahınız, bir tek ilahdır. Öyleyse O’na teslim olun. (Ey Muhammed!) O ihlaslı ve mütevazı insanları müjdele.”*²⁹² anlamı verilmiştir. Burada kurban ibadetinin İbrahim’den sonraki ümmetlere farz kılındığı ifade edilmektedir. Buna Allah’ın adının zikredilmesi gerekçe yapılmıştır. Bu açıdan Allah Hz. İbrahim’e haccı farz kıldığı gibi aynı zamanda ondan kurban kesmesini de istemektedir. Ondan sonraki ümmetler de bu kurban ibadetiyle sorumlu tutulmuştur.²⁹³ Hz. İsmail kurban edilme hususunda babasının isteğine boyun eğmiştir. Sonrasında onun yerine bir koçu kurban etmesini emretmiştir. Hz. İbrahim, misafirlerine kızarmış inek eti ikram etmiştir. Hz. Musa’nın kavmine de sığır kesmeleri emredilmiş ve kurbanın nitelikleri bildirilmiştir. Âdem’in iki oğlu Allah’a kurban takdim etmişlerdir. Netice itibarıyla, âyetlerde zikredildiği üzere önceki ümmetlerden de kurban kesmeleri istenmiştir. Böylece mekkî ve medenî âyetlerde temas edilen kurbanla ilgili konulara temas edilmiştir. Hz. İbrahim ile haccın ve kurbanın emredildiği anlaşılmıştır.

²⁸⁹ Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Mealî, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Mâide 5/27.

²⁹⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/316.

²⁹¹ Râzî, Tefsîr-i kebîr mefâtihu’l-gayb, 11/162.

²⁹² Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Mealî, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Hac 22/34.

²⁹³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/31.

2.2. Mekkî ve Medenî Kıssalarda Muamelâtla İlgili Hükümler

İslâm'ın ve Kur'ân'ın muamelelerle ilgili emir ve nehiyleri vardır. Burada kıssalarda yer alan muâmelât bağlamındaki âyetler farklı tefsirlerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Önceki ümmetlerde bu hükümlerin, olup olmadığı ve nasıl olduğu aktarılacaktır. Âyetler, mekkî ve medenî ayırımına tabi tutularak gruplandırılacaktır.

2.2.1. Aile Hukuku

Aile dar anlamıyla, karı, koca ve çocuklardan meydana gelir. Babanın hâkimiyetine dayanıyorsa ataerkil, anne egemense anaerkil olarak tarif edilmiştir. Münâkehat yani aile hukuku, nikâh ve talak olarak ikiye ayrılır. Evlenme, evlenme engelleri, mehir, nafaka, boşanma, iddet ve boşanma çeşitleri gibi konular buna dâhil edilmiştir.²⁹⁴ Aile konusuna Kur'ân ve sünnette değinilmiştir. Bir âyette “*Onun işaretlerinden biri de, sizi cezbeden kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgiyi ve şefkati yerleştirmesidir. Bunda, kuşkusuz düşünen insanlar için dersler vardır.*”²⁹⁵ buyrulmuştur. Hz. Nebi bir hadisinde “Ey gençler! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur.”²⁹⁶ emrini vermiştir.

Yahudilikte aile, sosyal bir yapı olmasına ilave olarak bir de dini bir topluluk olma özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Bu kurum, dini koruma ve gelecek nesillere aktarma gibi bir görevi üstlenmiştir. Genel olarak ataerkil bir özellik taşıdığı vurgulanmaktadır. Nasrânîlikte aile, yahudilikle bariz bir benzerlik göstermiştir. Fakat onlar, aileyi dini bir kurum olarak telakki etmemiştir. Erkek, ailenin temelini yani başını oluşturmuştur. Araplar da ise bu durum biraz farklılık göstermektedir. Onlarda aileden ziyade kabilecilik anlayışı egemen olmuştur. Kabilenin mensubu olmak çok önemli görülmüştür. İslâm'da ise tamamen dini bir kurum olmamakla beraber bu birliğe ihtimam gösterilmiştir. Âyet ve hadislerde aile kurmaya ve yürütmeye teşvik edilmiştir.²⁹⁷

Kur'ân, Hz. Âdem'in eşi Havva'dan ve çocuklarının olduğundan bahsetmiştir. İnsanın yaratılışından sonra ilk evliliğin Âdem ve Havva'nın evliliği olduğuna temas etmiştir. Bu konu ayette açıklanmıştır. Bu manada Âdem, tüm insanlığın ilk biyolojik babası ve insanlığın ilk nebisidir. Allah onu yaratmış ve ona, ilim, irfan ve elçilik

²⁹⁴ Bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

²⁹⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, er-Rûm 30/21.

²⁹⁶ Buhârî, “Nikâh”, 3.

²⁹⁷ Bilgi için bk. Aydın, “Aile”, 2/196-200.

vermiştir. Aynı zamanda ona eş olarak Havva validemizi var etmiştir.²⁹⁸ Âdem ile Havva yeryüzünün ilk evli çiftidir. Aile hukukuyla ilgili eski şariat ve milletlerden bir hususa âyette temas edilmiştir. Kur'ân buna *إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ* şeklinde yer vermiştir. Meal sahipleri âyete “(Onlardan biri şöyle dedi:) *Bu kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyleyken ‘Onu da bana ver.’ dedi ve tartışmada beni yendi.*”²⁹⁹ anlamını vermiştir. Müfessir âyette aile hukukuyla ilgili önemli bir açıklama yapmamıştır. Bilmen, âyette geçen “na’ce” sözcüğünün, dişi koyun anlamına geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte genelde bu sözcükle kadın kinaye edilir.³⁰⁰ Buna kadın anlamı verilirse o zaman aile hukuku kapsamında değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

Yüce Allah, aile kurumuna ve onunla ilgili hususlara çok değer atfetmektedir. Bu bağlamda Hz. Eyyûb’le ilgili bir âyette *وَاخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا قَاصِرًا بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعَمَ* buyrulmuştur. Âyete “*Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyûb’ü sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah’a yönelirdi.*”³⁰¹ manası verilmiştir. Buradan Eyyûb’ün bir sebeple karısını sopayla döveceğine yemin ettiğinden söz edilmiştir. Âyette ona bu yemini hatırlatılmıştır. Bu yeminin sebebiyle ilgili olarak isrâiliyat rivayetlerinde bazı haberler yer almıştır. Koçyiğit, burada Tevrat’ta yer aldığını belirttiği bu rivayete³⁰² yer vermiştir. Bu diyalogdan hareketle eşine kızdığı ve sopayla döveceğine yemin ettiği beyan edilmiştir. Başka bir olay daha anlatılmıştır. Hz. Eyyûb hasta olduğunda karısı ona yiyecek alabilmek için saçının bir örgüsünü satmıştır. Bununla ona ekmek almış ve açlığını gidermiştir. O da karısına bu davranışı sebebiyle kızmış ve yüz sopa vurmak için yemin etmiştir. Bu yüzden eline bir demet sap alması ve eşine onunla vurması emredilmiştir. Böylece yeminini de yerine getirmiştir.³⁰³ Bu durum, Hz. Eyyûb’ün bir aile oluşturduğunu ve yanlış tutuma karşın hanımını dövmeye yemin etmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca Hz. Eyyûb’ün eşiyle olan ilişkisi onun örnek bir insan olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü hastalığı sırasında yanından ayrılmayan ve kocasına karşı görevini sadakatle yerine getiren karısına verdiği sözü yerine getirmiştir. Aslında bir insanın kendisine iyilik yapan birine kötü davranması düşünülmemektedir. Tam tersine

²⁹⁸ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/40.

²⁹⁹ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., Sâd 38/23.

³⁰⁰ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 6/3028.

³⁰¹ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., Sâd 38/44.

³⁰² Rivayet için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/139.

³⁰³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/139.

teşekkür etmeli ve iyilik yapmalıdır. Ancak o karısı hakkında Allah'a verdiği sözü yerine getirerek bu konuda örnek bir kişilik olduğunu kanıtlamıştır.³⁰⁴

Karısına bir demet sapla vurması, bir ruhsat olarak Hz. Eyyûb'e verilmiştir. Ancak bu emrin umumi olup olmaması konusunda ihtilaf vardır. Önceki ümmetlerin şeriatının İslâm'da da şariat olduğunu kabul eden Hanefilere göre, bu umumi bir hüküm kabul edilmiştir. İkinci görüşün ise önceki ümmetin şeriatının kendileri için de geçerli olduğunu söyleyen Mâlikilere ait olduğu ifade edilmektedir. Fakat onlar olayın Hz. Eyyûb'e has olduğunu beyan etmiştir.³⁰⁵ Burada aile hukuku açısından kocasının karısını dövmesine yer verilmiştir. Karı-koca ilişkileri açısından eksiklik olduğunda dövme konusuna Eyyûb kıssasında yer verilmiştir. Bu emir veya davranış, bugün için pek geçerli bir ilke olarak değerlendirilmemiştir.

Aile hukukuyla ilgili bir diğer husus, bebeğin emzirilmesi meselesidir. Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın annesine bebeği emzirmesi ve korktuğunda da onu Nil'e bırakmasından söz edilmektedir. İlgili âyette وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي şeklinde yer vermiştir. Meal yazarları âyete “Mûsâ'nın anasına ‘Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakiver. Hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız.’ diye bildirdik.”³⁰⁶ anlamını vermiştir. Firavun'un erkek çocukları öldürme emri vermesi tüm anne babaların içine korku salmıştı. Bu korkuyu yaşayanlardan biri de Hz. Mûsâ'nın annesi olmuştu. O da çocuğunu kurtarma yolları aramıştı. İşte bu noktada erkek çocuklarının öldürüldüğü bir zamanda Mûsâ'nın annesine bir yol gösterilmiştir. Korku duyduğunda çocuğu Nil nehrine bırakması emredilmiştir.³⁰⁷ Konu hakkında detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Mûsâ'nın annesi yasalara ve geleneklere uygun bir nikâhla onu dünyaya getirmiştir.³⁰⁸

Üzerinde önemle durulan aile hukuku bahsinin örneklerinden bir diğerine yine Hz. Mûsâ döneminde rastlanmıştır. Bu, bir evlilik ve beraberinde olan mehir vardır. Ayrıca Hz. Şuayb'ın da bir ailesi olduğunu göstermiştir. Bu konuda Kur'ân'da وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ... قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ ... buyrulmuştur. Meal sahipleri “Mûsâ, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok hayvan buldu. Onların

³⁰⁴ Bilgi için bk. Abdurrahman Altuntaş, “Kur'ân'da Tanıtılan Model Şahsiyet, Hz. Eyyûb”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (Mart 2016), 36.

³⁰⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 23/210-211.

³⁰⁶ *Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meal*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Kasas 28/7.

³⁰⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 5/339.

³⁰⁸ bkz. Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği*, 183.

gerisinde de (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara ‘derdiniz nedir?’ dedi... (Şuayb) ‘Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımдан birini sana nikâhlamak istiyorum.’ dedi...³⁰⁹ âyete manasını vermiştir. Buradaki iki kızın babasıyla ilgili net bir bilgi yoktur. Onun Şuayb ya kardeşi Birun olduğu beyan edilmiştir. Kızlar, koyunlarını eve erken getirince babalarına başlarından geçeni anlatmıştır. Bunun üzerine baba, yardımın karşılığını vermek için bir kızını onu davet etmek için görevlendirmiştir.³¹⁰ Babası sekiz yıl ücretli çalışması karşılığında bir kızıyla onu evlendirme teklifi etmiştir. Bu süre karşılığında kızlarından birini onunla evlendirmiştir. Hz. Mûsâ bunu kabul etmiştir.³¹¹ Çoğunluk Hz. Mûsâ’yla evlendirilenin “Safura” adındaki küçük kız olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda onu çağırmaya da bu küçük kız gitmiştir.³¹²

Vehbe ez-Zuhaylî konu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. “Ben seni evlendirmek istiyorum” ibaresi veli kimsenin kızını nişanlamak amacıyla takdim etmesinin caiz olduğunun delili sayılmıştır. Bu süregelen bir adettir.³¹³ “Seni nikâhlamak istiyorum” ibaresi ise nikâhlamanın veliye ait bir sorumluluk olduğu vurgulanmıştır. Cumhur fukahâ, nikâhlama mevzusunun velinin iznine bağlı olduğunu söylemiştir. Zira o, burada çoğunluktan ayrılmıştır. Ebû Hanife buluğa eren kızın isteği olmadan kimsenin onu evlendiremeyeceği görüşünü benimsemiştir.³¹⁴

İslâm evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı tavsiye etmiş ve bunu önemsemiştir. Zira önceki elçilerde ve davetle görevlendirildiği toplumlarda da evlilik özendirilmiş ve meşru kılınmıştır. Hz. Nûh döneminde de evlilik konusuna Kur’ân’da bir biçimde değinilmektedir. Kur’ân buna قَالِ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ ³¹⁵ âyetinde temas etmiştir. Meal sahibi âyete “Allah da şöyle buyurmuştu: Ey Nûh! O senin aileden değildir; çünkü (onun ameli) iyi olmayan bir ameldi. Bu itibarla hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı nasihat ederim.”³¹⁵ anlamını vermiştir. Buradaki âyette Hz. Nûh’un oğlunun, iman etmemesi ve ilahi çağrıyı kabul etmemesi sebebiyle ailesinden olmadığı vurgulanmıştır. Burada Hz. Nûh oğlu için Allah’tan bağışlanma dilemiştir. Kur’ân Hz. Nûh’un bu duası ve isteği cahillerden olmakla eşdeğer görmüş ve reddetmiştir.³¹⁶ Âyetten hareketle Hz. Nûh’un bir evlilik yaptığı ve çocukları olduğu sonucuna

³⁰⁹ Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Mealî, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Kasas 28/23-28.

³¹⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/346.

³¹¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/346-347.

³¹² Bilgi için bk. Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri, 5/2593.

³¹³ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 20/88.

³¹⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 20/89.

³¹⁵ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Mealî, çev. Talat Koçyiğit (Ankara: Kılıç Kitabevi, ts.), Hûd 11/46.

³¹⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 3/585.

varılmıştır. Bu sebeple aile hukukuyla ilgili bir konuya işaret etmektedir. Bütün resuller masumdur ve onların günah işlemeyecekleri ilke olarak kabul edilmiştir. Hz. Nûh'un bu sorusu, efdal olanı terk ettiği için olumsuz yanıtlanmıştır. Ya da içtihadındaki farklı bir çıkarım sebebiyle reddedilmiştir. Bu, oğlunu müslüman olarak vasıflandırmasına sebeptir.³¹⁷ Aslında âyette geçen “ehlike” kısmı, soy olarak Hz. Nûh'un ailesinden olmadığına değil, onu davetini kabul etmemekle inanç ailesinden olmamasını vurgulamıştır. Çünkü Allah, soya sopa değil sadece kalpteki imana bakacağını, onun da Nûh'un oğlunda olmadığını belirtmiştir.

Kur'ân helal yollardan evliliği teşvik etmiş ve haram olanı yasaklamıştır. Bunun bir örneğine ise Hz. Lût devrinde rastlanmıştır. Yüce Allah, ilgili vahiyde قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي şeklinde buyurmuştur. Âyete “Lût ‘Eğer evlenecekseniz, işte bunlar kızlarım.’ demiştir.”³¹⁸ manası verilmiştir. Halk, misafirleri kötü emellerinde kullanmak istemiştir. Hz. Lût, buna müsaade etmemiş ve onlara farklı bir çözüm yolu önermiştir. Evlenmek istiyorlarsa “kızlarım” dediği, toplumda iman etmiş olanlarla meşru bir şekilde evlenmelerini önermiştir. Bu hususa bir başka âyette “*Ve (çirkin arzularla) eve doğru sürüklenen kavmi seğirterek ona geldiler. Bunlar, daha önce de hep (buna benzer) çirkin işler işleyip durmuşlardı. (Lût) “Ey kavmim! İşte kızlarım.” dedi. “Onlar (erkeklerden) daha uygun olur sizler için. Allah'tan korkun da konuklarıma (saldırarak) beni rüsvay etmeyin! Aranızda hiç mi akli başında kim se yok?*”³¹⁹ şeklinde temas edilmiştir.

Hz. Nûh “benâtî” ifadesiyle, kendi kızlarını kastetmemiştir. Aksine o, kızlarımdan kavminin kızlarını kastetmiştir. Bu bağlamda kavme elçi olarak gönderilen resul, ilke olarak o kavmin atası sayılır. Bununla beraber bununla onun, kendi kızlarını kastettiğini söyleyenler vardır.³²⁰ Bu durumda gönderildiği toplum, nebilerin manen evlatları sayılmıştır. Yani itikat itibarıyla oluşan inanç ailesinin fertleri kabul edilmiştir. Zaten “leyse min ehlike” cümlesi de bunu vurgulamaktadır. Burada Hz. Lût, toplumun kızlarının kendi manevi kızları olduğunu vurgulamıştır. O, bu durumda toplumun diğer kızlarıyla evlenmelerini demiştir.³²¹ Burada aile hayatının değerli bir kurum olduğuna vurgu yapılmıştır ve aile hayatı teşvik edilmiştir.

Aile hukukuyla ilgili bir diğer vurguya Hz. İbrahim döneminde de rastlanmaktadır. İlgili âyette عَقِيمٌ قَالَ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ buyrulmuştur. Meal sahibi âyete “*Bunun üzerine İbrahim'in eşi, bir çığlık atarak gelmiş ve ellerini*

³¹⁷ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 3/1477.

³¹⁸ *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meali*, çev. Talat Koçyiğit, el-Hicr 15/71.

³¹⁹ Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, Hûd 11/78.

³²⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/208.

³²¹ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 4/1740.

yüzüne vurarak ‘Ben kısır bir kocakarıya mı?’ demişti.”³²² manasını vermiştir. Hz. İbrahim’in Hz. Hacer ve Hz. Sâre olmak üzere iki tane eşi olduğu belirtilmiştir. Hz. İsmail’in annesi Hz. Hacer, Hz. İshak’ın annesi ise Hz. Sâre’dir. Hz. Sâre’nin ise uzun süre çocuğu olmamıştır. Bu uzun süre sonunda melekler, ona çocuğu olacağını müjdelemişlerdir. O, bu müjde karşısında hayretler içerisinde kalmıştır. Bu olaya bir başka âyette “*Vah bana, dedi. Ben yaşlı bir kadın, kocam da yaşlı bir adam iken hâlâ çocuk mu doğuracağım? Doğrusu, yadırganacak bir şey bu!*”³²³ şeklinde yer verilmiştir. Buradan Hz. İbrahim’in evli olduğu ve bir aileye sahip olduğu anlaşılır. İleri yaşta olmalarına rağmen bunlara bir çocukları olacağı müjdelenmişlerdir. Buna göre eskiden beri insanlığın devamının evlilik ve aile yoluyla devam ettiği gibi bir sonuca varılmıştır.

Hz. İbrahim’in yapmış olduğu bir duada رَبَّنَا إِنِّي أَصْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِنُقِيمُوا الصَّلَاةَ... şeklindeki bir niyazına yer verilmiştir. Âyete “*Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram’ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim...*”³²⁴ manası verilmiştir. Hz. İbrahim bu duayı, eşi Hacer ile bir bebek olan oğlu İsmail’i Mekke’ye bıraktığında yapmıştır. Buhârî’de bu olaya temas edilmiştir. “Hiç kimsenin bulunmadığı ıssız, sessiz ve hatta susuz bir yerde, yanlarına koyduğu bir yük hurma ve bir kırba suyla yalnız başlarına kalacağını Hz. Hacer anlamıştır. Oradan ayrılmakta olan İbrahim’e ‘Ey İbrahim! Nereye gidiyorsun? Ne bir insanın ne de herhangi bir bitki ve canlının bulunduğu bu vadiye bizi terk ediyorsun.’ demiştir. Hacer bu sözü defalarca tekrarlamışsa da, İbrahim ona cevap vermemiştir. Nihayet ‘Bunu sana Allah mı emretti?’ deyince İbrahim ‘evet’ demiştir. Bunun üzerine Hacer de ‘Öyleyse Allah bizi korur’ demiş ve geri dönüp çocuğunun yanına gelmiştir. Hz. İbrahim oradan uzaklaşmış ve Seniyye tepesine varmıştır. Kendisini göremeyecekleri bir şekilde yüzünü sonradan kuracağı beyt tarafına çevirmiş, sonra ellerini kaldırmış ve âyette beyan edilen duayı yapmıştır. İsmail, Mekke’ye emzikli bir çocukken bırakılmıştır. Burada bebeğin emzirilmesinden bahsedilmiştir. Bu, anneye ait bir görev olarak değerlendirilmiştir. Çocuk, anne tarafından beslenmiş ve büyütülmüştür.

Kur’ân, Hz. Eyyûb bağlamında da aile hukukuna taalluk eden karı-koca münasebetinden söz etmektedir. Konuyla ilgili âyete وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الصُّرُورُ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ şeklinde Kur’ân yer vermiştir. Meal yazarı âyete “*Başıma bir bela geldi,*

³²² Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, ez-Zâriyât 51/29.

³²³ Esed, Kur’ân Mesajı Meal Tefsir, Hûd 11/72.

³²⁴ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, İbrâhim 14/37.

sen merhametlilerin en merhametlisin diyen Hz. Eyyûb'e de yardım etmiştik.”³²⁵ anlamını vermiştir. Bu âyette Hz. Eyyûb'ün başına bir belanın geldiği ifade edilmiştir. Ancak bunun ne tür bir sıkıntı olduğuna ise değinilmemiştir. Hz. Eyyûb'ün evlendiği ve bir hanımı olduğu anlaşılmıştır. Kur'an, doğan bir sıkıntı sebebiyle Hz. Eyûb'ün hanımını döveceğine yemin ettiğini dile getirmiştir.

Aile hukuku kapsamına birçok konu dâhil edilmiştir. Bunlardan bir tanesi de miras hukuku olmuştur. Önceki ümmetlerde de miras meselesine rastlanmaktadır. Kur'an, mirasına konmak isteyen birinin, amcasını öldürmesine ilk medenî sure olan Bakara'da temas etmiştir. İlgili âyette *وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ* buyrulmuştur. Bu âyet “*Hani birisini öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üzerine atmıştınız. Oysa Allah, gizlemiş olduğunuz şeyleri ortaya çıkaracaktı.*”³²⁶ şeklinde meallendirilmiştir. Koçyiğit'in tefsirinde bu olayın ne için, nasıl ve kimler tarafından gerçekleştiği belirtilmemiştir. Fakat ben-i isrâil zenginlerinden bir kişinin bir oğlu ve iki tane yeğeni olduğuna dair bir rivayet aktarılmıştır. Bu yeğenler, ölümü durumunda miras kendilerine kalması için amcazadelerini gizlice öldürmüştür. Cesedini de halkın görebileceği bir yere bırakmıştır. Katili bulmak adına inceleme ve kovuşturmalar yapılmış ise de sonuca ulaşamamıştır. En son kesilen bir inek sebebiyle dirilen maktul, katilini söylemiştir.³²⁷ Bu, aile hukukunda mirasla alakalı bir konu olarak kalmıştır. Zira katil, insanı mirastan mahrum bırakmıştır. Mirasçılıktan bahsedebilmek için bazı şartlar gerekmiştir. Mirasa engel bir durumun bulunmaması da bu şartlar içerisinde yer almıştır. Kasıt dışı öldürmelerde ihtilaf bulunmakla birlikte varisin murisini öldürmesi mirasçılığa engel bir durum teşkil etmiştir. İşte burada da varislerin murisini öldürdüğü ortaya çıkmıştır. Böylece mirastan mahrum edilmişlerdir.³²⁸

Medenî surelerden birinde yer alan ayette Allah'ın bazı aileleri seçtiğinden söz edilmiştir. İlgili âyette *إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ* buyrulmuştur. Âyete verilen mana “*Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini birbirinden gelen bir zürriyet olarak âlemlere üstün kılmuştur.*”³²⁹ şeklindedir. Bu elçilerin evlilik yaptıkları, bu evlilikten çocukları olduğu ve bir aile yaşamları olduğu anlaşılmıştır. Hz. Âdem, zaten ilk evlilik yapan bir insan ve daha sonra ilk elçi seçilen bir kişidir. Aynı şekilde Hz. Nûh da insanlığın tufandan sonra ürettiği ikinci ata olarak kabul edilmiştir. O da evlenmiş ve evladının kurtulması için Allah'a dua etmiştir.

³²⁵ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, el-Enbiyâ 21/83.

³²⁶ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, el-Bakara 2/72.

³²⁷ Bilgi için bk. Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 1/70.

³²⁸ Bilgi için bk. Hamza Aktan, “Miras”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/143-145.

³²⁹ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, Âl-i İmrân 3/33.

İbrahim ve İmran aileleri de aynı ataların evlatları olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda İsmail, İshak ve Yakub ile birçok elçi onların soyundan meydana gelmiştir ve hepsi, İbrahim sülalesine dayandırılmıştır. İmran ailesi ise Mûsâ, Harun, Îsâ ve Meryem'den oluşmuştur ve onlar da İbrahim'in neslinden kabul edilmiştir.³³⁰

Aile ve evlilik hukukuyla ilgili başka bilgilere de medenî sûrelerde yer verilmiştir. Mesela Zekerîyya ile ilgili olarak Kur'ân'da هٰذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ buyrulmuştur. Âyete, “Zekerîyya, orada Rabbine dua etmiş ve ‘Rabbim! Bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ihsan et. Şüphesiz sen, duaları hakkıyla işitensin.’ demişti.”³³¹ manası verilmiştir. Evlilik, bütün dinlerde ve sistemlerde önem verilmiş bir kurumdur. Çünkü evliliğin istenmesi ne kadar doğalsa çocuk sahibi olmayı istemenin de o kadar doğal olduğu ifade edilir. Burada da Zekerîyya üzerinde bu duruma temas edilmiştir. Zira o, Allah’tan temiz bir zürriyet istemiş, eşinin kısır, kendisinin ihtiyar olduğunu düşünmüştür. Rabbinden Meryem gibi bir evladının olması için niyaz etmiştir.³³² Bu niyazına, Hz. Yahya adlı bir çocuk müjdelenerek cevap verilmiştir.

Bir diğer medenî sûrede de Allah, insanlığın Hz. Âdem ile Hz. Havva’dan çoğaldığına işaret etmiştir. Bu iki ilk ebeveynden bir erkek ve kadın yarattığını beyan etmiştir. Konuyla ilgili âyette يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ فِي أَيْبِهَا نِسَاءً كَثِيرًا وَنِسَاءً ... buyrulmuştur. Meal sahibi âyete “Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, yine ondan eşini meydana getirip her ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden sakının...”³³³ manasını vermiştir. Burada geçen nefis terkihiyle kimin kastedildiği ulema tarafından tartışılmıştır. Çoğunluğa göre burada Hz. Âdem kastedilmiştir. Bazılarına göre Âdem tüm milletlerin atası değildir. Ancak bu tek nefis ile kimin kastedildiğine dair bir açıklama âyette bulunmamıştır. Eşini de ondan yaratmasıyla ilgili olarak çoğunluk müfessirler Hz. Havva’nın kastedildiğini beyan etmektedir. Bu teville göre Havva, Âdem’in sol ege kemiğinden uyurken yaratılmıştır. Böylece ona ilgi göstermesi sağlanmıştır. Çünkü insanın, kendinden olan parçaya ilgi göstereceği beyan edilmiştir.³³⁴ Burada eşten kastedilen Havva’dır. Havva’nın Âdem’den yaratıldığına dair görüşlerden birinde şöyle geçmiştir. Allah Hz. Âdem’i yarattı ve sonra sol kaburga kemiğinin birinden Hz. Havva ‘yı yarattı. Uyanınca onu gördü ve onunla yakınlaştı, çünkü onun bir parçasından yaratılmıştı.³³⁵ Nefs-i vâhide ile

³³⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/454.

³³¹ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, Âl-i İmrân 3/38.

³³² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/457.

³³³ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, en-Nisâ 4/1.

³³⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 2/12-13.

³³⁵ Râzî, *Tefsîr-i kebîr mefâtîhu l-gayb*, 9/131.

Hiz. Âdem kastedilmemiştir. Tek bir özün mitoz bölünmesiyle yani nefis-i vâhide ikiye ayrılarak birinden Âdem, diğzerinden Havva yaratılmıştır. Hiz. Havva'nın, Âdem'in eğı kemiğinden yaratıldığına dair bilgi isrâiliyattan alınmıştır ve âyete de ters kabul edilmiştir.

Konuyla ilgili bir başka âyette “Sizi (hepinizi) bir tek candan yaratan ve (sevgiyle) kadına meyletsin diye ona kendi özünden eş var edip çıkaran O'dur.”³³⁶ buyrulmuştur. Ancak Havva'nın bu şekilde yaratıldığına dair bir nassa Kur'ân'da yer verilmemiştir. Bazı müfessirler de yaratmayı “...Eşini de insan cinsinden yarattı” şeklinde açıklamıştır.³³⁷ Kur'ân bu konuda bir şey demezken müfessirler, Âdem uyandığında yanında Havva'yı gördüğünü söylemiştir. Bu ikisinden tüm insanlık meydana gelmiştir. Bu açıdan İslâm aile ve akraba hukukuna önem vermiştir. Onlar arasında meydana gelebilecek olumsuzluklara meydan verilmemesini emretmiştir. Tüm insanlara ve akrabalara karşı mütevazı olunması istenmiştir. Çünkü insanlar, tek bir asıldan meydana gelmiştir. Doğal olarak bütün insanlar arasında bir şekilde bir akrabalık bağı mevcut olduğunu söylemiştir.³³⁸

Nübüvvet tarihine bakıldığında onların da evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları Kur'ân'da açıklanmıştır. Kur'ân'da bu konu ... وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً şeklinde yer almıştır. Meal sahibi âyete “Senden önce de elçiler göndermiş ve onlara eşler ve çocuklar vermiştik...”³³⁹ anlamını vermiştir. Müfessirlerden nakledilenlere göre yahudiler, Hiz. Nebi'nin birden fazla evlilik yapmasından dolayı bazı ithamlarda bulmuşlardır. Eğer gerçekten peygamber olsaydı sadece peygamberlik işleriyle meşgul olurdu demişlerdir. Onların bu sözleri üzerine Allah, bu ayeti indirmiş ve bu yahudilerin bu tarz ithamlarını reddetmiştir. Hiz. Muhammed'in çok sayıda evlilik yapmasının sebepleri vardır. İslâm davetinin yaygınlaştırılması başta olmak üzere Arap kabilelerin birleştirilmesi, eşler arası ahlak ve adalete dayalı eşitliğin sağlanmasına dair örneklik, savaşlarda eşlerini kaybeden kadınların koruma altına alınması gibi davranışlar bulunmaktadır.³⁴⁰ Hiz. Muhammed'den önceki elçiler de evlenmiştir. Onların da çocukları olmuştur. Bu âyet önceki nebilerde aile kurumunun varlığını ortaya koymuştur. Âyet evlenmeye ve aile kurmaya teşvik etmiştir. Kur'ân Hiz. Nûh'un da evlendiğini ve çocuğı olan bir nebi olduğunu beyan buyurmuştur. Bu bağlamda bir âyette ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يَشْكُرِ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يَشْكُرِ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا... buyrulmuştur. Âyete “Allah inkâr edenlere, salih kullarımızdan

³³⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, el-A'râf 7/189.

³³⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 2/13.

³³⁸ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Mealı Alisi ve Tefsiri*, 2/540, 542.

³³⁹ *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Mealı*, çev. Talat Koçyiğit, er-Ra'd 13/38.

³⁴⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/125-126.

ikisinin nikâhları altında bulunan Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal göstermektedir. Bu iki kadın, onlara hıyanet etmişlerdi de kocaları, Allah'ın gazabından hiçbir şeyi onlardan savamamışlardı...³⁴¹ anlamı verilmiştir. Hz. Nûh ve Hz. Lût Allah'ın elçileri olmalarına rağmen eşleri iman etmemişler ve destekte bulunmamışlardır. Aksine yalancılıkla itham etmişlerdir. Hz. Nûh'un karısı, ona gelen vahiyleri kâfirlere haber vermiş ve ona mecnun demiştir. Hz. Lût'un karısı ise gelen misafirleri kavmine haber vermiş ve kocasına hainlik yapmıştır.³⁴² Âyette ifade edildiği üzere Hz. Nûh ve Hz. Lût evlenmişlerdir.

Sonuç itibariyle aile hukukuna dair konu ve meselelerin önceki ümmetlerde de mevcut olduğu görülmüştür. Hz. Nûh ve Hz. Lût nebiler de evlenmiş ve bir aileleri olmuştur. Yani Hz. Muhammed'den önceki elçilerde de aile hukukuna dair meseleler Kur'an'da yer almıştır. İncelenen âyetlerde önceki resullerde aile mefhumuna rastlanmıştır. Kıssalara bakıldığında elçilerin evlilik yaptıkları, çocuklarının olduğu görülmüştür. Bu bağlamda evlilik meşru bir olaydır ve buna teşvik edilmiştir. Ancak gayr-i meşru olan nikâh dışı ilişkiler bütün dinlerde yasaklanmıştır. Helal yoldan neslin devamının sağlanmasına vurgu yapılmıştır. Bunun için İslâm yüz sopa cezasını zina eden erkek ve kadın için belirlemiştir.

2.2.2. İcâre

İcâre, ücret ve ecir kelimeleriyle eş anlamlıdır. “İş karşılığı verilen şey veya amelin ivazı” anlamlarında kullanılmıştır. Genel olarak kiralama olarak anlaşılmıştır.³⁴³ Ecir kelimesiyle, genelde uhrevi anlamda istimal edilmiştir. Dünyevi anlamın kastedildiği de olmuştur. Bu açıdan ücretle iş yaptırmaya ve çalışma hayatına âyetlerde yer verilmiştir. Bir âyette “Onlar, Rabbinin sevgisini mi bölüştürüyorlar? Onların dünya hayatındaki geçimliklerini aralarında paylaştıran, birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kılan biziz. Rabbinin sevgisi onların biriktirdiklerinden daha iyidir.”³⁴⁴ buyrulmuştur. Hz. Nebi, bu hususta “İşçinin ücretini teri kurumadan önce veriniz”³⁴⁵ emrini hayata geçirmiştir.

Mal ve hizmetin belirli bir maliyet karşılığında kiralanması, Hz. Resul'den beri sağlam bir zeminde uygulanmıştır. Bu uygulama İslam hukuk ekolleriyle bir sistem kazanmış ve “icâre akdi” başlığında işlenmiştir.³⁴⁶ İcâre akdi İslam hukukunda kira

³⁴¹ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî, çev. Talat Koçyiğit, et-Tahrîm 66/10.

³⁴² Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 7/153-154.

³⁴³ Bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, “İcâre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/379-388.

³⁴⁴ Son Çağrı Kur'an, çev. Salih Akdemir, ez-Zuhurf 43/32.

³⁴⁵ İbn Mace, “Kitabü'r-Rehine”, 5 (No. 2443).

³⁴⁶ Bilgi için bk. Bardakoğlu, “İcare”, 21/379-388.

akdi ve iş akdini de içine alacak biçimde geniş tutulmuştur. Kira akdi, tarafların hukuki bir sonuç oluşturacak şekilde irade beyanlarını akid hususunda toplamasıyla kurulmuştur. Bu akit, kira süresinin dolmasıyla son bulmuştur. Ayrıca tarafların ortak kararıyla da süresinden önce sona erdirileceği beyan edilmiştir.³⁴⁷ İş akdinin kurulması, kira akdiyle aynı doğrultuda düşünülmüştür. Hakkın kullanılmasıyla ya da kendiliğinden sona ereceği beyan edilmiştir. Taraflar arası uzlaşma, sürenin bitmesi ve akdin konusunun yerine getirilmesiyle icra akdi sonlanmış olur.³⁴⁸

İnsanoğlunun dünya hayatını devam ettirebilmesi için birtakım ihtiyaçları olmuştur. Bunları karşılayabilmesi için de çalışması gerekmiştir. İşte bu konuya değinen bir âyette Allah قُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِرَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَقْلًا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِرَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَقْلًا buyurmuştur. Meal sahibinin âyete verdiği mana “Âdem’e demiştik ki: ‘Ey Âdem! Bu senin için ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın yoksa bedbaht olursunuz.’ Cennette sana ne acıkma vardır ne de çıplak kalma. Orada ne susarsın ne de güneş altında kalırsın.”³⁴⁹ şeklindedir. Koçyiğit bu âyeti tefsirinde açıklamıştır. Şeytana uyulmaması konusunda uyarı yapılmıştır. Bu konuda dikkatli davranılmadığında onların dünya hayatını idame ettirebilmek için çalışmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu işleri yaparken de yorulacakları da ifade edilmiştir.³⁵⁰ Yani cennetten çıkarıldıktan sonra onları bekleyen sıkıntı ve zorluğa dikkat çekilmiştir. Dünya hayatında temel ihtiyaçların karşılanması için çalışmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Elde olan nimetleri kaybedecekleri ve onları tekrardan kazanmak için çalışmak, ter dökmek durumunda kalacakları defaatle hatırlatılmıştır. Bunların temel ihtiyaçları ise yemek, giyinmek, su ihtiyacını karşılamak ve barınmak olmuştur. Bunlar dünya hayatında büyük emekler sonrasında ulaşılabilen şeyler olarak değerlendirilmiştir.³⁵¹

Çalışmaya ve çalıştığının karşılığını almaya Hz. Mûsâ’da rastlanmıştır. Mekkî bir sûre olan bu âyette فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِخْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ buyrulmuştur. Âyete verilen mana “O sırada kadınlardan birisi, utana utana yürüyerek ona gelmiş ve şöyle demişti: ‘Babam sana, bizim için hayvanları sulamanın ücretini ödemek için seni çağırıyor.’ Mûsâ gelip de ona başından geçenleri anlatınca adam demişti ki: ‘Korkma, zalim kavimden kurtuldun.’ Kadınlardan biri de şöyle demişti: ‘Ey babacığım! Onu ücretli tut, ücretli tuttuğun kimselerin en hayırlısı,

³⁴⁷ Bilgi için bk. Bardakoğlu, “İcare”, 21/379-388.

³⁴⁸ Bilgi için bk. Bardakoğlu, “İcare”, 21/379-388.

³⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, Tâ-hâ 20/117-119.

³⁵⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/550.

³⁵¹ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 16/296.

kuvvetli ve güvenilir olanıdır.”³⁵² şeklindedir. Bu ayette, kızların babalarına anlattıkları bazı nitelikler, bir çalışanda bulunması gereken nitelikler olarak belirlenmiştir. Bu özellikleriyle Hz. Mûsâ kızların dikkatini çekmiştir. Bu sebeple babalarından, onu işe almasını istemişlerdir. Ayette geçen “onu ücretli tut” ifadesinden de anlaşılmaktadır ki işçiye emeğinin karşılığı verilecektir.³⁵³

Kızlardan birinin “Ey babacığım! Onu ücretli tut. Ücretli tuttuğun kimselerin en hayırlısı, kuvvetli ve güvenilir olanıdır.” sözü üzerine babası bunun sebebini sormuştur. Birisi onun, on kişinin ancak kaldırabileceği bir taşı tek başına kaldırdığını söylemiştir. Ayrıca Mûsâ ile gelirken kendisinin önünde yürürken Mûsâ’nın ona arkasından yürümesini emretmiştir.³⁵⁴ Hz. Mûsâ (a.s.), Şuayb’ın (a.s.) yanına geldiğinde ona yemek ikram etmiştir. Ancak Hz. Mûsâ ise yemekten yemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Şuayb (a.s.) “Bu, misafire karşı âdetimizdir.” demiştir. Bu, iyilik yapan kimseye verilen hediye almasının da haram olmadığını belirtmiştir.³⁵⁵ Yapılan bir iş karşılığında alınan ücretin haram olmadığı açıklanmıştır. Aksine emeğin karşılığı olarak alınması gerektiği beyan edilmiştir.

İcâre akdine değinen bir diğer âyete قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ... كُرْآن’da yer verilmiştir. Meal sahibi âyete “*Adam da demişti ki: ‘Bana sekiz yıl ücretli durmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum...*”³⁵⁶ manasını vermiştir. Koçyiğit’in tefsirindeki bilgilere göre, kızların söylediklerinden sonra mutmain olan baba, Hz. Mûsâ’ya iş teklifinde bulunmuştur. Sekiz yıl boyunca ona hizmet etmesi karşılığında kızlarından birini onunla evlendireceğini söylemiştir. Bu belirtilen şartlar ise kızların babasıyla ve kendisi arasında yapılan bir antlaşma olmuştur.³⁵⁷ Burada koyunlarının otlatılması işine karşılık iki kızdan biriyle evlendirilmesi ücreti konulmuştur. Hanefiler, ayet hakkında bu antlaşmayı, “Ben sana bu iki köleden birisini yüze satıyorum deyip diğerinin aldım demesi şeklinde alışverişin sahih olduğuna delil göstermiştir.”³⁵⁸ cümlesiyle kurallaştırmıştır. Sekiz yıl çalışman karşılığında demesi on yıla tamamlamasını ise onun tercihi bırakması hususu yer almıştır.

Bazı âlimler, İmam Evzâî’nin (ö. 157/774) sözlerini bu âyete delil getirmiştir. Bir kimsenin sana bunu peşin on yahut vadeli yirmiye satacağım demesinin sahih olduğunu

³⁵² Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Mealî, çev. Talat Koçyiğit, el-Kasas 28/25-26.

³⁵³ Bilgi için bk. Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri, 5/2591.

³⁵⁴ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, Tefsiru’l Ku’ân’il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 8/249.

³⁵⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 20/85.

³⁵⁶ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Mealî, çev. Talat Koçyiğit, el-Kasas 28/27-28.

³⁵⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/346-347.

³⁵⁸ İbn Kesîr, Tefsiru’l Ku’ân’il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 8/250.

belirtmiştir. Müşterinin de bunlardan birini seçip ona göre davranması da sahihtir.³⁵⁹ Âyette nikâh ve icâre akdinin beraber yapıldığına işaret edilmiştir. İbnü'l-A'râbî (ö. 231/846), sahih olan rivayet doğrultusunda böyle bir akdin ve icârenin caiz olduğunu söylemiştir.³⁶⁰ Yapılacak işin cinsi belli olmadığından Şâfiî ve Hanefilere göre caiz değildir.³⁶¹

Kur'an'da çalışma hayatı iş, işveren ve işçi ile ücret konularında bazı bililere değinilmiştir. Bunlardan biri çalışma hayatından söz eden bir âyette يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا بَيْتُكَ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَصِي الْأَمْرِ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ buyrulması olmuştur. Bu âyete, “Ey hapis arkadaşlarım! (Rüyanıza gelince) biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve başını kuşlar yiyecek. İşte hakkında soru sorduğunuz mesele böyle olup bitmiştir.”³⁶² anlamı verilmiştir. Âyette birinin efendisine şarap sunacağı belirtilmektedir. Burada bir işçinin krala sürekli olarak içki vb. şeyleri hazırlamakla görevli olduğundan söz edilmiştir. Bu açıdan âyet çalışma hayatı bağlamında değerlendirilmiştir.

Nebiler tarihine bakıldığında Hz. Yûsuf döneminde icâre akdinin bir biçimine rastlanmıştır. Âyette قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُعْصِرُونَ cümlelerine yer verilmiştir. Meal sahibinin âyete verdiği mana “Yûsuf dedi ki: ‘Yedi sene adetinüz üzere ekeceksiniz. Biçtiklerinizi, bir miktar yiyeceğiniz kadar ayırıp, başağında bırakın.’ Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecektir. Saklayacağınız bir miktar dışında daha önce biriktiriklerinizi yiyip götürecektir. Sonra onun arkasından bir yıl gelecek ki, insanlar o sene sıkıntıdan kurtulacak, sıkıp sağıacaklar.”³⁶³ şeklindedir. Hz. Yûsuf, rüyayı yorumlamış ve halkın bol bol meyve ve sebzelere ulaşacaklarını beyan etmiştir. Ayrıca, üzüm, zeytin, hurma ve benzerlerini sıkacaklarını onlardan yararlanacaklarını açıklamıştır. Hayvanlardan ise sütlerini sağmak şeklinde faydalanacaklarını da sözlerine ilave etmiştir.³⁶⁴ Bahsedilen meyve ve sebzeleri yetiştirmek ve hayvanların sütlerini sağmak için pek çok sektöre gereksinim duyulmaktadır. Yani, ücret karşılığında işçi çalıştırılması gerekmektedir. İşçi-işveren konularını içerdiği takdirde icâre akdi de buna dâhil edilmiştir. Süt sağmanın da bu sıkma işlemine dâhil olduğu söylenmiştir. Bu husuta İbn Abbas’tan gelen bir rivayette “Ondan sıkacaklar; yani süt sağıacaklar.”³⁶⁵ denilmiştir.

³⁵⁹ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'an'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 8/250.

³⁶⁰ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 20/90.

³⁶¹ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 20/91.

³⁶² *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, çev. Talat Koçyiğit, Yûsuf 12/41.

³⁶³ *Kur'an-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M. Hamdi Yazır (İstanbul: Merve Yayınları, 2011), Yûsuf 12/47-49.

³⁶⁴ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 3/1571.

³⁶⁵ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'an'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 5/556.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ يٰنَاصِرُ (Yine Hz. Yûsuf'un yaşamından örnek olacak bir âyette Allah ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ buyurmuştur. Âyete “Hükümdar dedi ki: ‘Onu bana getirin, kendime özel danışman yapayım.’ Bunun üzerine onunla konuştuğu zaman bugün sen yanımızda gerçekten bir makam sahibisin ve güvenilir bir kişisin, dedi. Yusuf ‘Beni, ülkenin hazinelerinin başına görevlendir. Çünkü ben, gayet bilgiliyim ve çok iyi korurum.’ dedi.”³⁶⁶ manası verilmiştir. Koçyiğit’in tefsirinde yer alan bilgilere göre aziz, onu yanına müsteşar ya da danışman yapacağını söylemektedir. Onu en yakınına yardımcı olarak istemiş ve Hz. Yûsuf ise ondan farklı bir görev talep etmiştir. Ülkenin tüm hububat girdi ve çıktılarını ve ekim-dikiminin ve biçimiyle ilgili Hz. Yûsuf, bunu en iyi yapacağını beyan etmiş ve Aziz’den bunun için kendini görevlendirmesini talep etmiştir. Rüya da ülkenin büyük kıtlık sürecine gireceğini Hz. Yûsuf anlamıştır. O da bu durumda iktisattan iyi anlayan birinin burada görevlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Hz. Yûsuf’un bu isteği kabul edilmiştir.³⁶⁷ Bu âyet, ekonomik işlerde planlı olunması, kaynak ve harcamalar arasında bütçe dengesinin oluşturulması gerektiğine vurgu yapmıştır.³⁶⁸

Kur’ân yine Hz. Yûsuf kıssasında bir alım-satım ve ticaret ve ona dayalı işlemlerden bahsetmiştir. Bununla ilgili âyette وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُمْ مِنْ آبَائِكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بَضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ فَلَمَّا... buyrulmuştur. Meal sahibi “Onların bütün yüklerini hazırlatına dedi ki ‘Bana, baba bir öz kardeşinizi getirin. Görüyorsunuz ya, ben ölçeği tam ölçüyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.’ Yûsuf, emrindeki delikanlılara ‘Verdikleri sermayelerini yüklerinin içine koyuverin. Belki ailelerine döndükleri zaman anlarlar, olur ki yine gelirler.’ dedi...”³⁶⁹ anlamını vermiştir. Hz. Yûsuf’un kardeşleriyle tam olarak ne konuştuğu net değildir. Bu konuda çeşitli haberler nakledilmiştir. Mesela Suddî’den gelen bir habere göre onlar casuslukla nitelendirilmiştir. Bu ve benzeri haberler isrâiliyâta dayanan haberlerdir. Hz. Yûsuf, kardeşlerinin satın almak istedikleri yiyecekleri onlara vermiştir. Tekrar yiyecek almak için geldiklerinde ise Bünyamin’i de getirmelerini istemiştir. Satın aldıkları mallarla yola çıkacakları zaman Hz. Yûsuf’un talimatıyla yiyeceklere karşılık verdikleri ticaret metaini onlardan habersiz eşyalarının arasına koyulmuştur. Böylece tekrar ger dönmeleri sağlanmış olacaktır.³⁷⁰ Hz. Yûsuf, kendisinden mal almak için gelen kardeşlerine satım yapmıştır. Bu satım işlemini ise yanında çalışan görevli vasıtasıyla

³⁶⁶ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Yûsuf 12/54-55.

³⁶⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/47.

³⁶⁸ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 13/9-12.

³⁶⁹ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Yûsuf 12/59, 62, 70.

³⁷⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/50-51.

gerçekleştirmiştir. Burada işveren-işçi, alıcı ve satıcı hukukuyla ilgili hususlara rastlanmaktadır.

İş hayatı ve çalışma kapsamına birçok konu dahi edilir. Bir topluluğa zarar ve ziyan veren ye'cûc ve me'cûc kapatmak için bir set yapılması gerekmiştir. Zülkarneyn şikâyetçi topluluktan kendisine yardım etmelerini istemiştir. Kur'ân bu olaya قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا قَالَ مَا مَكْنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قَطْرًا şeklinde yer vermektedir. Meal sahibi âyete “Dediler ki ‘Ey Zülkarneyn, haberin olsun ki Ye’cûc ile Me’cûc burada bozgunculuk yapıyorlar. Onun için onlarla bizim aramızda bir set yapman şartıyla sana biz bir vergi versek olur mu?’ Dedi ki ‘Rabbimin beni içinde bulundurduğu iktidar çok daha hayırlıdır. Haydi siz, bana kuvvetle yardım edin de, en onlarla sizin aranızda daha sağlam bir set yapayım.’ Bana demir kütleleri getirin. Tam iki ucunu denkleştirdiği zaman körükleyin, dedi. Tam onu bir ateş haline getirince de ‘getirin bana üzerine erimiş bakır dökeyim’ dedi.”³⁷¹ manasını vermiştir. Sıkıntıya düşenler, vergi karşılığında Zülkarneyn’den bir set inşa etmesini istemiştir. O ise bunu kabul etmemiş ve Allah’ın verdiği ilim, kudret ve saltanatın teklif ettiklerinizden çok daha değerli olduğunu söylemiştir. O, onlardan beden gücüyle kendisine yardım etmelerini ve onların asla aşamayacakları bir set yapacağını belirtmiştir.³⁷² Burada onlardan vergi almayarak, inşaatın daha hızlı bir şekilde bitmesini de sağlamıştır. Çünkü yardım etmeleri için onlardan vergi almamıştır. Aksi halde belki de set yapılamayacak ve ye’cûc-me’cûc ifsade devam edeceklerdi.³⁷³

Güçlü devlet zayıf olan toplumun mallarını korumakla mesul sayılmıştır. Bu şekilde zayıf olan toplum, daha da zayıflatılmamış olacaktır. İşte Zülkarneyn, büyük bir güce sahip kılınmış, buna rağmen onların yardımıyla seddi yapmıştır. Bunun karşılığında onlardan hiçbir mal almamıştır.³⁷⁴ Zülkarneyn’in o kavmin işçilerinden bir şeyler isteyip yardım alması onun da işçilerinin olduğunun göstergesidir. Bu âyet önceki elçiler döneminde iş, işçi ve işveren gibi hususlar hep olmuştur. Devlet başkanı ve halkı arasındaki münasebet, bunun göstergesi sayılmıştır.

Meslek sahibi olmak, hem kendi geçimini sağlamada hem de insanların ihtiyaçlarını gidermede çok büyük önem arz eder. Böyle bir duruma Hz. Davut döneminde rastlanmıştır. İlgili âyette وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِنُحْصِيَنَّكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ

³⁷¹ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Kehf 18/94-96.

³⁷² Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/445.

³⁷³ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü'l-münir, 16/23-32.

³⁷⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü'l-münir, 16/23-32.

buyrulmuştur. Bir meal yazarı âyete “*Bir de ona sizin için sizi savaşınızın şiddetinden korusun diye zırh sanatını öğretmiştik. Şimdi siz, şükürünü eda ediyor musunuz?*”³⁷⁵ manasını vermiştir. Hz. Dâvûd’a savaşlarda korunmak amacıyla yapılan zırh sanatı öğretilmiştir. Zırhın yumuşatıp vücuda giyilmesini sağlamıştır. Koçyiğit, bunu icat edenin Hz. Dâvûd olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁶ Zırh yapmak, bir sanat olarak açıklanmıştır. Meslek sahibi olmak, bir işin erbabı olarak ifade edilmiştir. İnsanın meslek sahibi olması, çalışma hayatında yer alması, icâre akdi bağlamında değerlendirilmiştir. Hz. Dâvûd, hükümdar ve sanat sahibi bir elçidir. Bu sanatla hem halka hizmette bulunmuş hem de maişetini temin etmiştir. Bu durum, İslâmiyet’te iktisadi faaliyetin önemini ve gerekliliğini vurgulamıştır.³⁷⁷

Katâde, Hz. Dâvûd’dan önce zırhların geniş parçalar şeklinde birleştirilerek yapıldığını söylemiştir. Halkalar halinde zırhlı ilk yapanın Hz. Dâvûd olduğunu beyan etmiştir.³⁷⁸ Bu âyet sanat ve nedenlerini kullanmanın caiz olduğuna delil teşkil eder. Aynı zamanda işçinin, sanatkârın ve çalışmanın onur duyulacak bir şey olduğu belirtilmiştir. Bu âyette meslek sahibi olmanın kıymetini ortaya koymuştur. Hz. Davut zırh yapmakla, Hz. Âdem çiftçilikle, Hz. Nûh marangozlukla ilgilenmiştir. Hz. İdris ve Hz. Lokman ise terzilikle meşgul olmuştur. Hz. Muhammed, Hz. Dâvûd’un kendi alın terinin karşılığıyla hayatını kazandığını ve bunun en değerli kazanç olduğunu söylemiştir.³⁷⁹ Tüm bunlar, çalışmanın tavsiye edilen en değerli yollardan biri olduğunu beyan etmektedir. İslâm bir işle meşgul olan, emek vermeyi seven ve tembellikten sakındıran bir din olarak değerlendirilmektedir.

Konuyla alakalı başka bir hadiseye Firavun döneminde rastlanmıştır. Yüce Allah *وَإِذْ نَجَّيْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكَ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكَ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكَ عَظِيمٌ* buyurmuştur. Âyete “*Hatırlayın ki, bir vakit size işkencenin en kötüsünü reva gören oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık. Bunda size, Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan bulunuyordu.*”³⁸⁰ anlamı verilmiştir. Firavunlar Yahudi neslinin Mısır’da yok olmasını sağlamak amacıyla onları hor görmüşlerdir. Onları en pis ve zor olan işlerde çalıştırmışlardır.³⁸¹ Bu açıklamalar doğrultusunda Mısır’da bir işçi sınıfının olduğu anlaşılmıştır. Firavun, çalışma hayatını ırklara göre tasnif etmiş ve en ağır işleri ben-î isrâîl’e yaptırmıştır. İbn İshak “Firavun, onlardan hizmetçi olarak yararlanmıştır. Bir kısmını inşaat işlerinde çalıştırmış, diğer

³⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Enbiyâ 21/80.

³⁷⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/599.

³⁷⁷ Bilgi için bk. Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 4/2170.

³⁷⁸ İbn Kesir, Tefsiru’l Ku’ân’il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 7/252.

³⁷⁹ Bilgi için bk. Zuhayli, Tefsirü’l-münir, 17/106-107.

³⁸⁰ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Bakara 2/49.

³⁸¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/131.

kısmını da kendi işlerinde istihdam etmiştir. Onun için çalışmayanları da cizye ödemeye mahkûm etmiştir.”³⁸²

Netice itibariyle buradan bir iş, işçi, işveren ve mesleklerin olduğu anlaşılmaktadır. Önceki elçilere bakıldığında onların da bir çalışma hayatı olduğu anlaşılmıştır. Kur’ân’ın bu nebilerin iş hayatlarına değindiği ölçüde bilgiler aktarılmıştır. İcâre akdinin tesiri önceki toplumlarda açıkça görülmüştür.

2.2.3. Cuâle Akdi

Cuâle akdi, Kur’ân’da yer alan akitlerden biri kabul edilmektedir. Ceale kökünden gelen cuâle, yapmak, etmek ve kılmak anlamlarında kullanılmaktadır. Belirli bir ücret karşılığında doktorun hastayı iyileştireceği, öğretmenin öğrenciyi yetiştireceği gibi durumlarda yapılması mümkün olan bir işi bir kimseye vermek demektir. Özetle yapılan işe karşılık ücret ödemeyi vaat etmektir. Böylece verilen mükâfata cuâle denilmiştir. Âlimler cuâlenin tanımı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.³⁸³ Bazı Hanefiler bir durum dışında cuâleyi kabul etmemiştir. Bunun, kaçak kölenin sahibine getirildiğinde bulana ödenen ücret olduğu ifade edilmiştir. Bunu kabul etmemeleri ise işi yapacak taraf, iş ve icare süresinin bilinmemesine bağlanmıştır. Bu açıdan da fasid icâreye benzetilmiştir.

Kur’ân’da cuâleyle ilgili olduğu düşünülen bir âyette قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ buyrulmuştur. Bir meal sahibi âyete “Dediler ki ‘Hükümdarın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü bahşiş var ve ben ona kefilim.’”³⁸⁴ anlamını vermiştir. Münadiler hükümdara ait su kabının kaybolduğunu haber vermişlerdir. Ayrıca onu bulup getirene bir deve yükü mükâfat verileceğini bildirmişlerdir. Koçyiğit’e göre münadi, su kabını bulana verilecek karşılığa da kefil olacağını belirtmiştir.³⁸⁵ Katade, bunun deve buzağı olduğunu söylemiştir. Mücahid ise bir eşek yükü yiyecek olarak ifade etmiştir.³⁸⁶ Bir şeyin karşılığında mükâfat olarak başka bir şeyin verilmesi cuâle akdi kapsamındadır. Mükâfatı ve işten önce ya da iş bitmeden önce mükâfatı garanti etmek, âyet doğrultusunda caiz kabul edilmiştir. Zaruret neticesinde ödüllendirme caiz görülmüştür. Başka durumlarda caiz olmayan ödül akdi, bu halde caiz kabul edilmektedir. Bu ödüllendirme akdinde iki taraf için feshin caiz olduğu belirtilmiştir. Fakat mükâfat sözü verilen kişinin hakkında vaz geçtiğinde işten

³⁸² Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü’l-münir*, 1/161.

³⁸³ Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, thk. Muhammed Subhi Hüseyin Halluk (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 595), 3/447.

³⁸⁴ *Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Mealî*, çev. M.Hamdi Yazır, Yûsuf 12/72.

³⁸⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/58.

³⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 13/252.

önce ya da sonra akdin feshinin caiz olduğu ifade edilmiştir. Ödülü vaat edenin mükâfatlandığı kimsenin işe başlamasıyla fesih hakkının düştüğü beyan edilmiştir.³⁸⁷

Cuâle akdiyle ilgili olduğu düşünülen bir âyette وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّثْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ buyrulmuştur. Âyete “Câlût ve ordusuna karşı meydana çıktıkları zaman ‘Ey bizleri yetiştiren Rabbimiz, üzerlerimize sabır dök, ayaklarımıza sebat ver ve bizi kâfirler topluluğuna karşı muzaffer kıl.’ dediler.”³⁸⁸ şeklinde anlam verilmiştir. Tâlût, Câlût’u öldüren kimseye kızını vereceğini savaşa başlamadan evvel vaat etmiştir. Savaşta da Dâvûd, Câlût’u öldürmüştür. Ayrıca kral, elinde bulunanları onunla paylaşacağı ve kendisine ortak edeceği vaadinde bulunmuştur. Bu vaatlerini savaştan sonra yerine getirmiştir.³⁸⁹ Tâlût’un vaatte bulunması ve sonra da bu vaadini gerçekleştirmesi cuâle akdi bağlamında değerlendirilmiştir. Netice itibariyle âyetlerde yer alan cuâle akdi tefsirler bağlamında incelenmiştir. Önceki toplumlarda nasıl olduğu izah edilmiştir. Burada cuâle akdine temas edilmiştir. Bu bağlamda mezheplerdeki farklı anlayışlara odaklanılmıştır. Biri mekkî diğeri medenî iki âyette cuâle akdi olduğu değerlendirilmiştir. Müfessirlerin açıklamaları doğrultusunda konu izah edilmiştir.

2.2.4. Kur’a

Kur’ân’da kur’a akdinden bahsedilmiştir. Kur’a akdi bağlamında kıssalarda yer alan âyetlerden örnekler alıntılanmıştır. Kur’a sözlükte pay anlamındadır. Fıkhî olarak da payların birbirlerinden ayrıştırılması ya da öncelik sırasının belirlenmesinde kullanılan ismen tayin yöntemi olarak tarif edilmiştir.³⁹⁰ Kur’a çekmek, şans arama, oy vererek seçme ya da seçilme anlamlarında da kullanılmıştır.³⁹¹

Kur’ân’da da kur’a yöntemine, sorunların çözüm yöntemi olarak başvurulmuştur. İlgili âyette “Kuşkusuz, Yunus da dolu bir gemiye doğru kaçarken elçilerimizdendi. (Gemide bulunanlarla birlikte) kur’a çekmişti.”³⁹² buyrulmuştur. Ayrıca hadislerde de bu konudan söz edilmiştir. Hz. Nebi, yolculuğa çıkacağı zaman eşlerinden kendisiyle gelecek olanı belirlemek için kur’adan yararlanmıştır.³⁹³ Yine Hz. Muhammet, ölüm döşeginde yatan sahipleri tarafından azat edilen altı köleyi yanına çağırıştır. Onları ikiyeşerli şekilde üç gruba ayırmış ve kur’aya başvurarak kura’nın çıktığı ikisini azat

³⁸⁷ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 14/34.

³⁸⁸ *Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, el-Bakara 2/250.

³⁸⁹ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesir, *Tefsiru’l Ku’ân’il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 2/261.

³⁹⁰ Bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, “Kur’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/382-383.

³⁹¹ Bilgi için bk. Tevfik Fehd, “Kur’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/381-382.

³⁹² *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, es-Sâffât 37/140-141.

³⁹³ Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 11/315 (No. 1820).

etmiştir.³⁹⁴ Bu âyet ve hadislerden anlaşılmaktadır ki kur'a yöntemi Kur'ân'a ve sünnete dayandırılmıştır. Kimi fukaha kur'aya başvurmanın caiz olduğunda ittifak etmiştir. Ancak hangi durumda kur'aya başvurulacağı ve hükmü konusunda aralarında bazı ihtilafıdır. İslam'da haram olduğu için bunlarda fal ve kumarda kur'aya başvurmak caiz görülmemiştir. Kur'adan yararlanmanın kapsamını en dar, Hanefi ve Malikiler tutmuştur. Bu kapsam en geniş ise Hanbeli ve kısmen de Şafiler tarafından benimsenmiştir.³⁹⁵

Nübüvvet tarihinde kur'aya Hz. Yunus devrinde rastlanmıştır. Kur'ân'da *إِذْ أُنْبِئَ إِلَىٰ* *الْفُلْكَ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ* âyetinde temas edilmiştir. Meal yazarı âyete “*Hani bir ara, dolu gemiye kaçmıştı. Kur'a çekmişti de gemiden atılanlardan olmuştu.*”³⁹⁶ manasını vermiştir. Bu âyet, Kur'ân'da kur'anın varlığının delilidir. Hz. Yûnus, dolu bir gemiye binmiş ve denize açılmıştır. Çıkan şiddetli fırtınada geminin yükünü hafifletmek için birçok yük gemiden atılmıştır. Sıra insanların denize atılmasına gelince atılacak kişiyi belirlemek için de kur'aya başvurulmuştur.³⁹⁷ Bilmen, geminin normalde hareket etmesi gerekirken etmeme sebebinin efendisinden kaçmış bir kölenin gemide olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine kur'a Hz. Yûnus'a çıkınca firar edenin kendisi olduğunu söylemiştir.³⁹⁸ Bu durumlarda kur'a çekmenin caiz olduğuna değinilmiştir. Ancak insanı denize atmak gibi hayati bir konuda kur'anın caiz olmadığı açıktır. İnsana suçundan dolayı verilecek ceza had ya da ta'zir şeklinde olmalıdır.³⁹⁹ Fakat burada kur'a, kaçığın bulunması için yapılmıştır. Çünkü o kaçak, milleti iman etmiş bir toplumun elçisi olup iman edince azap kaldırılmıştır.

Medenî sûrelerden birinde kur'adan söz edilmiştir. Bu konudaki âyette *ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ* *الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ* buyrulmuştur. Âyete “*İşte bu sana, vahiy ile bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa sen, Meryem'i hangisi himayesine alacak diye kalemleriyle kur'a atarlarken de çekişirlerken de onların yanlarında değildin.*”⁴⁰⁰ şeklinde anlam verilmiştir. Bu bilgiler, Hz. Muhammed'e hitaben söylenen ve gayba ait olaylarla ilgili haberler olarak aktarılmıştır. Hz. Meryem'in himaye edilmesi hususunda kur'aya başvurulmuştur.⁴⁰¹ Birçok gelen rivaye göre kur'a için kefil olacaklar, Ürdün nehrine gitmiştir. Anlaşmaya göre herkesin kalemini suya atması ve suya karşı kalemi durabilenin Meryem'e kefil olması kabul

³⁹⁴ Müslim, “Eymân”, 56.

³⁹⁵ Bilgi için bk. Apaydın, “Kur'a”, 26/382-383.

³⁹⁶ Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, es-Sâffât 37/140-141.

³⁹⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 6/104.

³⁹⁸ Bilgi için bk. Bilmen, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 6/3005.

³⁹⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsiri'l-münir, 23/142.

⁴⁰⁰ Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Âl-i İmrân 3/44.

⁴⁰¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/462.

edilmiştir. Kefalet talip olanlar, kalemlerini bir bir suya attıklarında kalemlerini suyun alıp götürdüğünü görmüşlerdir. Sadece Zekeriyya'nın (a.s.) kalemi suda gitmemiştir.⁴⁰² Malikilerin bazıları, bu âyeti kur'a çekilmesine delil göstermiştir. Ebû Hanife ise kur'ayla ameli uygun görmemiştir. O, bunu Allah'ın yasakladığı fal oklarına benzetmesi sebebiyle olumsuz görmüştür. Ancak bu konuda gelen rivayetler, aksi bir durumu göstermiştir. Ebu Ubeyde, elçilerden üçünün kur'a ile amel ettiğini söylemiştir. Bunların Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyya ve Hz. Muhammed olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰³ Hz. Yûnus ve Hz. Zekeriyya döneminde kur'aya müracaat edilmiştir. Bu deliller, önceki elçiler döneminde kur'aya başvurulduğunun delili sayılmıştır. Bazı durumlar, gerçekten kur'aya başvurmayı gerektirmiştir. Çünkü mesele, kur'aya başvurmadan başka bir şekilde asla halledilememiştir.

2.2.5. Kefalet

Birinin borcunu üstlenmek anlamına gelen kefalet akdine Kur'ân'da yer verilmiştir. Kefalet, bir şeyi bir şeye eklemek, katmak ve bitiştirmek manalarına gelmektedir. Şahıs ve mal kefaleti olmak üzere iki çeşittir. İslâm âlimleri mal kefaletinde icma etmiştir. Mal sebebiyle olan şahıs kefaleti de cumhura göre caizdir. Ebû Hanife ve İmam Şâfiî'ye göre kişinin, kefil bulunduğu şahsın borcunu ödediğinde bunu borçludan alması için borçlunun izni şarttır. Ancak İmam Mâlik'e göre bu şart değildir. İmam Şâfiî miktarı belirsiz ve hak olmayan borçlara kefilliği caiz görmemiştir. İmam Mâlik de hepsini caiz görmüştür.⁴⁰⁴

Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'e kefil olması âyette açıklanmıştır. İlgili âyette *"Bunlar, sana vahyettiğimiz gayba dair haberlendendir. Çünkü onlar, içlerinden kimin Meryem'in bakımını üstleneceğini belirlemek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin. Yine onlar, (bu konuda) aralarında birbirleriyle çekişirlerken de sen onlann yanında değildin."*⁴⁰⁵ buyrulmuştur. Hz. Peygamber *"Ben ve yetimin bakımını üstlenen kimse cennette yan yanayız."*⁴⁰⁶ buyurmuştur. Bu da hadiste kefaletle değinildiğinin örneği sayılmıştır.

Hz. Mûsâ döneminde kefalet akdine benzer bir duruma Kur'ân'da yer verilmiştir. İlgili âyette *وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ* buyrulmuştur. Bir meal yazarı âyete *"Daha evvel ona sütannelerini yasaklamıştık. Bundan dolayı kız kardeşi varıp 'Sizin adınıza bunun bakımını üstlenecek ve ona iyi*

⁴⁰² Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'ân'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 2/413.

⁴⁰³ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 3/226-227.

⁴⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/93-98.

⁴⁰⁵ *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, Âl-i İmrân 3/44.

⁴⁰⁶ Buhârî, "Edeb", 24.

bakacak bir aile size buluvereyim mi?’ dedi.”⁴⁰⁷ manasını vermiştir. Koçyiğit’in tefsirindeki bilgilere göre, Nil Nehri’nde bulunan çocuğu emzirmek için bir kadın aranmıştır. Kız kardeşi, onu takip ettiği için bu durumdan haberdar olmuştur. Çocuğa bakacak ve onu emzirecek bir aile önerebileceğini söylemiştir. Hiç kimseyi emmeyen bebek sadece kız kardeşinin söylediği kadından beslenmiştir. Bebeği gerçek annesinin emzirdiğini saray mensubu hiç kimse anlamamıştır.⁴⁰⁸ Firavun’un karısı bu anneden yanında kalmasını ve bebeği emzirmesini talep etmiştir. O, bunu reddetmiş ve bebeği sadece kendi evinde emzirebileceğini açıklamıştır. O, zorunlu olarak bunu kabul etmiştir. Buna karşılık ona nafaka vermiş, elbiseler almış ve her zaman korumuş kollamıştır.⁴⁰⁹ Burada Hz. Mûsâ örneğinde bir kefaletten bahsedilmiştir. Birçok kimseyi kabul etmeyerek kendi annesinden beslenmiştir. Bu da onun annesinin kefilliğine bırakılmasını gerektirmiştir. Bundan kefaletin önceki elçiler ve milletler döneminde olduğu anlaşılmıştır.

Mekkî sûrelerden birinde yine bir başka kefalet akdi veya örneğine rastlanmıştır. Bu vahiy, bu âyete *قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ* şeklinde yer vermiştir. Âyete “*Babaları dedi ki ‘Mümkün değil, onu sizinle göndermem. Ancak bana hepiniz kuşatılmadıkça onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına söz verirsiniz o başka.’ Onlar da sözlerini verince Allah, söylediklerinize vekildir, dediler.*”⁴¹⁰ şeklinde anlam verilmiştir. Bu âyette mala ve cana kefaletin caiz olduğunun deliline işaret edilmiştir. Bu konuda iki görüş öne sürülmüştür ve cumhura göre kefalet edilen şeyin mevzusu mal olduğunda caiz olduğu beyan edilmiştir. Oysa dört mezhep, had ve kıyaslarda kefaletin caiz olmadığını söylemiştir. Şafilere, kul hakkı içermesinden dolayı kısas, kazif haddi ve ta’zir için kefaletin caiz olduğunu söylemiştir.⁴¹¹

Bir başkasına kefil olmak önceki ümmetlerde karşılaşılan bir davranış biçimi olmuştur. Kur’ân’da bu konuda *قَالُوا نَقُودُ صُورَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ* ayetine yer verilmiştir. Koçyiğit, âyete “*Onlar ise (onlara) ‘Hükümdarın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü (ödül) var!’ diyerek karşılık vermişlerdi. Tellal da ‘Ben buna kefilim’ diyerek ilave etmişti.*”⁴¹² manasını vermiştir. Burada münadi, kaybolan su kabını getirene verilecek mükâfata kefil olduğunu ifade etmiştir.⁴¹³ Koçyiğit, burada kefaletin olduğunu belirtmiştir ancak detaylı bir açıklamaya gitmemiştir. Bu âyette iki

⁴⁰⁷ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Kasas 28/12.

⁴⁰⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/340-341.

⁴⁰⁹ İbn Kesir, Tefsiru’l Ku’ân’il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 8/241.

⁴¹⁰ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Yûsuf 12/66.

⁴¹¹ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 13/23.

⁴¹² Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir, Yûsuf 12/72.

⁴¹³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/58.

tür kefaletin geçerli olduğunu ulema söylemiştir. Buna göre bir nefse kefil olanın, bedeli garanti olarak ödemesi gerektiği konusunda ittifak oluşmuştur. Hanefiler ise kefil olunan kişi öldüğünde bedelin garanti edilmeyeceğini söylemiştir. Buna mala değil, nefse kefil olması sebep olarak gösterilmiştir.⁴¹⁴

Birçok konuda İslâm'ın muâmelat konularından bahseden Yûsuf kıssası, aynı zamanda kefalet konusunda farklı konuları işlemiştir. Kur'ân'da bu konu قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَن نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عَنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَطَائِمُونَ şeklinde yer almıştır. Âyete “*Kardeşleri ‘Ey şanlı vezir, emin ol ki bunun çok yaşlı bir ihtiyar babası var. Onun için yerine bizden birisini al. Çünkü biz seni iyilerden görüyoruz.’ dediler. Yûsuf ‘Allah saklasın, eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmamızdan Allah’a sığınırız. Çünkü biz, o zaman haksızlık etmiş oluruz.’ dedi.*”⁴¹⁵ anlamı verilmiştir. Bazı kardeşler, Bünyamin’in serbest bırakılması karşılığında kendilerinden birini almasını söylemiştir. Bundan bir kefalet durumu çıkarılmıştır. Fakat o, bunu kabul etmemiştir.⁴¹⁶ Âyetteki “yerine birimizi al” ifadesinden şahsa yönelik bir kefaletin olduğunu sonucu çıkmıştır. Buna göre şahsa yönelik kefalet dört mezhep tarafından caiz görülmüştür.⁴¹⁷ Onun yerine bizden birini al demelerinin ardından biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz dediler. Bunun birkaç sebebi vardır. Bunlardan birine göre isteklerini yerine getirmeleri durumunda seni iyilik yapanlardan görürüz manasındadır. Diğerine göre de bize birçok hediye verdiğin, isteklerimizi yerine getirdiğin, yiyecek bedelini bize geri verdiğin için seni iyilik edenlerden görüyoruz anlamındadır.⁴¹⁸

Hiz. Zekeriyya ve Hiz. Meryem’den bahseden âyetlerde de kefalete işaret etmiştir. Çünkü küçük Meryem’in mabetteki durumuyla birilerinin ilgilenmesi gerekmiştir. Bu duruma ...وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا... âyetinde değinilmiştir. Âyete “...Zekeriyya’yı da ona bakması için memur etmişti...”⁴¹⁹ meali verilmiştir. Koçyiğit’e göre, Hiz. Meryem’in Hiz. Zekeriyya’nın kefilliğine verilmesi Hiz. Meryem’in bir bakım kefaletine benzetilmiştir. Hiz. Zekeriyya onu mihrapta iskân etmiş ve orada koruma altına almıştır.⁴²⁰ Bu durum, önemine binaen bir kez daha ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ önemine binaen bir kez daha وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ âyetinde ele alınmıştır. Meal sahibi “İşte bu sana, vahiy ile bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa sen, Meryem’i hangisi himayesine alacak

⁴¹⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 13/35.

⁴¹⁵ Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Yûsuf 12/78-79.

⁴¹⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/62.

⁴¹⁷ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 13/48.

⁴¹⁸ Râzî, *Tefsîr-i kebîr mefâtihu’l-gayb*, 18/148.

⁴¹⁹ Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali, çev. Talat Koçyiğit, Âl-i İmrân 3/37.

⁴²⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/455.

diye kalemleriyle kur'a atarlarken de çekişirlerken de onların yanlarında değildin.”⁴²¹ manasını vermiştir. Hz. Meryem'e kefil olmak isteyen Hz. Zekeriyya ve diğerleri kur'aya başvurmuştur. Kur'a sonucunda hem kefil olan hem de onu muhafaza etme görevini üstlenen, Hz. Zekeriyyadır.⁴²² Bilmen, kimin Hz. Meryem'e kefil olacağını belirlendiği kur'ada, kur'aya yazdıklarını ve kur'aya katılanların oklarına isimlerini yazdıklarını ve bir torbaya koyduklarını dile getirmiştir. Torbadan rastgele biri çekilmiştir. Çıkan isme Hz. Meryem'in kefilliği tevdi edilmiştir.⁴²³ Hz. Zekeriyya, teyzesinin kendi eşi olması sebebiyle Meryem'in kefaletinin kendisine verilmesini istemiştir. Ancak onlar, kur'anın nehir suyunda yapılacağını ve ellerindeki kalemleri nehre atmalarını talep etmiştir. Nehirde akıntı karşısında duran kalem sahibine, onun kefaleti verilmiştir.⁴²⁴

Son olarak kefalet bağlamında değerlendirilebilecek bir medenî âyette وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ... buyrulmuştur. Bir meal yazarı âyete “Allah vaktiyle ben-î isrâîl'den de kesin itaat sözü almıştı. Biz onlardan (yani on iki boydan/oymaktan oluşan ben-î isrâîl'den her bir oymağa dini, ahlaki rehberlik etsinler ve aynı zamanda Allah'a verdikleri söze uymalarını sağlasınlar diye) on iki temsilci görevlendirmiştik. Allah (onlara) ‘(Bilin ki) ben sizinle beraberim...’ buyurmuştu.”⁴²⁵ manasını vermiştir. Allah, bu âyete göre ben-î isrâîl'den söz almıştır. Zira onlar, bu esnada Hz. Yakub'un on iki oğlundan oluşan on iki kabile halinde ayrılmış idiler. Her kabile için bir önder tayin edilmiştir. Bunlar, kabilelerinin her türlü işlerinde kefil konumuna çıkarılmıştır.⁴²⁶ Bir başka yorumda onlardan on iki temsilci diğerlerine gözcülük etmeleri için seçilmiştir. Kefiller veya nakibler, elçiye karşı on iki kabileyi temsil etmekle görevli sayılmıştır. Kur'an'da beyan edilen nakib, kavmin büyüğü, olayları araştıran ve durumlar üzerine inceleme yapan kişi olarak tarif edilmiştir. Seçilme nedeni haydutlara karşı Beytül-Makdisi korumaktır.⁴²⁷ Ayrıca bu âyetten nakibin casus olduğu ve casus görevlendirmenin caiz olduğu anlaşılır.⁴²⁸ Sonuç olarak kefalet mala ve nefse olmak üzere iki kısma ayrılarak incelenmiştir. Kıssalarda verilen bilgiler doğrultusunda önceki ümmetlerde kefaletin var olduğu ve bazı uygulamalarına rastlandığı tespit edilmiştir. Bazı mezhepler mala ve nefse kefaletin caiz olup olmaması noktasında farklı görüşler ileri sürmüştür.

⁴²¹ Kur'an-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, Âl-i İmrân 3/44.

⁴²² Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/462.

⁴²³ Bilgi için bk. Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 1/365.

⁴²⁴ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesir, Tefsiru'l Ku'an'il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 2/413.

⁴²⁵ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), el-Mâide 5/12.

⁴²⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/286.

⁴²⁷ Bilgi için bk. Zuhayli, Tefsirü'l-münir, 6/124.

⁴²⁸ Bilgi için bk. Zuhayli, Tefsirü'l-münir, 6/129.

2.2.6. Vekâlet

Kişinin kendisi adına işini yapması için başkasına izin vermesi anlamına gelen vekâlet işlemine Kur'ân'da temas edilmiştir. Sözlükte birine güvenmek ve işi güvenilir kimseye vermek anlamındadır.⁴²⁹ Fıkıhta ise bir kişinin başka bir kişiye kendi adına hukuki işlem yapma iznini vermesi ve bunu bir biçimde ifade etmesi olarak tanımlanmıştır. Vekâlet müvekkil, vekil, vekil tutulan şey ve vekil tutma akdi olarak dört rükundan oluşur.⁴³⁰ Kur'ân'da “Eğer aralarının açılmasından korkarsanız, bu takdirde erkeğin ailesinden de kadının ailesinden de (onlara) birer hakem gönderin. Barışmak isterlerse Allah, aralarını buldurur; çünkü Allah çok iyi bilen, çok iyi haber alandır.”⁴³¹ buyrulmuştur.

Bir mesele sebebiyle Kur'ân فَتَعَاوَى صَاحِبُهُمْ قَعَقَرَ buyurmuştur. Meal sahibi “Onlar (dokuz kişilik bir çeteden oluşan) adamlarını çağırdılar. O çetenin elebaşı da kalkıp deveyi hunharca katletti.”⁴³² âyete anlamını vermiştir. Koçyiğit, mucize olarak kayadan çıkarılan devenin, hayatlarına fazlasıyla müdahil olduğunu görmüş ve onu kesmeye karar vermiştir. Onlar, huzursuzluktan kurtulmak istemiştir. Bunun üzerine bir arkadaşlarını çağırmış ve çetenin isteği üzerine deveyi boğazlamıştır. Çete, mucizevi devenin kesimi konusunda vekâleti sanki de o şahsa vermiştir.⁴³³ Burada ileri gelenlerinin, en bedbaht olandan deveyi kesmesini istemeleri, aralarında sanki bir antlaşma yapıldığına işaret sayılmıştır. Burada deveyi boğazlaması hususunda, sanki bir vekâlet sözleşmesi yapılmıştır. Müfessir, âyeti böyle anlamış ve bundan bir vekâlet akdinin anlaşılabilirliğini ifade etmiştir.

Kur'ân'da vekâlet konusundaki diğer örneklerden birine de Hz. Musa ve Hz. Hârûn kıssasında rastlanmıştır. Kur'ân'da bununla ilgili olarak وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ... أَخْلَفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ buyrulmuştur. Âyete verilen mana “...Mûsâ (Sina dağına çıkmadan önce) kardeşi Harun'a ‘Kavmimin başına sen geç ve onlar iyi yönet. Fitne fesat peşinde koşanların aklına uyma.’ demişti.”⁴³⁴ şeklindedir. Hz. Mûsâ, kendisinin olmadığı süreçte işlerle ilgilenmesi ve sorunları çözmesi için ağabeyi Hârûn'u yerine vekil bırakmıştır. Hârûn bu gibi durumlarda onun yardımcısı

⁴²⁹ İmam el-Allâme İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab-Muhammed es-Sadık el-Abdî (Beyrut: Dâr İhya et-Turas el-Arabî, 1418/1997), “vkl”, 15/387.

⁴³⁰ İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/105.

⁴³¹ *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, en-Nisâ 4/35.

⁴³² *Kur'ân-ı Kerim Meali*, çev. Mustafa Öztürk, el-Kamer 54/29.

⁴³³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/552.

⁴³⁴ *Kur'ân-ı Kerim Meali*, çev. Mustafa Öztürk, el-A'râf 7/142.

olmuştur.⁴³⁵ Yerine toplumun hidayeti ve yönetilmesiyle ilgili her şeyle ilgilenmesi için Hz. Hârûn'u bırakması, vekâlet akdinin o dönemde uygulandığının kanıtıdır.

Yine Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn kıssasında bir vekâlet olayına temas edilmiştir. Burada Hz. Mûsâ ağabeyi Hz. Hârûn için Allah'tan onun da elçilikle görevlendirilmesini talep etmiştir. Allah, onun talebini olumlu karşılamıştır. İlgili bir âyet, اَشْدُّدْ بِهِ اَزْرِي هَارُونَ اَخِي وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ اَهْلِي şeklinde Kur'an'da geçmiştir. Meal yazarı âyete “Ailemden birini, kardeşim Harun'u bana yardımcı olarak görevlendir. Beni onunla güçlendir ve bu görevimde onu bana destekçi kıl.”⁴³⁶ anlamını vermiştir. Hz. Musa işlerinde kolaylık sağlaması ve tebliğ konusunda desteklemesi için onu yardımcı olarak istemiştir. Burada âyette onu yardımcı konumunda olmasını, bir öncekinde ise vekillik konumunda değerlendirilmesini istemiştir.

Anne, kızından Hz. Mûsâ'yı takip etmesi istenmiştir. Burada vekilliğe temas edilmiştir. Çünkü anne, yapması gereken bir işte kızını da vekil tayin etmiştir. Kur'an buna وَلَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ âyetinde temas etmektedir. Meal sahibinin âyete verdiği mana “Musa'nın annesi daha önce kızına (Musa'nın ablasına), ‘(Firavunve ailesine hissettirmeden) onu izle.’ demişti. Ablası da Firavun'un ailesine hissettirmeden onun durumunu uzaktan takip etmişti.”⁴³⁷ şeklindedir. Kızdan, kardeşini takip etmesinin istenmesi, bir tür vekâlet olarak anlaşılmıştır. Çünkü annesi on takip etmesi için ona bir tür vekillik vermiştir.

Kur'an'da Hz. Mûsâ'dan ben-i isrâil'in Allah'tan başkasını vekil tanımamaları konusunda söz aldığından bahsedilmiştir. Buna Kur'an'da وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ آيَةً تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً âyetinde temas edilmiştir. Âyete verilen mana “Biz, vaktiyle Mûsâ'yı da vahiyle şereflendirmiş ve o vahiyleri ‘Benden başka bir vekil/tanrı edinmeyin!’ diye isrâiloğullarına doğru yolu gösteren bir rehber kılmıştık.”⁴³⁸ şeklinde olmuştur. Konuyla ilgili Koçyiğit, detaylı bir açıklama yapmamıştır. Zuhaylî buradaki vekilden kastedilenin, her şeyin havale edildiği rabbimiz ya da kefil olduğunu söylemiştir.⁴³⁹ Yani işin kendisine bırakıldığı kimse olarak anlaşılmıştır. Tevekkül anlamında kullanıldıysa o zaman vekâlet, üzerine düşen yapıldıktan sonra sadece lafızdan ibaret kabul edilmiştir.

Hz. Yûsuf kıssasında da konuyla ilgili bazı temaslara rastlanmıştır. Kur'an'da buna وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ âyetiyle temas edilmiştir. Bir meal yazarı âyete “Hükümdar (Yûsuf'un bu

⁴³⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 3/136.

⁴³⁶ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, Tâ-hâ 20/29-31.

⁴³⁷ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, el-Kasas 28/11.

⁴³⁸ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, el-İsrâ 17/2.

⁴³⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü'l-münir, 15/14.

yorumunu duyunca) ‘o adamı bana getirin.’ dedi. Hükümdarın adamı, Yûsuf’u götürmek üzere geldiğinde Yûsuf ona ‘Sen şimdi efendine git ve ona, vaktiyle ellerini kesip yaralayan kadınların zorunun ne olduğunu sor. (Efendin önce bu meseleyi halletsin.) Gerçi benim rabbim o kadınların tuzaklarını çok iyi bilmektedir.’ dedi.”⁴⁴⁰ anlamını vermiştir. Aziz, hapisten çıkarması için ona bir elçi yollamıştır. Ancak o, hapisten çıkmayı kabul etmemiştir. Zira onun için önemli olan, hapiste olmasına sebep olan suçlamadan aklanmaktır. Bu yüzden azizin isteğini geri çevirmiştir.⁴⁴¹ Kralın, birini elçiye göndermesi, vekâlet akdine işarettir. Çünkü bu görevi ona ısmarlamıştır. Hz. Yûsuf, buna karşın adamı krala göndererek onu vekil kılmıştır. Böylece ikinci kez vekâletten söz edilmiştir. Âyette⁴⁴² geçen hükümdarın onu kendisine müşavir olarak atamak istemesinde de bir vekâlet akdine rastlanmıştır. Çünkü aziz, onu önemli devlet işlerinden sorumlu tutmuş, yani ona vekâlet vermiştir. Burada Hz. Yûsuf kralın vekili olarak işleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Vekil olan Hz. Yûsuf’tur. Onu bu göreve tayin eden, müvekkil olan da Mısır’ın o zamanki hükümdarıdır. Âyetin devamında ise hükümdardan farklı bir pozisyonda görev istemiştir. Yani Yûsuf, istediği görevde onu yerine vekil kılmasını istemişti.

Kur’ân kıssalarında vekâletle ilgili bir başka âyette اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ şeklinde buyrulmuştur. Âyete “Şimdi siz bu gömleği alıp götürün, babamın yüzüne sürün. O zaman görmeye başlayacaktır. Daha sonra da aile fertlerinizin hepsini alıp bana getirin.”⁴⁴³ manası verilmiştir. Yûsuf, gömleğini kardeşlerine vermiş ve onu babasına götürmelerini istemiştir.⁴⁴⁴ Yûsuf’un onlardan böyle bir talepte bulunmasının bir tür vekâlet olarak anlaşılmıştır. Yani, gömleği getirip babasına vermeleri için onları vekil tayin etmiştir. Ayrıca ailesiyle birlikte onları, tekrardan huzuruna çağırması da yine bir vekâlet olarak değerlendirilmiştir. Rivayette bu gömleğin İbrahim’in (a.s.) ateşe atıldığında cennet ipeğinden yapılmış olan gömleği olduğu söylenmiştir. Hz. İbrahim gömleği İshak’a (a.s.) o da Yakûb’a (a.s.) giydirmiştir. Hz. Yakûb da nazar değmemesi için Hz. Yûsuf’un boynuna asmıştır.⁴⁴⁵ Bunun doğru olmadığı veya israiliyât olduğu düşünülmektedir. Râzî’nin tefsirinde konuyla ilgili bilgilere rastlanmıştır. Belki de babasının gözlerinin ağlamaktan ve kalbindeki sıkıntıdan dolayı zayıfladığını biliyordu. Öyleki gömlek ona götürüldüğünde kalbinde yoğun bir sevinç meydana gelir ve ruhu kuvvetlendirirdi. Bu da onun görüşünü

⁴⁴⁰ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, Yûsuf, 12/50.

⁴⁴¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/43.

⁴⁴² Âyet için bk. Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Yûsuf 12/54,55.

⁴⁴³ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, Yûsuf, 12/93.

⁴⁴⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/67.

⁴⁴⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 13/61.

sağlamlaştırır ve ondaki sıkıntıyı giderirdi.⁴⁴⁶ Buradan Hz. Yûsuf'un gömleği götürmesi ve babasına vermesi için birini görevlendirip ona vekâlet verdiği anlaşılmaktadır.

Bir diğer vekâlet örneği, Kur'an kıssalarından ashabu'l-kehf kıssasında tespit edilmiştir. Bu konuda Kur'an'da طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا... فَاذْكُوا بِرِزْقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرُوا أَيُّهَا أَنْزَلَ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا... Şimdi içimizden birine şu paramızı verip şehre gönderelim. Gitsin, pazarda bakıp araştırsın hangi yiyecek temiz (helal) ise bize ondan alıp getirsin. Fakat çok dikkatli ve tedbirli davranсын. Burada olduğumuzu kimseye sezdirmesin.”⁴⁴⁷ şeklinde mana vermiştir. Biri, yiyecek almak için şehre gönderilmiştir. Alışveriş yapması için görevlendirilmesi, vekâlet sayılmaktadır. Zuhaylî, “yiyecek alımında vekâlet” başlığı altında değerlendirmiştir. Onu bu başlıkta zikretmesi, bu âyette vekâletin olduğunu düşünmesinin gerekçesi sayılmıştır. Yine vekâlet, sünnette de rastlanan bir uygulamadır. Hz. Muhammed, eşlerinden biriyle nikâhlanmak için ashaptan birini vekil olarak görevlendirmiştir. Vekâlet işlemine bazı ihtiyaçlar sebebiyle izin verilmektedir. Yardım alınarak işlerin halledilmesinde vekâletin olumlu rolünden bahsedilmiştir. Bu sebeple benzer durumlar vaki olduğunda vekâletle işlerin görülmesi uygun bulunmuştur.⁴⁴⁸

Çoğunluk fukaha, kişinin özü olsun ya da olmasın vekâletin cevazından söz etmektedir. Bazı fukaha ise mazereti olmayanın vekâlet veremeyeceğine hükmetmiştir. Cumhurun delili, Buhârî de Ebu Hureyre’den gelen rivayettir. Hz. Nebi, deve türlerinden bazılarının borcunu ödemek için vekâlet vermiştir. “Şüphesiz sizin en hayırlınız ödemesi en güzel olandır”⁴⁴⁹ sözü delil olarak kabul edilmektedir.

Son olarak bir diğ er vek alet örneğine Hz. M    'nın yolculuğuunda rastlanmıştır. Bu konuya Kur'  n'da تَصَبَّأَ هَذَا سَفَرَنَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا لَقِيَْنَا مَنْ غَدَاءَنَا أَتَيْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَوِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبَّا âyetinde temas edilmiştir. Bu  yete ise “İki denizin birleştiği yeri geçtikten bir süre sonra M    , yoldaşına şöyle ‘Getir şu azığımızı da yiyeelim. Bu yolculuk bizi hayli yordu.’ dedi.”⁴⁵⁰ şeklinde mana verilmiştir. Hz. M     yiyeceği taşıma işini yardımcısına havale ettiği sonucu âyetten çıkarılmıştır. Hz. M    , istediğinde de yiyeceği getirmek üzere ona vek alet vermiştir. Kayhan, sınırlı da olsa bunda bir vek alet sözleşmesine rastlandığını dile getirmiştir.⁴⁵¹ Sonuç olarak incelenen âyetler doğrultusunda vek alet akdinin kıssalarda ve önceki şeriatlerde olduğu tespit edilmiştir. İhtiyaç duyulduğuunda

⁴⁴⁶ Râzî, *Tefsîr-i kebîr mefâtîhu 'l-gayb*, 18/165.

⁴⁴⁷ *Kur'ân-ı Kerim Meali*, çev. Mustafa Öztürk, el-Kehf, 18/19.

⁴⁴⁸ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 15/234.

⁴⁴⁹ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 15/234.

⁴⁵⁰ *Kur'ân-ı Kerim Meali*, çev. Mustafa Öztürk, el-Kehf, 18/62.

⁴⁵¹ Bilgi için bk. Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kısalarının Kritiği*, 207.

Ne var ki onlar işin sonunun nereye varacağını bilmiyorlardı.”⁴⁵⁵ şeklindedir. Firavun’un yeni doğan erkek çocuklarını öldürtmesi anne babalara korku salmıştı. Bu durum Mûsâ’nın annesini de korkutmaktaydı. Durum böyleyken rabbi ona bir tehlikeyle karşılaşması durumunda bebeği bir sepete koyarak Nil’e bırakmasını ve endişe etmemesini emretmişti. Mûsâ’nın annesi ona emredilen bu yola başvurmuştu. Onlar, annesi tarafından bir sepetle Nil’e bırakılan bu çocuğu sudan çıkarmışlar ve bakımını da iyi yapmışlardı. Firavun ve karısı, kime ait olduğu bilinmeyen çocuğu evlat edinmişti.⁴⁵⁶ Yani suyun getirdiği buluntu bir çocuğa sahip çıkmışlardır. Çocuk, Firavun ve karısı için buluntudur. Bundan buluntu malların her dönemde ve her millette olabileceği ve hayatın bir gerçeği olduğu neticesine varılmıştır. Ayrıca eski toplumlarda evlat edinmenin olduğu sonucu bundan çıkarılmıştır.

Hız. Yûsuf kıssasında buluntu veya kayıp bir maldan yahut çocuktan söz edilmiştir. Bu âyette *...قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهَ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ* buyrulmuştur. Âyete “İçlerinden daha insafli olanı da ‘Bence Yûsuf’u öldürmeyelim. Eğer ille de bir şey yapacaksak onu derin bir kuyunun dibine atalım. Oradan gelip geçen kervanlardan biri onu bulur ve uzak diyarlara götürür.’ dedi.”⁴⁵⁷ manası verilmiştir. Yûsuf’u kıskanan kardeşler onu ortadan kaldırmak için çareler aramışlardır. En iyi yolun ise onu öldürmek olduğuna kanaat etmişler. İçlerinden biri ise onu öldürmeyip kör bir kuyunun dibine atmayı teklif etmişti. Yûsuf’u kuyuya atma sebepleri oradan geçen bir kervanın onu bulması ardından alıp uzaklara götürmesidir.⁴⁵⁸ Kuyuda bulunan bu çocuk için en temel şey, hür olarak kabul edilmesidir. Çoğu ulema bu çocuğun müslüman olduğunu söylemektedir. Ancak nasrânî ve müslüman tebanın bir arada yaşadığı durumlarda bazı farklılıkların olabileceğine işaret edilmiştir. İbnü’l-Kasım’a (ö. 191/806) göre böylesi durumlarda çoğunluğa göre hareket edilmelidir. Mesela kıyafetlerinden yahudi veya nasrânî olduğu anlaşılıyorsa bu durumda yahudi veya nasrânî olduğuna hükmedilir. Kıyafetlerinden anlaşılmıyorsa müslüman olduğuna karar verileceği açıklanmıştır. Diğer âlimlere göre “Müslümanın yaşadığı bir yer ise İslâm’ın her zaman üstün olduğu ilkesinden hareketle buluntu çocuğun müslüman olarak kabul edilmesi kararına varılmıştır.”⁴⁵⁹ Hanefi ve Şâfilere göre korunması amacıyla müslümanlara ait malların muhafaza edilmesinin caiz olduğu ifade

⁴⁵⁵ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, el-Kasas, 28/7,9.

⁴⁵⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/339.

⁴⁵⁷ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, Yûsuf, 12/10.

⁴⁵⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/17.

⁴⁵⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 12/214-218.

edilmiştir. Onları korumakla hainlerin eline geçmesi engellenmiş olur. Malın, kendisine ait olduğunu kanıtladığında ise mallar sahiplerine verilir ve telef edilmez.⁴⁶⁰

Kur’ân’da buluntu çocuk konusunda iki örnekten sonra bu kez yine mekkî bir surede yer alan buluntu mal konusu irdelenmiştir. Bu konudaki âyette مَاذَا عَلَيْنَا مَآذَا وَأَقْبِلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ buyrulmuştur. Âyete “*Bunun üzerine Yusuf’un kardeşleri onlara doğru dönerek ‘Nedir kaybettiğiniz?’ diye sordular. Adamlardan biri ‘Hükümdarın su tasını (kupasını) kaybettik, onu arıyoruz. Onu kendiliğinden getirene bir deve yükü tahıl verilecek. Bu sözün kefilim benim.’ dedi.*”⁴⁶¹ manası verilmiştir. Bu âyette kayıp bir eşya ile ilgili bir duruma değinilmiştir. Hükümdarın su kabı kaybolmuştur. Koçyiğit burada âyetlerin tefsirine yüzeysel değinmiştir. Buluntu mal ve çocuk anlamındaki lakit ve lukata konusuna Kur’ân değinmiştir. Bu açıdan Firavun ve karısının Hz. Mûsâ’yı alıp bakması ve Hz. Yûsuf’un su kuyusunda bulunması, lukata türünden kayıp çocuklarla ilgili olarak anlatılmıştır. Su kabının kaybolması ve bulunması ise eşya türünden kayıp mallara örnek olmuştur. Lakit ve lukata meselelerinin önceki elçiler döneminde vuku bulduğu anlaşılmıştır.

2.2.8. Faiz

İsmi ne olursa olsun alın terinin olmadığı kazançlar İslâm’da yasaklanmıştır. Adı faiz, riba ne olursa olsun İslâm faizi de ribayı da haram kılmıştır. Kur’ân’da faiz veya riba konusu, mekkî medenî âyetler bağlamında tetkik edilmiştir. Kıssalarda geçen âyetler ele alınarak önceki ümmetlerde ribanın yasak veya haram olup olmadığına temas edilmiştir. Faiz Arapça’da “riba” kelimesiyle ifade edilmektedir. Sözlükte “fazlalık, artma, çoğalma, serpilip gelişme ve yükseğe çıkma” anlamlarına gelmektedir. Bu durumda riba herhangi bir şeyin fazlalığını ya da iki şeyin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan fazlalığın ifade edilmesinde kullanılmaktadır.⁴⁶²

Yukarıda ifade edilen bu anlamlar Kur’ân’da da karşımıza çıkmaktadır. Mesela “Allah’ın varlığının delillerinden biri de şudur: ‘Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru yağdırdığımız zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki onu diriltir, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.’”⁴⁶³ Bu âyet, riba sözcüğünün sözlük anlamından bahsedilen manalara uygundur. “Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip bükükten sonra (tekrar) çözüp bozan

⁴⁶⁰ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 12/214-218.

⁴⁶¹ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, Yûsuf, 12/71-72.

⁴⁶² Bilgi için bk. Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/183. Ayrıca bk. İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126.

⁴⁶³ Kur’ân-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Fussilet 41/39.

kadın gibi olmayın...”⁴⁶⁴ Burada iki şeyin karşılaştırılması sonucu oluşan fazlalık ifade edilir.

Fıkıhta riba, “belirli bir miktar para veya malın belirli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla ödünç verilmesine veya ödenmeyen bir borç ilişkisinden kaynaklanan ek bir muaccel sorumluluğun geri alınmasına verilen isimdir.” şeklinde tarif edilmiştir.⁴⁶⁵ Bu anlamda finansörler veya faizciler faizin türünü, alışverişin peşin ya da vadeli olmasına göre belirlemiştir. Bu durumda faiz, peşin alışverişte ortaya çıkarsa buna “fazlalık faizi” denilmiştir. Faiz, vadeli olarak oluşursa buna da “veresiye faizi” adı verilmiştir.⁴⁶⁶ Faizin yasaklanması tek seferde değil aşamalı bir şekildedir.

Eski toplumlarda ve elçilerin tebliğ ettiği şeriatlerde de ribanın yasaklandığını Kur’ân beyan etmiştir. İlgili âyete Kur’ân’da ... وَأَخْذُهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ ... şeklinde yer vermiştir. Meal yazarı âyete “*Bu cezanın diğer sebebi de kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen tefecilik yapmaları ve (rüşvet gibi) başka haram yollarla insanların mallarını yemeleridir...*”⁴⁶⁷ manasını vermiştir. Koçyiğit, tefsirinde onlara kesilen cezanın, uyarıya rağmen faizi veya ribayı almayı sürdürmeleri olduğunu beyan etmiştir. Yahudiler ve nasrânîler, kendilerine verilen Tevrât ile İncîl’i bozduklarını kabul etmişlerdir. Bozulmuş olan halinde bile yahudilere ribanın yasaklandığından bahsedilmiştir. Ancak bu yasaklama, sadece kendi milletleri içindir. Kendileri dışında olan diğer milletlerden riba alabileceklerine işaret edilmiştir. Bu durum, kitaplarının tahrif edildiğinin delilidir. Yani yahudilere göre yabancılardan faiz alınmasında herhangi bir sorun görülmemiştir.⁴⁶⁸ Burada yahudilerin faize başvurdukları, en azından yahudi olmayanlarla faizsel veya ribevî işlemler yaptıkları tespit edilmiştir. Zaten onlara, aldıkları faiz sebebiyle ceza kesilmiştir. Bu da göstermektedir ki önceki toplumlarda faiz yasağı vardır ve ona başvurulması azabı gerektirmiştir.

2.2.9. Rehin

Kıssalarda rehin ve rehin akdine dair âyetler muhtelif tefsirlerden yararlanarak fıkhi açıklamalar incelenmiştir. Sözlükte rehin, “devamlı olma, sabit kalma, elde tutma ve hapsedme” anlamlarına gelmektedir. İstılahta ise borç verenin, borcuna teminat teşkil etmesi için mülkiyeti elinde bulunan ve gerekirse bu borcu, elindeki rehinden tahsil

⁴⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, en-Nahl 16/92.

⁴⁶⁵ Bilgi için bk. Özsoy “Faiz”, 12/110-126.

⁴⁶⁶ Bilgi için bk. Özsoy “Faiz”, 12/110-126.

⁴⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Mustafa Öztürk, en-Nisâ, 4/161.

⁴⁶⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/230.

etmeyi garanti eden bir sözleşme veya teminat olarak tarif edilmiştir.⁴⁶⁹ Rehin verene râhin, rehin alana mürtehin, rehinle beraber teminata bağlanan hakka merhun bih denilmiştir. Merhun veya rehin ise borçlunun borcuna karşılık verdiği mala denilmiştir. Bu bahis Kur’ân’da yer almıştır. Mesela âyette “Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah’tan sakınsın...”⁴⁷⁰ buyrulmuştur. Burada rehin akdinden ve verilen rehinden söz edilmiştir.

Hız. Nebi’nin bir yahudi’den veresiye satın aldığı tahıl için zırhını rehin bırakması⁴⁷¹ sünnette rehin delili sayılmıştır. Rehin akdinde taraflar, rehinle teminata bağlanacak hak, rehin verilecek mal ve rehinin teslim alınması gibi unsurlardan oluşturulmuştur. İlgili âyetler mekkî olduğundan konu burada tek başlıkta incelenmiştir. Âyette ... اَتُّونِي بِأَخٍ لَّكُمْ مِنْ آبَائِكُمْ... buyrulmuştur. Bir meal sahibi âyete “...Bir dahaki gelişinizde o sözünü ettiğiniz baba bir kardeşinizi (Bünyamin’i) de getirin...”⁴⁷² şeklinde mana vermiştir. Koçyiğit, bu âyetin rehinle ilgili olduğuna dair hiçbir açıklama yapmamıştır. Ancak Kayhan, kardeşlerin Bünyamin’i getirmeleri için içlerinden birinin rehin alınması hususunun mümkün olabileceğine işaret etmiştir.⁴⁷³ İbn Kesîr, “Dediler ki, onu babasından istemeye çalışacağız, kuşkusuz bunu yapacağız.”⁴⁷⁴ âyetiyle ilgili Süddî’ye ait bir yorum nakletmiştir. O’na göre Hız. Yûsuf, kardeşini getirmeleri için onlardan bir rehin almıştır. Fakat İbn Kesîr bunun pek mümkün olmadığına temas etmiştir. Çünkü Hız. Yusuf, kardeşini getirmeleri için onlara iyi davranmıştır. Tekrar gelmelerini arzu edecek şekilde onları ağırlamıştır.⁴⁷⁵ Netice olarak âyetlerde detaylı bir şekilde temas edilmemekle beraber rehin konusunun önceki toplumlarda varlığı veya çok belirli olmasa da bazı örnek uygulamalarda görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca rehin alma, insan toplumunu bulduğu her çağda rastlanabilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Bugün bile birçok şeyde rehin anlamında güvenceler alınmaktadır. İnsanın şimdi olan bir ihtiyacının geçmişte de olabileceği, bu anlamda dile getirilmiştir.

2.2.10. Güvence Alma

Muhtelif tefsirlerden Kur’ân kıssalarında güvence bedeli alma konusu ve Talat Koçyiğit’in bu konudaki yorumlarına temas edilmiştir. Sözlükte güvence alma, işi

⁴⁶⁹ Bilgi için bk. Halit Çalış, Hasan Hacak, “Rehin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/538-542.

⁴⁷⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/283.

⁴⁷¹ Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6/367 (No. 966).

⁴⁷² *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Mustafa Öztürk, Yûsuf, 12/59-60.

⁴⁷³ Bilgi için bk. Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği*, 214.

⁴⁷⁴ *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., Yûsuf 12/61.

⁴⁷⁵ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsîru’l Ku’ân’il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 5/564.

sağlama alma, sağlam delil ve senet anlamlarında kullanılmıştır. İstilahta ise iki anlamdan birinde “bir şeyi güvence altına alan” olarak tarif edilmiştir. Bu bağlamda hukuki davranıştan doğan herhangi bir hakkı, kefil ve yazı gibi yöntemlerle güvence altına almak olarak tanımlanmaktadır. Buna tevsik denilmiştir. İkinci ve dar anlamıyla hukuki olaya veya davranışla ilgili olarak usulüne göre düzenlenen yazılı belge şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁷⁶ Bu husus Bakara sûresinde “*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın...*”⁴⁷⁷ şeklinde yer almıştır.

Bu başlıktaki yer verilecek âyetler mekkî olduğu için mekkî ve medenî ayırımına gidilmemiştir. Konuyla ilgili olduğu düşünülen âyetlerden birine Kur’ân’da لَنْ أَرْسِلَهُ... حَتَّى تُؤْتُونَ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ şeklinde yer verilmiştir. Bir meal yazarı âyete “(Yakûb) Etrafınız kuşatılıp (çaresiz kalmanız müstesna) onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah’tan bana sağlam bir taahhüt verilinceye kadar onu sizinle beraber göndermem, dedi. Artık ona (babalarına) teminatlarını verince o da ‘Allah benim ve sizin bu dediklerimize vekil (şahit olsun)’ dedi.”⁴⁷⁸ manasını vermiştir. Hz. Yakûb, oğullarından bu sözleri duyunca daha önce karşılaştığı Yusuf olayını aklına getirmiştir. Yani o, evlatlarına güvenme konusunda tereddüt etmiştir. Sadece Allah’a güvenmiş ve tüm işlerini O’na havale etmiştir.⁴⁷⁹ Koçyiğit burada güvence alma konusuna çok dar bir planda temas etmiştir. Zaten tefsir, Kur’ân’da anlatılanları incelemektir. Yoksa tefsir, detaylı olarak fıkıh konularını işlemek değildir.

Bir karşılaştırmaya imkân vermek adına Zuhaylî, evlatlarının ısrarına dayanamayan Hz. Yakûb, onlardan bir ahit istemiştir. Büyük bir engel ya da helak olma dışında onu geri getirmelerine dair onlardan güvence almış ve bunu yeminle pekiştirmiştir. Mücahid, Allah’a söz verir gibi bir güvence vermedikçe sözünden “helak olmanız ya da ölmeniz dışında” anlamını anlamıştır.⁴⁸⁰ Sonuçta Yûsuf’u göndermesi, onlardan güvence alındığına işaret sayılmıştır. Hz. Yakûb, sözlerini onlara tekrar ettirmiş ve Allah’ı buna şahit kılmıştır. İbn İshak “Hz. Yakûb, ailenin zorunlu ihtiyaçların karşılanması için evlatlarını Mısır’a gönderme durumunda kalmıştır.”⁴⁸¹ Bu âyet bağlamında akitlerde güvence bedeli almanın veya sosyal işlerde teminat almanın yasal olduğu sonucuna varılmıştır. Buna Hz. Yakûb’un evlatlarından aldığı söz karşılığı

⁴⁷⁶ Bilgi için bk. Hacer Yetkin Kontbay, “Vesaik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/64-66.

⁴⁷⁷ Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meal, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Bakara 2/282.

⁴⁷⁸ Kur’ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Risale Basın Yayın, 1993), Yûsuf 12/66.

⁴⁷⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/53.

⁴⁸⁰ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü’l-münir, 13/21-22.

⁴⁸¹ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, Tefsiru’l Ku’ân’il azim, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 5/567.

Bünyamin'in onlarla gönderilmesi örnek verilmektedir. Yine Hz. Yakûb örneğinden de anlaşılmaktadır ki önceki milletlerde güvence altına alma durumu yaşanmıştır. İnsan toplumlarının yaşadıkları her yerde benzer durumların olabileceği düşünülmüştür. Güvence altına alma sayesinde insanların dolandırılma veya kandırılma ve aldatılma riski sıfırlanmıştır.

2.2.11. Evlat Edinme ve Tebennî

Çağlardan beri değişik toplumlarda evlat edinme olayı hep var olmuştur. Çünkü bunun, sosyal bir sorumluluk olduğu veya başka bazı gerekçelere bağlı olduğuna işaret edilmiştir. Son vahiy Kur'ân da bu meseleye temas etmiştir. İster çocuğun dayandığı soy belli olsun ister olmasın bütün toplumlarda bu uygulamaya rastlanmıştır. Evlat edinmeye Arapça'da "tebennî" denilmektedir. Bu kelime, oğul anlamına gelen ibn ve benün sözcüklerinden türemiştir. Sadece erkek çocukların evlat edinilmesiyle alakalı olması sebebiyle buna tebennî denilmiştir. Çünkü evlat edinmenin gerçekleştiği toplumlarda ve Araplarda çocuk edinme hep erkek çocuklarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun kız çocukları kapsamı sonraki dönemlerde olmuştur.⁴⁸² Evlat edinmenin böylelikle toplumsal bir olgu olduğu düşünülmüştür.

Nübüvvetten önce Hz. Resul, Zeyd b. Harise adlı köleyi evlat edinmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde böyle devam etmiştir. Ancak Medine döneminde inen "*Allah evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız tanımadı...*"⁴⁸³ âyetiyle evlat edinme yasaklanmıştır. Demek ki bu toplumda İslâm'dan evvel şirk ve putperestlik devrinde çocuk edinmede herhangi bir beis görülmemiştir. Hz. Nebi de Kur'ân geldikten sonra bu işlemi devam ettirmiş ve Medine döneminde yasaklama gelince Zeyd'i babasının adıyla çağırmıştır.

Evlat edinme Medine döneminde yasaklanmıştır. Ancak Mekke döneminde inen bazı âyetlerde evlat edinme olayında bahsedildiği görülmektedir. Bu bağlamda bir âyette *وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ*... buyrulmuştur. Meal yazarı âyete "*Firavun'un karısı 'Benim için de senin için de bir göz bebeği. Onu öldürmeyin. Olur ki bize faydası dokunur yahut onu bir evlat ediniriz.' dedi. Hâlbuki onlar (işin) farkında değillerdi.*"⁴⁸⁴ anlamını vermiştir. Koçyiğit'in tefsirinde bu konu açıklanmıştır. Firavun, tüm erkek çocuklarını öldürdüğü zamanda Nil'de bulduğu Mûsâ'yı öldürmemiş ve onu evlat edinmiştir. Firavun bile karısının isteğine karşı duramamış ve kuralını çiğnemiştir. Mûsâ'da var olan ilahi sevgi veya

⁴⁸² Bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, "Evlat Edinme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/527-529.

⁴⁸³ *Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meal*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Ahzâb 33/4.

⁴⁸⁴ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Kasas 28/9.

çocuğu olmayan kadının çocuğa olan özlemi Musa'yı evlat edinmelerini gerektirmiştir. Bu onların Mûsâ'yı evlat edinmelerine vesile olmuştur.⁴⁸⁵ Firavun'un karısı, onu evlat edinmek istemiştir. Firavun ise karısının isteğine uymakla başına geleceklerden habersizdir. Hasan Basri, bu habersiz olmayı, çocuğun onların mallarını alacağı ve mülklerine son vereceğinden habersiz oldukları şeklinde yorumlamıştır.⁴⁸⁶

Evlat edinme bir sosyal gerçeklik olsa da Kur'ân ona bazı sınırlar getirmiştir. Ancak eski toplumlarda gerçekleşenleri de vahiyle bildirmiştir. Bunlardan birinde Allah ... وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ... buyurmuştur. Âyete “Onu satın alan bir Mısırlı, karısına ‘Bunun makamını (indimizde) şerefli tut. Umulurki bize fayda olur. Yahut onu evlat ediniz.’ dedi...”⁴⁸⁷ şeklinde mana verilmiştir. Burada geçen ve çocuğa iyi bakılmayı veya evlat edinilmesi erkek çocukların genelde evlatlık olarak alındığını veya satıldığını göstermiştir. Ayrıca o ailenin çocuğu olmadığı anlaşılmıştır. Hz. Yûsuf'un satın alınmasıyla evlat edinilmiştir.⁴⁸⁸ Bu evlat edinme, genelde çocuğu olmayan kadınların başvurduğu bir durumdur. Verilen âyetler ile Koçyiğit'in onlara yaptığı açıklamalar, evlat edinmenin önceki ümmetlerde de olduğunu göstermektedir. Bu onun doğru olduğuna işaret sayılmamıştır. İslâm'da da Mekke döneminde uygulanmış ise de Medine döneminde tamamen yasaklanmıştır. Her çocuğun nesebinin kendi ailesine veya ebeveynine isnadı emredilmiştir. Hz. Nebi Zeyd'in boşadığı Zeyneple evlenmesi, Arap toplumunda yerleşik olan bir yanlışlığı gidermeye matuf olarak emredilmiştir. O da evlatlığın boşadığı kadınla efendisinin evlenip evlenemeyeceği meselesi olmuştu. Ayrıca İslâm, evlat edinmeyi değil onların anne babalarından başkasının adıyla çağrılmasını yasaklamıştır.

2.2.12. Müsabaka

Kur'ân önceki toplumlarda var olan müsabakadan söz etmektedir. Burada kıssalarda geçen müsabakayla ilgili âyetler Koçyiğit'in tefsirindeki açıklamalarla değerlendirilmiştir. Bir de diğer bazı müfessirlerin tefsirlerinden ve açıklamalarından da istifade edilerek konu detaylandırılmıştır. Bu bağlamda müsabaka “sebk” kökünden gelmektedir. Sözlükte müsabakaya rakiplerini geride bırakmak ve öne geçmek anlamı uygun görülmüştür. İstilahta dar kapsamıyla at yarışını ifade etmek için kullanılmıştır. Geniş manada ise kişiler ya da gruplar arasında ödül olsun ya da olmasın yapılan yarış

⁴⁸⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 5/339-340.

⁴⁸⁶ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 20/29.

⁴⁸⁷ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/21.

⁴⁸⁸ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/24.

belirtmede istimal edilmiştir.⁴⁸⁹ Hz. Nebi, müsabakalara bazen izlemek bazen de yarışmak için dâhil olmuştur. At, deve ve ok müsabakalarının yapılmasını da önermiştir.⁴⁹⁰

Âyetler mekkî olduğu için tek başlıkta ele alınmıştır. Peygamberler tarihi araştırıldığında Hz. Yûsuf döneminde tesirine rastlanmıştır. Âyette قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَع وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ buyrulmuştur. Âyete verilen mana “*Dediler ‘Ey babamız! Sen bize Yûsuf’u niye inanmıyorsun (emanet etmiyorsun)?’ Hâlbuki biz onun elbet hayırhahlarıyız. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin, oynasın. Şüphesiz biz onun koruyucularıyız. Ey babamız, dediler. Hakikaten biz gittik. Yarış edecektik Yûsuf’u da eşyamızın yanına bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiştir! Biz doğru söyleyenler olsak da (biliyoruz ki) sen bize inanıcı değilsin.*”⁴⁹¹ şeklinde olmuştur. Kardeşler, rivayete göre aralarında ok atma yarışı yapmış ve hayvanlarıyla birinci kim gelecek müsabakası düzenlemişlerdir. Bu sırada oyuna dalmışlarken Hz. Yûsuf’u eşyalarının yanında bırakmış ve ona onları kollama görevi vermişlerdir.⁴⁹² Bir karşılaştırma yapmak adına Zuhaylî’nin âyete dair yorumuna burada yer verilmiştir. O, koşu, at yarışı ve ok atmanın mubah olduğunu beyan etmiştir. Koşuda kişinin koşmayı alışkanlık haline getirmesi hedeflenmiştir. Çünkü savaşlarda bu koşma yeteneğine ihtiyaç duyulmuştur. Bununla beraber yaban avında kurt kovalamada da hızlı koşmak önemlidir. Burada Zuhaylî, İbnü’l-Arabi’nin bir sözünü alıntılarlamaktadır. O, yarışmanın şeriatta tavsiye edilen bir yol, gayet güzel bir haslet ve savaş için hazırlık olduğunu söylemiştir. Hz. Nebi’nin hem bizzat kendisinin hem de atıyla yarışa katıldığını beyan etmiştir.⁴⁹³

Müsabakalarda ödül almanın durumu da müfessirlerce değerlendirilmiştir. Bu açıdan sadece ok atmanın at ve deve yarışının sonunda kazananın ödül almasının caiz olduğu belirtilmiştir. İmam Şâfiî’ye (ö. 204/820) göre de bunların dışındaki diğer yarışmalardaki ödüllerin kumara gireceğini dile getirmiştir. Yarışın ödülünün caiz oluşu iki şekilde olur. Birincisi kişinin malından isteyerek verdiği ödüdür. İkincisi de taraflardan birinin ödül koyması ve ödül vermeyenin kazanması durumunda ödülü alması, diğer durumda ise ödülün kendinde kalması şeklinde olan ödüdür. Haram olan ödül de taraflardan kazanan, hem kendi koyduğu hem de kaybedenin koyduğu ödülün

⁴⁸⁹ Bilgi için bk. Hacı Mehmet Günay, “Müsabaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/63-65.

⁴⁹⁰ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Haz. Necati Yeniçel vd., (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990), “el-Cihâd”, 60 (No. 2574).

⁴⁹¹ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/11,12,17.

⁴⁹² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/21.

⁴⁹³ Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 12/225.

alınmasıdır. Bu caiz değildir.⁴⁹⁴ Yukarıda âyetle ilgili açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, müsabakalarda ödül verme eskiden beri var olan bir durumdur. Gerek Hz. Muhammed döneminde gerekse Hz. Yûsuf döneminde müsabakalarda ödül verme durumuna temas edilmiştir. Günümüzde de Kur’ân’ı güzel okuma yarışmaları ve benzerlerinde birinci gelene ödülleri verilmektedir.

2.2.13. Şahit-Şahitlik

Şahitlik, olaylara tanıklık anlamında kullanılmaktadır. Şehide kökü sözlükte, görmek, bilmek, haber vermek ve gözlemek anlamlarına gelmektedir. Fıkıh terminolojisinde bir olaya veya duruma tanıklık olarak tanımlanmıştır. Bir kimsenin şahitliğinin alınmasına işhad, şahitlik etmesi için çağrılmasına istişhad denilmiştir.⁴⁹⁵ İlgili âyette şöyle “*Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getirmeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.*”⁴⁹⁶ buyrulmuştur.

İslâm uleması, şahitliği bir nevi emanete benzetilmiş ve yerine getirilmesi gereken bir görev olarak değerlendirmiştir. Şahitlikte en yüksek sınır zinanın ispatında kullanılan şahitlik olmuştur. Zina suçundan başka kısas ve had suçunun ispatı için iki erkeğin bulunması yeterlidir. Had ve kısas dışındaki tanıklıkta ise iki erkek yahut bir erkek iki kadının şahitliğinin yeteceği beyan edilmiştir.⁴⁹⁷ Şahitlik yapacak erkek veya kadında teklif, hürriyet, İslâm, adalet, mürûet, töhmetin bulunmaması ve şahitlik lafzının kullanılması⁴⁹⁸ gibi şartlar aranmıştır. Şahitlikle ilgili âyetler, mekkî sûrelerde geçen kıssalarda anlatıldığı için konu tek başlıkta incelenmiştir. İlgili âyette فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا buyrulmuştur. Meal sahibinin âyete verdiği mana “*Bunun üzerine (Meryem) ona (İsâ’ya) işaret etti. Biz, henüz beşikte bulunan bir sabi ile nasıl konuşuruz, dediler. (İsa) dile gelip ‘Ben hakikat Allah’ın kuluyum. O, bana kitap verdi. Beni peygamber yaptı.’ dedi.*”⁴⁹⁹ şeklinde olmuştur. Ben-i isrâil hahamları Hz. Meryem’e zina isnad edecekken o, beşikteki bebeği işaret etmiştir. Burada bir nevi onun şahitliğine başvurulmuştur. O da mucizevi bir şekilde konuşmuştur. O, beşikteyken şahitlik etmesiyle annesinin temiz olduğu ve atılan zina iftirasından kurtulduğu ortaya çıkmıştır.

⁴⁹⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 12/225-226.

⁴⁹⁵ Bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/278-283.

⁴⁹⁶ *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Nûr 24/4.

⁴⁹⁷ Bilgi için bk. Apaydın “Şahit”, 38/278-283.

⁴⁹⁸ Bilgi için bk. Apaydın “Şahit”, 38/278-283.

⁴⁹⁹ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Meryem 19/29-30.

Şehadetin örneklerinden birine Hz. Süleyman'ın tebliğ döneminde rastlanmıştır. Âyette *قَالَ سَتَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ* buyrulmuştur. Meal yazarı âyete “(Süleyman) ‘Bakalım doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun?’ dedi.”⁵⁰⁰ şeklinde mana vermiştir. Koçyiğit'e göre, Hz. Süleyman, Hüdühüd'ün verdiği malumatı araştıracağını söylemiştir. Doğru olup olmadığının kontrol edileceğine işaret etmiştir.⁵⁰¹ Hz. Süleyman'ın Hüdühüd'ü dinlemesi ve ardından araştıracağını ifade etmesi bir tür şahadet olarak kabul edilmiştir. Onu dinlemesi şahadetine işaret etmiştir. Ayrıca bu konular, hemen hemen her toplumda görülebilecek şahitlik örnekleri arasında sayılmıştır. Bu nedenle Kur'an'da eski milletlerde şahitlikle ilgili pek fazla bilgiye rastlanmamıştır.

Şahit ve şahitlikle ilgili bir başka âyete Hz. Yûsuf kıssasında rastlanmaktadır. İlgili âyette *وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ...* buyrulmuştur. Âyete “Bir de üstüne yalan bir kan (bulaştırılmış olan) gömleğini getirdiler...”⁵⁰² manası verilmiştir. Söyleyeni doğrulayabilmek için de sahte bir kana buladıkları gömleği Yakûb'a getirmişlerdir. Rivayetlere göre Hz. Yakûb kanlı gömleği görünce “Bu kurt ne kadar merhametliymiş. Gömleğine hiçbir şey yapmamış” gibi hayret ifade eden cümleler kurmuştur. O, ancak kanlı olan gömleğe böyle alaylı bir tepki vermiştir.⁵⁰³ Burada gömleği kanıt olarak babalarına getirmeleri, gömleği söylediklerini desteklemek için göstermişlerdir. Âyette geçen “ağlamak” hususu kişinin doğru söylediğine kanıt değildir. Sahte bir ağlama gerçeği saklamaz. Hz. Yûsuf'un kardeşleri, kanlı gömleği doğru söylediklerine deli göstermek istemişlerdir. Ancak kurt insana saldırdığında gömleğini de parçalanacağı gerçeğini akledememişlerdir.⁵⁰⁴

Şahitlikle ilgili bir diğer husus Hz. Yûsuf ile evin hanımı arasındaki olayda şahitlik yapan tanıklıkta karşımıza çıkmıştır. İlgili âyette *وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ... قَدْ مِنْ قُبْلِ فَصَدَقْتَ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قَدْ مِنْ دُبْرِ فَكَذَبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ...* buyrulmuştur. Bir meal yazarının âyete verdiği mana “...Onun (kadının) yakınlarından biri şahit de şahadet etti ki ‘Eğer gömleği önünden yırtıldıysa (kadın) doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. (Yok) eğer gömleği arkadan yırtıldıysa (kadın) yala söylemiştir. Bu ise doğru söyleyicilerdendir.’ Vaktâki (zevci, Yûsuf'un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu gördü...”⁵⁰⁵ şeklinde olmuştur. Koçyiğit, âyette belirtilen şahidin kim olduğunun açıklanmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber şahitle ilgili bazı fikirler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre şahitlik yapanın yaşını başını almış akıllı biri,

⁵⁰⁰ Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, en-Neml 27/27.

⁵⁰¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/301.

⁵⁰² Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/18.

⁵⁰³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 4/21.

⁵⁰⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, Tefsirü'l-münir, 12/227.

⁵⁰⁵ Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/26-28.

bazılarına göre beşikte henüz konuşamayan bir bebek olduğu rivayetleri aktarılmıştır. Bazılarına göre de şahitlik ögesinin Yûsuf'un gömleği olduğu dile getirilmiştir. Ama burada önemli olan şahitten kastın ne olduğudur. Buna göre şahit, olayı gören, kaçan ve kovalayanı net bir şekilde müşahade eden biri olduğu ve bunu sözle ifade edebileceği belirtilmiştir. Buradaki şahit kimin kaçıp kimin kovaladığını görmemiştir. O sadece buna delalet eden yöntemden bahsetmiştir.⁵⁰⁶ Zuhaylî de tefsirinde bu konuya değinilmiş iki durumun söz konusu olduğuna işaret etmiştir. Birincisine göre şahit, henüz beşikte olan bir çocuktur. O, bu savını Süheylî'nin “Beşikte üç kişi konuşmuştur. Biri de Yûsuf'un şahididir...” rivayetine dayandırmıştır. Rivaytin sıhhat derecesiyle ilgili bilgiye burada yer verilmemiştir. İkincisine göre vezirin işlerinde danıştığı hikmetli ve akıl sahibi biridir. Gömleğin ön veya arkadan yırtılması konusunda örf ve âdete göre hareket edilmesinde şahitliğe uygun bir delil bulunamamıştır. Bunun nedeninin gömleğin genelde ne taraftan çekilirse o taraftan yırtılacağı ön kabûlüne dayanmıştır.⁵⁰⁷

Şahitlik bahsiyle ilgili bir başka âyette اَرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ buyrulmuştur. Bir meal sahibi âyete “*Siz dönün babanıza da deyin ki ‘Ey pederimiz! Oğlun inan ki (zahiri emre nazaran) hırsızlık etti. Biz biddiğimizden başkasına şahitlik yapmadık. Gaybın bekçileri de değildik. (İstersen) içinde içinde bulunduğumuz (ve döndüğümüz) şehir (yani Mısır ahalisine) de, aralarında geldiğimiz kervana da sor. Biz şeksiz şüphesiz doğru söyleyicileriz.*”⁵⁰⁸ anlamını vermiştir. Burada âyetin “*Biz sadece bildiğimize şahitlik ediyoruz*” kısmı, olayın normal olarak nasıl gerçekleşmişse o şekilde gördüklerini anlatmıştır, anlamında yorumlanmıştır. Buradan hareketle olayın alametlerini görenin, duyanın veya âmânın ve dilsizin şahitliklerinin sahih olacağı sonucu çıkarılmaktadır. Eğer yazıdan emin olunursa yazıyla şahitliğin de caiz olacağı dile getirilmiştir.⁵⁰⁹ Netice itibarıyla alıntılanan âyetler ve onlara yapılan yorumlar önceki ümmetlerde şahitlik bahsinin, şahidin ve şahitlikle ilgili durumların var olduğu neticesi çıkarılmıştır. Bu konuda özellikle Hz. Yûsuf kıssasındaki deliller daha net olarak olayı açıklamıştır.

2.2.14. Hiyel

Hiyel sözcüğü “değiştirmek ve amaca ulaşınca dek fikir değiştirmek” anlamına gelmektedir. İsim olarak sözcüğe “bir işte tasarruf, iyi fikir ve kurnazlık” manaları

⁵⁰⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/29.

⁵⁰⁷ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 12/249.

⁵⁰⁸ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/81-82.

⁵⁰⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 13/49.

verilmiştir. Hiyele, hile kelimesinin çoğulu olarak kullanılmıştır.⁵¹⁰ Buna Nisâ sûresindeki bir âyette⁵¹¹ “çare ve çıkış yolu” manası uygun görülmüştür. Ebû Süleyman el-Cûzcanî (ö. 200/816[?]) ve bazı âlimler, hile yerine mahreç sözcüğünün kullanılmasını önermektedir. Talak sûresindeki bir âyette⁵¹² mahreç kelimesi “çare ve çıkış yolu” olarak tefsir edilmiştir. İstilah anlamı ise “Normalde yasaklanmış hususları, şekil açısından hukuka uygun işlem yapılarak görünüşte meşru yoldan çözmektir.” şeklinde tanımlanmıştır. İslâm ilim geleneğinde ve fıkıh edebiyatında bu konu bir şekilde gündeme gelmiştir.

Hileli durumlar için caiz olan ve caiz olmayan ayrımına gidilmiştir. Birincisi, nikâh ve alışveriş gibi meşru yollarla meşru sonuçlara gitmek olarak kabul edilmiştir. Bu tür hiyeleli caiz olduğu açıklanmıştır. İkincisi ise namaz kılmamak adına içki yoluyla namaz vaktinde sarhoş olmak şeklindedir. Burada gayri meşru yolla gayri meşru sonuca ulaşılmıştır. Bu yüzden bu tür hiyeleli caiz görülmemiştir. Üçüncüsü başkasına ait kesici aleti çalarak hayvanını kesmek şeklindedir. Böylece gayri meşru yolla meşru olan bir sonuca ulaşılmıştır. İlk kısımda caiz değilken ikinci kısımda caiz olan bir uygulama söz konusudur. Dördüncüsü ise meşru yollarla gayri meşru sonuçlara ulaşmaktır.⁵¹³ Kısacası ulema arasında hiyeleli cevazı, hangi konularda geçerli olacağına dair görüş farklılıkları vardır.

Hiyeleli konuyla ilgili âyetler mekkî olduğu için mevzu, tek başlıkta incelenmiştir. Bu konuda bir âyete *وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّهُ أَوَّابٌ* şeklinde Kur’ân’da yer verilmiştir. Bir meal yazarı da âyete “*Eline bir demet sap al da onunla vur. Yemininde durmazlık etme. Biz onu hakikaten sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldu. Hakikat o, daima (Allah’a) dönen (bir zat) idi.*”⁵¹⁴ manasını vermiştir. Koçyiğit, bu âyetin hiyeleli bahsini içerdiğine dair hiçbir bilgi vermemiştir. Hz. Eyyûb’un bir demet sapla karısına vurması ruhsattır. Ancak hükmün umumi mi yoksa sadece ona has mı olduğu noktasında âlimler ihtilaf etmiştir. Hanefîler, önceki ümmetlerin şeriatı bizim de şeriatimizdir diyerek hükmün umumi olduğunu ifade etmiştir. Şafîî v Hanbelîler de iyileşme ümidi olmayan hastalar için bu caiz olur demiştir. Mâlikîler bunun Hz. Eyyûb’ mahsusu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hile-i şeriyelerle mücadele eden İbnü’l-Kayyım, konuyla ilgili fetvanın Hz. Eyyûb’e has olduğunu söylemiştir. Ona göre herkesi

⁵¹⁰ Bilgi için bk. Saffet Köse, “Hiyele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/170-178.

⁵¹¹ Âyet için bk. *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meal*, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Nisâ 4/98.

⁵¹² Âyet için bk. *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meal*, çev. Hayrettin Karaman vd., Talak 65/2.

⁵¹³ Bilgi için bk. Köse, “Hiyele”, 18/170-178.

⁵¹⁴ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Sâd 38/44.

kapsasaydı, yemininin gereğini yerine getirmesi halinde büyük bir peygamberin zarara uğramasından endişe edilmezdi. Ayrıca kıssa ibret verici olmaktan çıkardı.⁵¹⁵

Hiyelle ilgili bir diğer âyette وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا وَنُصِيبُ الْفَاسِقِينَ buyrulmuştur. Bir meal sahibinin âyete verdiği mana “İşte o yerde Yusuf’a kudret (ve şeref) verdik. O, o yerden neresini dilerse orada konaklardı. Biz rahmetimizi kime dilersek ona nasip ederiz, iyi hareket edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz.”⁵¹⁶ şeklindedir. Koçyiğit bu âyetin tefsirine girmemiştir. Ancak Kayhan, Kıyâ et-Taberî’den gelen rivayetle bu konuya değinmiştir. “Mubah bir şeye ulaşmak ıslaha ön ayak olmak gibi nedenlerle hakları hak sahiplerine vermek için hileye başvurma caiz olduğuna dair bir delil olduğuna işaret etmiştir. Eyyûb kıssasında böylesi bir hiyel örneğine temas edilmiştir.”⁵¹⁷

Önceki nebilerden Hz. Yûsuf döneminde hiyelle ilgili bazı bilgilere rastlanmıştır. Bu bağlamda bir âyette فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَتْهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ buyurmuştur. Âyete verilen mana “Vaktâki (Yûsuf) onların (zahire) yüklerini hazırladı. Su kabını öz kardeşinin yükü içine koydu. Sonra bir münadi (arkalarından) ‘Ey kafile! Siz şeksiz şüphesiz hırsızlarsınız.’ diye bağırdı.”⁵¹⁸ şeklinde olmuştur. Hz. Yusuf, su kabını kimseye belli etmeden kardeşinin eşyaları arasına koymalarını adamlarına emretmiştir. Bu durumda Hz. Yûsuf, kardeşini yanına almak için böylesi bir hileye başvurmuştur.⁵¹⁹

Yine Hz. Yûsuf döneminde hiyelle ilgili bir başka örnek bulunmuştur. Kur’ân bundan فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ ... şeklinde bahsetmiştir. Bir meal yazarı âyete “Bunun üzerine (Yûsuf) kardeşinin kabından evvel onların kaplarını (aramaya) başladı. Nihayet onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yûsuf için böyle bir tedbir kullandık. Yoksa o, padişahın dinine göe kardeşini (esir olarak) tutabilecek değildi. Meğerki Allah’ın iradesi ola...”⁵²⁰ manasını vermiştir. Burada Allah, Hz. Yûsuf’a kardeşinin yanında kalmasını sağlayacak meşru bir yol öğretmiştir. O da Allah’ın kendisine ilham ettiği bu hileden yararlanmıştır. Buna göre sonuçta, sonucu hayra götürecek meşru bir gayeye ulaşmak amacıyla görünüş açısından hile olan ancak aslen şeri bir nasla yasaklanmayan öylesi bir yola başvurma caiz olduğu dile getirilmiştir.⁵²¹ Dinin temel unsurlarını yıkmadığı sürece hedefe varmak amacıyla bazı tedbirlere başvurmaya cevaz verilmiştir. Hanefi ve

⁵¹⁵ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 23/210-212.

⁵¹⁶ Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/56.

⁵¹⁷ Kayhan, *İslam Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği*, 223.

⁵¹⁸ Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/70.

⁵¹⁹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/57.

⁵²⁰ Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, Yûsuf 12/76.

⁵²¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/58-59.

Şafilere, mubah olanı almak için hilenin caiz olduğu fetvasını vermiştir. Bunun delili, Hz. Yûsuf'un su kabını kardeşinin eşyaları arasına koymasındır. Diğer bir delili ise Hz. Eyyûb'un eşine bir demet sapla bir defa vurmasıdır.⁵²²

Bazı ulema, sadakadan kaçmamak kaydıyla bir yıl dolmadan önce kişinin malını satabileceğini ve onda böyle bir tasarrufta bulunabileceğini ileri sürmüştür. Ancak bir yıl dolduktan sonra hileye başvurusu ve malını ayırması gibi durumların helal olmadığını bilginler belirtmiştir. İmam Mâlik'e (ö. 179/795) göre, bir yıl dolmadan zekâtta kaçmak amacıyla kişi, malını azaltırsa o zaman bir yıl dolunca zekâtın ona farz olacağına hükmetmiştir. Ebû Hanife, toplu malın ayrılmasını normal karşılamıştır. Çünkü zekâtta asıl olan bir yılın dolması olduğu ilkesine bağlı kalmıştır.⁵²³ Bu sebeple bazı bilginler hileye başvurmayı caiz görmüş, diğerleri ise uygun bulmamıştır.

Hileye başvurma ve onun yoluyla bir olumlu duruma erişme konusuna bir âyette delalet olduğu ifade edilmiştir. Nitekim ilgili âyette *فَتَوَلَّوْا سَقِيمٌ إِنَّي فَقَالَ النُّجُومُ فِي نَظْرَةٍ فَتَنَظَّرَ* buyrulmuştur. Meal yazarının âyete verdiği anlam “*Derken yıldızlara bir nazar atfetti de, ‘Ben hakikat hastayım.’ dedi. O vakit ona arkalarını dönüp uzaklaştılar.*”⁵²⁴ şeklindedir. Hz. İbrahim, hasta olmadığı halde kavmine hasta olduğunu söylemiştir. Koçyiğit'e göre buna, zihnindeki planı uygulama amacı sebep olarak gösterilmiştir.⁵²⁵ Zuhaylî, toplumuna puta tapmanın yanlışlığını göstermek için hasta olduğunu söylemesindeki kastının puta tapmalarından ve inkârcı olmalarından ötürü duyduğu rahatsızlık olduğunu belirtmiştir.⁵²⁶ Netice itibarıyla yapılan açıklamalardan, verilen âyetlerden hareketle önceki ümmetlerde sınırlı anlamda hileye başvurulduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu durumun bazı şartları vardır. İlkelere uygun olarak hileye başvurulmasının bazı durumlarda caiz olacağı sonucuna varılmıştır.

2.3. Mekki ve Medeni Kıssalarda Ukûbatla İlgili Hükümler

Kur'an kıssalarındaki ukûbatla ilgili hususlara da temas edilecektir. Bu hususlar, kıssalarda yer aldığından Koçyiğit'in ilgili açıklamaları bağlamında incelenecektir. Muhtelif tefsirlerde ukûbatla ilgili yer alan bilgiler analiz edilecek ve okuyucunun kolayca istifade etmesine olanak sağlayacaktır. Burada kronolojik sıraya dikkat edilecektir.

⁵²² Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 13/36.

⁵²³ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 13/36.

⁵²⁴ *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, es-Sâffât 37/88-90.

⁵²⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 6/91.

⁵²⁶ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 23/112.

2.3.1. Kısas

Kur'ân'da kısas emredilmiştir. Sözlükte kısas, “arkasından gitmek, misilleme yapmak ve takip etmek” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Fıkıhta ise kasten adam öldüren ya da yaralayanlara aynı türden dengi bir cezaya çarptırılması olarak tarif edilmiştir. Öldürme fiilinde kısas farzdır ve bu kendisine yapılanın aynısının o kişiye de yapılmasıdır.⁵²⁷ Haksız yere adam öldürmek, bütün ilahi dinlerde suç kabul edilmiştir. Cahiliye döneminde kısas cezasının yaygın bir şekilde uygulandığı haber verilmektedir. Ancak bu dönemdeki kısas, kişi ve kabilelerin sosyal sınıf farklılıklarına göre uygulanmıştı. Oysa Kur'ân, bunu adil bir şekilde düzenlemiştir. Yani Kur'ân kısas konusunda eşitliği ve adalet ilkesini ön plana çıkarmıştır.⁵²⁸

Bakara sûresinde “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, dişiye dişi. Buna göre her kim kardeşi tarafından kısmen bağışlanırsa o zaman görev birinin örfe uyması, diğerinin de bağışlayana borcunu güzellikle ödemesidir...*”⁵²⁹ buyrulmuştur. Kısasın kimler tarafından ne zaman alınması gerektiği konusu burada ortaya çıkmaktadır. Zahir olan görüşe göre ölen kişinin kısası yakınları tarafından alınır. Öldürenin delillerle suçu ispat edilmeden kendisinden kısas alınmaz.⁵³⁰

Hz. Mûsâ döneminde bir katl olayında bahsedilmiştir. İlgili âyete *وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِّنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِّنْ عَدُوِّهِ فَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ* şeklinde Kur'ân yer vermiştir. Bir meal sahibi de “*(Mûsâ) ahalisinin gaflet üzere bulunduğu bir zamanda şehre girdi de (orada) birbiriyle kavga etmekte olan iki adam gördü. Şu kendi taraftarlarından, bu da düşmandandı. Derken taraftarlarından olan (adam), düşmanının aleyhinde imdat istedi. Bunun üzerine (Mûsâ) onu bir yumruk vurup öldürdü. ‘Bu şeytanın işlerindendir. O, hakikat şaşırtıcı ve apaçık bir düşman.’ dedi.*”⁵³¹ manasını vermiştir. İki kişinin dövüşüğünü gören Hz. Mûsâ onlara doğru yaklaşmıştı. Onlardan biri Firavun’u ilah kabul edenlerden olup Hz. Mûsâ’nın düşmanıydı. Diğerisi ise kendi taraftarındandı ve ondan yardım istemişti. Mûsâ da ona yardım etmek maksadıyla kavgaya karışmış ve adamı itmişti. Adam yere düşmüş ve bu da onun ölmesine sebep olmuştu. Hz. Mûsâ’nın adamı öldürme niyeti yoktu ancak onu itmesi ölmesine sebep olmuştu. Buradaki amacı onları ayırmak ve adamın gitmesini

⁵²⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/164.

⁵²⁸ Emrah Dindi, *Kur'ân'da İslam Öncesi Kültürün İzleri (Muamelat Örneği)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 277.

⁵²⁹ *Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, el-Bakara 2/178.

⁵³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/310.

⁵³¹ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Kasas 28/15.

sağlamaktı. Hatayla da olsa adam öldürmek, İslâm dininde günah sayılmış ve keffaret ödenmesinin farz olduğu açıklanmıştır. Ayrıca hatayla da olsa adam öldürme ihmal, kusur ve alışıl gelen hadleri tecavüzden uzak kalmaz.⁵³²

Kur'an'da kısasla ilgili bir hikâyeye Hz. Mûsâ salih kul kıssasında tesadüf edilmiştir. Mekke döneminde inen bu âyete Kur'an'da *فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتُمْ* şeklinde yer verilmiştir. Gulamı öldürme “Oğlana gelince ‘Onun anası da babası da iman etmiş kimselerdi. Bunun için onları bir azgınlık ve kâfirlik bürümesinden endişe ettik de.’⁵³³ şeklinde gerekçelendirilmiştir. Kur'an bu öldürülenin kâfir olduğunu ve salih kula bu durumun haberdar edildiğini bildirmiştir. Ailesini, küfre sürüklediği için öldürmüştür.⁵³⁴ Âyette bir nefsin karşılığı olmaksızın öldürülmesine Mûsâ'nın karşı çıkması kısasın varlığına delil sayılmıştır.

Kur'an'da insanın bazı olumsuz vasıflarına temas edilmiştir. Bunlar arasında kan dökme niteliği öne çıkarılmıştır. Bu konudaki âyette *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ...* yeryüzünde bozgunculuk yapacağı ve kan akıtacağı gibi iki durum öne çıkarılmıştır. Meal yazarının âyete verdiği mana “Bir zamanlar Rabbin meleklere ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ demişti. (Melekler) ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın?’...”⁵³⁵ şeklindedir. Burada bazı meleklerin yeni bir varlık olarak insanın olumsuz özelliklerini gündeme getirdiğine buna rağmen nasıl yaratılacaklarına itiraz etmiştir. Müellif Koçyiğit, bunun şeytana uyan insanların işleyecekleri en büyük günah olduğuna işaret etmiştir.⁵³⁶ Meleklerin bu konuyu nasıl bildiklerine dair görüşler bazı görüşler ileri sürülmüştür. Birine göre onların, geleceğe ait bilgileri levh-i mahfuz'dan öğretildikleri beyan edilmiştir. Bir başka görüşe göre ise bu bilgilere başka bir şekilde ulaşmış oldukları iddia edilmiştir.⁵³⁷ Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), cinlerin yeryüzünde bulunduğunu, orada bozgunculuk yaptığını ve çok kan döktüğünü ileri sürmüştür. Ancak Allah, meleklerin kalplerine insanların böyle yapacakları bilgisini koyduğuna da işaret etmiştir.⁵³⁸ Bu bilgidен hareketle de onlar, insanların kan dökecekleri itirazında veya söyleminde bulunmuştur. Âyet, kan döküleceğinden söz ettiği için bunu engelleyecek kısas yasası da Kur'an'da emredilmiştir. Önceki şeriatlerde bu suçu işleyene kısas cezası kesilmiştir.

⁵³² Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 20/76-79.

⁵³³ Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, el-Kehf 18/80.

⁵³⁴ Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 16/10.

⁵³⁵ Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâlî, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1980), el-Bakara 2/30.

⁵³⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 1/110.

⁵³⁷ Bilgi için bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri*, 1/36.

⁵³⁸ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Ku'an'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 1/284.

Kur'an'da Hz. Mûsâ döneminde ben-i isrâil arasında gerçekleşen bir faili meçhul cinayetten ve katilin nasıl bulunup cezalandırılacağından bahsedilmiştir. Bu âyette وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ تَعْلَمُونَ تَعْلَمُونَ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ تَعْلَمُونَ تَعْلَمُونَ buyrulmuştur. Bir meal sahibi âyete “*Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız. Oysa Allah gizlediğinizi ortaya çıkaracaktı. Onun için ‘(ineğin) bir parçasıyla o öldürülene vurun.’ demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir, size âyetlerini gösterir ki düşünesiniz.*”⁵³⁹ şeklinde mana vermiştir. Burada bir faili meçhul cinayetten bahsedilmiştir. Katil belli olmayınca herkes suçu birbirinin üzerine atmıştır. İbn Abbas, (ö. 68/687-88) ben-i isrâil’e bir inek kesimleri ve onun bir parçasıyla maktule vurmalarının emredildiğine işaret etmiştir. Onu kesmekle yükümlü kılınanlar, aramaları sonucunda sahibinin çok sevdiği bir inek bulmuşlardır. İneğin sahibi para teklifini kabul etmemiştir. En sonunda derisi dolana kadar altın teklifi üzerine ineği satın alıp kesmişlerdir. Sonra ölüye hayvanın bir uzvuyla vumuşlar ve canlanan ölü katilini söylemiştir.⁵⁴⁰ Koçyiğit, âyetlerin tefsirinde böyle bir zorlamaya gitmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Bir sığır kesimini emreden âyet yahudilerin ona kutsiyet atfetmelerini kırmak ve katilini göstermek içindir. Bu âyetin öldürülen kimseyle bir alakası yoktur.⁵⁴¹

Bir başka katil olayına Hz. Âdem’in iki evladında denk gelinmiştir. Burada da bir cinayet işlenmiştir. Bu duruma وَائِثْلَ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ âyetinde yer verilmiştir. Âyete “*Onlara Âdem’in iki oğlunu gerçek (bir kıssa) olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı. (Kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene) ‘Seni öldüreceğim.’ demişti. (O da) ‘Allah, sadece (azabından) korunanlardan kabul eder.’ dedi. Nefsi, onu kardeşini öldürmeye çağırdı. (O da) nefsiyle uyararak onu öldürdü, ziyana uğrayanlardan oldu.*”⁵⁴² manası vermiştir. Konuyla ilgili çeşitli kıssalar nakledilmiştir ancak bunların kaynağı isrâiliyâttır. Bu kıssalar delile dayanmamaktadır. İki kardeş Allah’a kurbanları taktim etmişlerdir ve birinin kurbanı kabul olurken diğerinki kabul olmamıştır. Kurbanı kabul edilmeyen kardeş diğerini kıskanmış ve bu duygu onu öldürmesine sebep olmuştur. Hem dünya hem de ahirette hüsrana uğramış ve adam öldürmeyi ilk defa başlatmıştır. Bu, kendisinden sonra işlenen fiillerin günahından pay almasına da neden olmuştur.⁵⁴³ Kabil, kardeşi Habil’i bilerek ve isteyerek kasten öldürmüştür. Habil ise

⁵³⁹ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, el-Bakara 2/72-73.

⁵⁴⁰ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesir, Tefsiru'l Ku'an'il azim, çev. Savaş Kocabaş, 1/387.

⁵⁴¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 1/144.

⁵⁴² Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, el-Mâide 5/27, 30.

⁵⁴³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/315-320.

teslimiyet göstermiş ve Allah'tan ancak hakkıyla korkanlar sakınır demiştir. Ayrıca o, bir kimseyi öldürme günahını ve öldürülenin işlediği günahları yüklenmekten de korkmuştur. Bunlara ek olarak bir de cehennemliklerle olmaktan çok korkmuştur.⁵⁴⁴ Burada bir kısastan söz edilmemiştir. Ancak ardındaki âyette bu cinayet ve bunun gibi katiller sebebiyle kısasın farz kılındığına temas edilmiştir.

Kasten öldürmelerde Kur'an, hemen ilkeyi belirtmiş ve bunu dinin bir esası yapmıştır. Bu açıdan ben-i isrâil milletine kısas yazılmıştır. Bu duruma مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ âyetiyle vurgu yapılmıştır. Meal yazarının âyete verdiği mana “*Bundan dolayı isrâiloğullarına şöyle yazdık: Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onun (hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibi olur. Andolsun elçilerimiz onlara açık delillerle geldiler, ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde israf etmekte, aşırı gitmektedirler.*”⁵⁴⁵ Şeklinde olmuştur. Koçyiğit, insanın sadece haklı bir sebebe dayanarak kısas isteyebileceğini belirtmiştir. Bu haklı sebeplerin başında ise kısas gelmiştir. Kısas, haksız yere öldürülene karşılık öldürenin de aynı şekilde öldürülmesi olarak tarif edilmiştir. Böylece var olan adaletsizlik, kısas haklı gerekçesiyle giderilmiştir. Zira Allah, haksız yere adam öldürmeyi haram kılmış ve yasaklamıştır. Bunun yanında haksız yere adam öldürene kısas hakkı tanınmış ve katili bu şekilde cezalandırmıştır. Yahudiler, tarihte hem resullerini öldürerek hem de yeryüzünde sebepsiz fesat çıkararak kısasın ilk olarak kendi toplumlarında uygulanmasına sebep olmuştur.⁵⁴⁶ Zuhaylî, bu ayetin ben-i isrâil hakkında kısasın yazıldığının delili olduğunu dile getirmiştir. Burada mukaddesçe kutsal olan canın öldürme sebebiyle korunması sağlanmış ve ortaya çıkan fesada işaret edilmiştir. Kasten öldürmeden burada söz edilmiştir. Öldürmenin yasak ve haram oluşunun ben-i isrâil ile bir ilişkisinden söz açılmıştır. Zira onlardan bazıları, resullerini öldürmeye yeltenmiştir. Böylece Allah'a itaatten uzaklaşmışlardır.⁵⁴⁷

Kısas hükmünün Tevrat'ta yer aldığı, Kur'an'da belirtilmiştir. Bu duruma وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ ظَلَمَ بِنَفْسِهِ أَنْفًا أَوْ عَيْنًا أَوْ أُذُنًا أَوْ سِنًّا أَوْ جُرُوحًا فَتَضْلِلْ فِيهَا نَفْسًا فَكَيْفَ يُعَذِّبُ اللَّهُ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ âyetinde temas edimiştir. Bir meal yazarı âyete “*Onda (Tevrat'ta) onlara ‘Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa*

⁵⁴⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 6/153-160.

⁵⁴⁵ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, el-Mâide 5/32.

⁵⁴⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 2/321.

⁵⁴⁷ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 6/159-160.

*kulak, dişe diş ve yaralara kaşılık kısas (ödeşme) yazdık. Kim bunu bağışlar (kisas hakkından vazgeçerse) o, kendisi için kefarettir olur. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte zalimler onlardır.”*⁵⁴⁸ anlamını vermiştir. Allah, başta kısas olmak üzere ben-î isrâîl'e birtakım hükümler koymuş ve bu arada kısası da farz kıldığını belirtmiştir.⁵⁴⁹ Kısas, Hz. Muhammed şariatında da aynen muhafaza edilmiştir.

Canın koruması, korunması gereken temel değerlerden biri sayılmıştır. Bu yüzden insanın can güvenliği, önceki ümmetlerde de kısas vasıtasıyla korunmuştur. Yahudilikte kısasa izin verilirken diyet ve affa müsaade edilmemiştir. İslâm'da ise kasten adam öldürmelerde kısas farz kılınmıştır. Yani tarih boyunca hemen her dönemde kasten adam öldürme fiilini işleyen faile ceza uygulanmıştır.⁵⁵⁰ Kıssalardan ve onlar gibi anlatımlardan hareketle temas edilen âyetler ve ilişkin açıklamalar neticesinde katile, genelde kısas yapılmıştır. Bu tatbikat, önceki ümmetlerde de uygulanmıştır.

2.3.2. Kasâme

Kasâme daha çok faili meçhul cinayet için kurgulanmış bir cezadır. Kasâme sözlükte “yüz güzelliği, yemin etmek ve yemin eden topluluk” anlamlarında kullanılmıştır. Fıkıhta ise faili kesin olarak bilinmeyen cinayetlerde o suçun işlendiği mahalle sakinlerinin isnadından kurtulmak ya da maktul yakınlarının suç ihbarında bulunmak için mahkeme huzurunda yaptıkları yemin olarak betimlenmiştir.⁵⁵¹ İslâm öncesi Arap toplumundaki benzeri bir uygulamadan alınmış ve ıslah edilmiş bir usuldür. Kur'an'da ben-î isrâîl'de gerçekleşen bir cinayette failin bulunması için ineğin kesilmesine yemin unsuru yer almadan işaret edilmiştir. Ulemanın geneline göre kasâmenin ancak adam öldürme fiilinde devreye alınabileceği vurgulanmıştır.⁵⁵²

Kur'an'da kasâmeyle ilgili olarak ulema, daha çok Bakara sûresindeki bir âyeti dikkate almıştır. Bu durum, *وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِعَصَاهَا* âyetinde açıklanmıştır. Bir meal sahibi “*Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız. Oysa Allah gizlediğinizi ortaya çıkaracaktı. Onun için (ineğin) bir parçasıyla o öldürülene vurun.*’ demiştik. *İşte Allah böylece ölüleri diriltir, size âyetlerini gösterir ki düşünesiniz.*”⁵⁵³ manasını vermiştir. Rivayete göre yahudinin biri, bir kadının gümüş eşyasını almak için

⁵⁴⁸ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, el-Mâide 5/45.

⁵⁴⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 6/207-208.

⁵⁵⁰ Bilgi için bk. Mustafa Kayhan, “Kur'an Kıssalarında Ukûbâta Dair Ayetlerin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine Değerlendirmeler”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Nisan 2015), 218.

⁵⁵¹ Bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, “Kasâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/528-530.

⁵⁵² Bilgi için bk. Bardakoğlu, “Kasâme”, 24/528-530.

⁵⁵³ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, el-Bakara 2/72-73.

başını sıkıştırarak öldürmüştür. Cariyeye ona bunu kimin yaptığını sorduklarında falan mı diye doğru kişiyi zikrettiklerinde başıyla onaylamıştır. Böylece yahudi tutuklanmış ve itirafta bulunmuştur. Hz. Muhammed, bunu yapanın da başının ezilerek öldürülmesini emretmiştir.⁵⁵⁴ Bazı ulema, maktulün “Beni filan öldürdü” demesiyle, kasâmenin kabul edileceğini beyan etmiştir. Bazı fukaha ise bunu reddetmiştir. Çünkü maktulün bu tabirinin doğru da yanlış da olabileceğini düşünmüşlerdir.⁵⁵⁵ Netice itibariyle kasâme konusunda detaylı bir açıklama bulunmamakla beraber bu ayette kasâmeye işaret edilmiştir. Ulema, burada kasâmeden söz edildiğini vurgulamıştır.

2.3.3. Zina

İslâm dininde de diğer dinlerde de zina yasaklamıştır. Bu, neslin korunması için bütün dinlerde emredilmiştir. Allah, insanları Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar suhuf ve kitaplar yoluyla zina ve yasak ilişkilerden haberdar etmiştir. Kur’ân’da Allah’ın nuru yarattığı, kitaplar yoluyla nuru indirdiği ve insanları karanlıklardan aydınlığa yani nura çıkardığı açıkça belirtilmiştir.⁵⁵⁶ Zina meşru olmayan cinsel ilişki olarak tanımlanmıştır.⁵⁵⁷ Bu fiil, diğer semavi dinlerde de suç olarak kabul edilmiştir. İslâm dini de net bir şekilde zinayı haram kılmıştır. Zinanın cezası Hz. Nebi’nin uygulamalarıyla teyit edilmiştir. Evli ve bekâr olanlara farklı olmak üzere ayrıma tabi tutularak ceza tahsis edilmiştir. Zina fiilini işleyen bekâr erkek ve kadınlara yüz sopa cezası verilmiştir. Evli olanlara ise recm cezası uygulanmıştır. Bu yaklaşımlar yanında farklı görüşlere sahip olan ulema da vardır. Hariciler, recm cezasının meşruluğunu kabul etmemiştir. Ancak âyetin delaleti ve Hz. Nebi’nin son uygulaması, zina eden herkese yüz değnek vurulmasıdır.⁵⁵⁸

Kur’ân beş âyette zina sözcüğüne yer vermiştir.⁵⁵⁹ İsrâ sûresindeki âyette “*Zinaya da yaklaşmayın; çünkü o çok çirkin, yol bakımından da çok kötüdür.*”⁵⁶⁰ buyrulmuştur. Zina suçunun ispatında ikrar, şahitlik ve karinelere başvurulmuştur. Zina cezası yüz sopa ve takdire göre recm cezası, bir dönem uygulanmadıysa da Hz. Nebi’nin son uygulaması değildir. Bu ceza şüphe, ikrardan ya da şahitlikten dönme ile düşmektedir.⁵⁶¹

⁵⁵⁴ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesir, *Tefsiru'l Ku'ân'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 1/388.

⁵⁵⁵ Bilgi için bk. Zuhayli, *Tefsirü'l-münir*, 1/191-192.

⁵⁵⁶ Mustafa Kayhan, *Kur'ân'da Çevre Kavramı ve Çevre İnsan İlişkisi*(Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 254.

⁵⁵⁷ İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/373.

⁵⁵⁸ Yaşar Akyay, *Talat Koçyiğit'in Hayatı, Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri İsimli Eserinde Zina Ayetlerine Yaklaşımı* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 55.

⁵⁵⁹ Bilgi için bk. Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440-444.

⁵⁶⁰ *Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, el-İsrâ 17/32

⁵⁶¹ Bilgi için bk. Esen, “Zina”, 44/440-444.

Tevhide davet tarihinde Hz. Yusuf döneminde bir zina fiiline kısmen de olsa tesirine rastlanmıştır. Bu duruma وَرَأَوْنَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ âyetiyle temas edilmiştir. Zina fiiline temas eden bu âyete meal yazarı “Yûsuf’un, evinde kaldığı kadın onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kilitleyip ‘Haydi gelsene!’ dedi. (Yûsuf) ‘Allah’a sığınırım dedi, efendim bana üzel baktı (ben nasıl onun iyiliğine karşı hıyanet ederim) zalimler iflah olmazlar.’ Andolsun kadın onu arzu etmişti. Eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi Yûsuf da onu arzu etmişti. Böylece biz kötülüğü ve fuhşu ondan çevirmek istedik, çünkü o ihlasa erdirilmiş (seçkin) kullarımızdandır.”⁵⁶² manasını vermiştir. Âyetten anlaşıldığına göre kadın, Hz. Yûsuf’a zina teklifinde bulunmuş ve o bunu reddetmiştir. Çünkü o, Rabbinin emir ve nehiylerine uyan bir kimsedir. Zina, büyük günah ve çirkinliktir.

Başka bir âyette zina konusuna وَكَيْفَ يُحْكُمْوَنكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ temas edilmiştir. Âyete “İçinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında duruken seni nasıl hakem yapıyorlar da ondan sonra da dönüyorlar verdiği hükme razı olmuyorlar. Onlar inanıcı değildir.”⁵⁶³ anlamı verilmiştir. Bu nedenle, Hz. Nebi, zina eden yahudiler için Tevrat’ta bulunan recm cezasını uygulamıştır. Koçyiğit, bu cezanın, ilk defa Tevrat’ta da yer aldığını belirtmiştir. Tevrat’ta yer alan zina ve recmle ilgili bilgiler yahudilerce bilinmektedir.⁵⁶⁴

Tevrat’ta bulunan recm ayetlerini yahudilerin adil bir şekilde uygulamadıkları Kur’ân’da⁵⁶⁵ açıklanmıştır. Orada yer alan hükümleri ve cezaları, savsaklamışlardır. Bu suçu işleyen bazı kimseleri ise recm ederek cezalandırmışlardır.⁵⁶⁶ Netice itibariyle ayetler ve açıklamalarından anlaşılmaktadır ki önceki ümmetlerde zina yasaklanmış bir fiildir. Hatta çok kötü ve çirkin bir iştir. Yahudilerde de zina edene recm cezası uygulanmıştır. Hz. Mûsâ şeriatında recm cezası yer almıştır. Hz. Nebi, zina eden Yahudilere recm cezası vermiştir. Fakat Kur’ân’da recm cezasından bahsedilmemiştir.

2.3.4. Livâta

İslam, insanın cinsel ihtiyaçlarını helal daire çerçevesinde gidermesine müsaade etmiştir. Livâta ise insanın bu ihtiyacının yanlış ve hatalı bir şekilde yanlış bir biçimde giderilmesine denilmiştir. Sözlükte livâta “havuzu çamur gibi bir şeyle sıvamak

⁵⁶² Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, Yûsuf 12/23-24.

⁵⁶³ Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, çev. Süleyman Ateş, el-Mâide 5/43.

⁵⁶⁴ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/342.

⁵⁶⁵ Âyet için bk. Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali, çev. M.Hamdi Yazır, el-Maide 5/44.

⁵⁶⁶ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 2/345.

kaydıyla tamir etmek” anlamında kullanılmıştır. Bu kelime Kur’ân’da erkeklerin birbirleriyle olan eşcinsel ilişkilerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu sözcük, anlamını eşcinselliğin yaygın olduğu ve Hz. Lût’un elçi olarak gönderildiği toplumdan almıştır. Kadınlar arasında olan eşcinselliği ifade eden kavram ise sihâktır. Eşcinsellik dinlerin birlikte mücadele ettiği kötü ve çirkin bir davranış olarak kabul edilmiştir.⁵⁶⁷ Hz. Lût ile livâta arasında bir ilişki yoktur. Bazılarının buna lûtîlik, demesi kesinlikle saçmadır.

İslâm, insanlığın değerini düşürecek ve onurunu zedeleyecek şekilde cinsel ihtiyacın gayrı meşru giderilmesini yasaklamıştır. O, buna insanlık neslinin korunmasına önem vermiştir. Çünkü zina, fuhuş, lezbiyen ve homoseksüellik gibi dinde yasaklanan davranışlardan da uzak durulmasını emretmiştir. İslam âlimleri, livâtanın dünyada da cezayı gerektireceğini iddia etmiştir. Bu konuda görüş birliği vardır. Çoğunluğa göre Kur’ân’da hem zina hem de livâta çirkin davranış olarak zikredilmiştir. Bu bilgiye dayanılarak livâta, zinayla kıyaslanmış ve zinayla aynı hükmü taşıdığı ifade edilmiştir.⁵⁶⁸

Livâtadan söz eden âyetler genelde mekkî olduğu için konu, tek başlıkta incelenmiştir. Kur’ân’da bu durum وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (Kur’ân’da bu durum) âyetinde açıklanmıştır. Meal yazarının âyete verdiği mana “Lût’u da (gönderdik). Kavmine dedi ki: ‘Siz, sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?’ Siz, kadınları bırakıp erkeklere şehvetle gidiyorsunuz ha! Doğrusu siz, israfçı (azgın) bir kavimsiniz.”⁵⁶⁹ şeklindedir. Hz. Lût, gönderildiği toplumda hakkı açıklamak yanında bir de livâtayla bilinen toplumla mücadele etmiştir. Onlara bunun büyük bir kötülük olduğunu hatırlatarak, onları bu fiilden sakındırmaya çalışmıştır. Kur’ân bu fiili, öncekilerin hiç yapmadığını ve yapmayı da düşünmediklerine işaret etmiştir. Bunun, insan fitratına ters düşen bir fiil olduğu belirtilmektedir. Onlar, Allah’ın evlilik vasıtasıyla meşru kıldığı kadın erkek ilişkisini yok saymış ve kendi cinslerinden olan erkeklere yönelmişlerdir. Bu çirkin işi yaparak kendilerini hayvanlardan daha aşağıya düşürmüşlerdir. Hayvanların sadece nefis tatmini için değil aynı zamanda soylarının devamı için çiftleştiklerine vurgu yapılmıştır. Ancak onlar sadece nefsi arzuları için erkekler peşinden gitmişlerdir.⁵⁷⁰ Bu toplumda livâtanın olmasının nedeni hala çözülememiştir.

⁵⁶⁷ Bilgi için bk. M. Kamil Yaşaroğlu, “Livâta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/198-200.

⁵⁶⁸ Bilgi için bk. Yaşaroğlu, “Livâta”, 27/198-200.

⁵⁶⁹ *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, el-A’râf 7/80-81.

⁵⁷⁰ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 3/90.

Emevi halifelerinden Velid b. Abdülmelik, Lût kavminin olayı Kur'ân'da anlatılmamış olsaydı böyle bir şeyin asla ihtimal dâhilinde olabileceğini düşünemeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁷¹ Ebu Hanife, ister evli ister bekâr olsun bu fiili işleyene, tazir cezası verileceğini belirtmiştir. Bunun nedeni, bu işin yapılmasında neseplerin karışması yoktur ve bu zina olarak değerlendirilmez. Cumhur ise bunu yapana had cezası uygulanması gerektiğini söylemiştir. Allah, Kur'ân'da bunun cezasını ağırlaştırmıştır. Çünkü bu, zina anlamında olup, zina edene uygulanacak cezanın haddi de yüz sopa olarak belirlenmiştir. Maliki ve Hanbeliler ise bu fiili işleyenin cezasının recm olduğunu ileri sürmüştür. Şafilere ise zina haddiyle cezalandırılmasına kail olmuştur.⁵⁷²

Peygamberler tarihinde livâta meselesine sadece Hz. Lût döneminde rastlanmıştır. Bu durum *وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ أَلَيْسَ لَكُمُ الرَّجَالُ شَهْوَةٌ مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ* âyetinde açıklanmıştır. Bir meal sahibi âyete “*Lût'u da (gönderdik) kavmine dedi ki: 'Siz göre göre o aşırı kötülüğü yapıyorsunuz ha!' Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz.*”⁵⁷³ anlamını vermiştir. Kavminin bu fiilinden dolayı Hz. Lût onlara şiddetle karşı çıkmıştır. Onlar da onu bulundukları yerden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmıştır. Hz. Lût, imansızlıkları ve bu çirkin fiilden vazgeçmemeleri üzerine onlara gelecek azaptan ailesinin korunması için dua etmiştir.⁵⁷⁴ Koçyiğit, bunların daha önce kimse tarafından işlenmemiş olan livâta kötülüğünü işlediklerini belirtmiştir. Erkekler, kendi aralarında fuhuş yapmıştır. İnsan fitratına tamamen aykırı olan ve çirkin olan bu işe bulaşmışlardır.⁵⁷⁵

Kur'ân'da çirkin olarak tanıtılan bu fiili yapan topluluk, helak edilmiştir. Bu hususa *وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ* âyetinde yer verilmiştir. Âyete “*Üzerlerine bir (taş) yağmuru indirdik. Uyarılıp da aldırmayanların yağmuru gerçekten ne kötü oldu.*”⁵⁷⁶ manası verilmiştir. Hz. Lût'u yalanlayan, kendi cinsleriyle fuhuş yapan bu topluluk normal olmayan bir yağmur azabıyla helak edilmiştir. Bunun kuru ve taşlaşan bir çamur yağmuru olduğu, isabet ettiği kişiyi yere mıhladığı belirtilmiştir.⁵⁷⁷ Zuhaylî, bu yağmurun o toplumun üzerine yağın ve pişmiş tuğla çamurundan yapılmış taşlar

⁵⁷¹ Bilgi için bk. İmam Hafız İbn Kesir, *Tefsiru'l Ku'ân'il azim*, çev. Savaş Kocabaş – M. Beşir Eryarsoy, 4/441.

⁵⁷² Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 8/285-286.

⁵⁷³ *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, en-Neml 27/54-55.

⁵⁷⁴ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 19/323-324.

⁵⁷⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 5/313.

⁵⁷⁶ *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, en-Neml 27/58.

⁵⁷⁷ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 5/314.

sapıklığa düşen toplumun nasıl helak olduğu da açıklanmıştır. Bu suça, zina cezasının uygulanmasını ileri süren görüşler kesinlikle tahkik edilmelidir. Hanefi mezhebinin görüşü olan tazir cezasının daha doğru olacağı dile getirilmiştir.

2.3.5. Hırsızlık

İyiliğin emredilmesi kötülüğün yasaklanması prensibi gözetildiğinde hırsızlık yasaklanan bir meseledir. İyiliğin emri, kötülüğün yasaklanması Kur'an bağlamında inanan erkek ve kadının vazifelerindendir. Hz. Nebi'nin sünnetinde bu hususa yer verilmiştir.⁵⁸⁴ Sözlükte sirkat "başkasına ait olan bir şeyi ondan habersiz alma" anlamındadır. Kur'an'da bu hususta "*Ancak kulak hırsızlığı yapan olur ki, onu da parlak bir kıvılcım takip etmektedir.*"⁵⁸⁵ şeklinde bir emir yer almıştır. Fıkıhî açıdan ise hırsızlık "Başkasına ait bir malı mülkiyetine geçirmek için korunduğu yerden habersiz bir şekilde alınması" olarak tarif edilmiştir. İslâm hukukunda had cezaları içinde hırsızlık da sayılmıştır. Biri bedenî, diğeri ise mali olmak üzere iki şekilde hükmü vardır. Bedeni olan, el kesmektir. Mali olan da iade ya da malın tazminidir. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre hırsızlığın sağ elinin el bileğinden kesileceği içtihadı yapılmıştır. İlk defa hırsızlık yapanın sağ eli bilekten kesilir. İkinci kez hırsızlığa bulaşanın sol ayağı bilekten kesilir. İki defa yaptıktan sonra üçüncü bir organı kesilmez ve tövbe edene kadar hapsedilir.⁵⁸⁶

Had cezasından sonra çalınan mal hala eldeyse onun geri verilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Hırsızın cezası, ancak şüphe, zaman aşımı, mülkiyet iddiası, çalıntının eksilmesi, mahallin yok olması, tövbe etmesi ve affedilmesi olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁷ Kıssalarda hırsızlıkla ilgili bilgiler, Mekke dönemine aittir. Bununla ilgili bir âyete Kur'an'da قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ قَالُوا نَقَدُ صُوعَ الْمَلِكِ وَلَمْ نَجَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ قَالُوا قَالُوا وَمَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَادِبِينَ yer verilmiştir. Âyete "*Bunlara döndüler 'Ne kaybettiniz, ne arıyorsunuz?' dediler. Dediler ki 'Kralın su tasını kaybettik, onu arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü (mükâfat) var. Ben buna kefilim. (Yûsuf'un kardeşleri) 'Allah Allah, dediler. Herhalde siz de bilmişsinizdir ki biz bu yere fesat çıkarmak için gelmedik ve biz hırsız değiliz. (Yûsuf'un adamları) 'Peki, ya yalancı çıkarsanız o hırsızlık edenin cezası nedir?' dediler.*"⁵⁸⁸ anlamı verilmiştir. Hz. Yûsuf, usulen onları hırsızlıkla suçlamak zorunda kalmıştır. Çünkü kardeşini yanına

⁵⁸⁴ Bilgi için bk. Abdurrahman Altuntaş, *Kur'an'da Temel Siyasi Kavramlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 89.

⁵⁸⁵ *Kur'an-ı Kerim ve Kelime Meali*, çev. M.Hamdi Yazır, el-Hicr 15/18.

⁵⁸⁶ Bilgi için bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/519-554.

⁵⁸⁷ Bilgi için bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/519-554.

⁵⁸⁸ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, Yûsuf 12/71-74.

alması ancak böylesi bir hileyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Kardeşini onlardan ayırmak ve yanında kalmasını sağlamak için böyle bir hileye başvurmuştur.⁵⁸⁹ Burada şartları oluşmuş gerçek bir hırsızlık varsa da kardeşler hırsız değildir. Bünyamin'in yükünde bulunan tası da o çalmamış, başkası bunu gerçekleştirmiştir. Belki bu hiyel de değerlendirilebilir.

Bir başka âyette Allah قَبْدًا بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ... قَالُوا إِنَّ يَسْرِقُ... buyurmuştur. Bir meal yazarının âyete verdiği mana “*Bunun üzerine (Yûsuf) kardeşinin kabından önce onların kaplarını aramaya başladı. Sonra tası kardeşinin kabından çıkardı... (Yûsuf'un kardeşleri) 'Bu çaldıysa bundan önce kardeşi de çalmıştı.' dediler...*”⁵⁹⁰ şeklinde olmuştur. Yürürlükte olan Mısır kanunlarına göre Hz. Yûsuf, görünürde hırsızlıkla suçlanan kardeşini yanında tutması mümkün değildi. Ancak kardeşlerinin şeriatında onu yanında tutması için hırsızlık hilesinin gerçekleşmesi gerekmiştir. O, kardeşlerine hırsızlığın hükmünü sormuş onlar da hırsızlık yapanın alıkonulması şeklinde bir cezası olduğunu ikna etmiştir. Koçyiğit'e göre bu çare Hz. Yûsuf'a Allah tarafından öğretilmiştir. Bu yüzden eşyaları arasına kabı koyarak kardeşini görece hırsızlıkla suçlamış ve meşru bir hileye başvurmuştur.⁵⁹¹

Bu diyalogda Hz. Yûsuf'un hırsızlıkla suçlamasıyla ilgili bazı rivayetlerden söz edilmiştir. Buna göre Hz. Yûsuf, küçüklüğünde müşrik olan anne tarafından dedesinin putlarını çalmış ve kırmıştır. O, bunu putlara tapılmayı engellemek için yapmıştır. Yani dedesine ait olan putları çalıp kırmıştır.⁵⁹² Bu rivayetin Hz. Yûsuf'un suçlanan hırsızlığını açıklama kapasitesi hemen hemen yoktur. Diğer bir rivayete göre Yûsuf'u çok seven halası, onu yanından ayırmak istememiş ve Hz. İshak'tan kalma değerli bir kuşağı halasından çalmıştır. Yani hala, onu yanında tutabilmek için gizlice kuşağı beline sarmış ve kuşağın kaybolduğunu ilan etmiştir. Böylece yeğeninin yanında kalmasını sağlamıştır.⁵⁹³ Hz. Yûsuf'un kardeşlerince hırsızlıkla suçlanmasının sebepleri bu rivayetlerde anlatılmış ise de bu hırsızlığı, Kur'an onaylamış değildir. Sadece Kur'an, onların iddialarını alıntılanmıştır. Hırsızlık, önceki dönemlerde ve milletlerde de vardır. Yapılan bu fiilin karşılıksız kalmaması için farklı cezalandırmalar uygulanmıştır. İslâm, hırsızın elinin kesilmesini bazı şartlar doğrultusunda onaylamıştır.

⁵⁸⁹ Bilgi için bk. Zuhaylî, *Tefsîrü'l-münir*, 13/34.

⁵⁹⁰ *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş, Yûsuf 12/76-77.

⁵⁹¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/59.

⁵⁹² Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/61.

⁵⁹³ Bilgi için bk. Koçyiğit, *Meal ve Tefsir*, 4/61.

kavmim! Ölçüyü ve tartıyı aaletle ve tam olarak yapın, insanların eşyasını eksik vermeyin. Yeryüzünde fesat çıkararak kötülük yapmayın.”⁶⁰⁰ anlamını vermiştir. Hz. Şuayb kavmini ölçü ve tartıyı eksik yapmama konusunda uyarmıştır. Ardından yol keserek insanlara saldırgan davranışlarda bulunmayı ve onlara zarar vermeyi yasaklamıştır.⁶⁰¹ Gerek yol kesmeleri gerek insanları maddi ve manevi zarara uğratmamaları konusunda bu toplum uyarılmıştır. Bozgunculuk yapmamaları tavsiye edilmiştir.

Başka bir âyet ise ... نَادِيَكُمْ الْمُنْكَرَ... şeklinde. Bu âyete meal sahibi “Siz, (kadınları bırakıp) erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantılarınızda çirkin işler yapıyorsunuz...”⁶⁰² anlamını vermiştir. Âyette bu kavmin erkeklerle fuhuş yaptıkları ve yol kesicilik yaptığı bildirilmiştir. Aynı toplum yollarda bekleyerek insanların önünü kesmiş ve onları öldürerek mallarını almıştır. Hz. Lût, tüm çabalarından sonra ilk defa fuhuş ve yol kesicilik yapan bu kavim için rabbinden yardım istemiştir.⁶⁰³ Hz. Lût’un insanların mallarına el koymak için yol kesen toplumu bundan menetmiştir.

Allah, yeryüzünde bozgunculuk yapan toplulukları uyarmıştır. Bu duruma Kur’ân’da مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ âyetiyle temas edilmiştir. Meal yazarının âyete verdiği mana “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). O ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, ahiret gününe umut bağlayın. Yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk yapmayın.’ dedi.”⁶⁰⁴ şeklindedir. Âyette bir toplumun yol kesicilik yaptığı ve kötülüklerini insanların mallarını alarak devam ettirdiklerine temas edilmiştir. Malı gaspedenler müslüman ise ayrıca onları Allah yolundan saptırmak için de ellerinden geleni, o toplum yapmıştır. Hz. Şuayb da onları uyarmış, bu fiillerinden vazgeçmelerini söylemiş ve onları doğru yola davet etmiştir.⁶⁰⁵ Sonuç itibariyle yol kesiciliğe önceki kavimlerde de rastlanmıştır. Buna ne ceza verildiği ise âyetlerde açıklanmamıştır.

⁶⁰⁰ İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim, çev. Hamdi Döndüren, Hûd 11/85.

⁶⁰¹ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 3/612.

⁶⁰² İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim, çev. Hamdi Döndüren, el-Ankebût 29/29.

⁶⁰³ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/402.

⁶⁰⁴ İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim, çev. Hamdi Döndüren, el-Ankebût 29/36.

⁶⁰⁵ Bilgi için bk. Koçyiğit, Meal ve Tefsir, 5/405.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Talat Koçyiğit'in yazmış olduğu “Kur’ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri” adlı eseri incelenmiştir. Koçyiğit'in tefsiri, kıssalardaki ahkâm âyetlerine yaptığı yorum ve açıklamalar doğrultusunda detaylı olarak incelenmiştir. Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine yer vermesi, hadislere başvurması, sahabe kavli ve tabiun sözlerini aktarması ve isrâiliyâta yer vermesiyle eserin rivayet tefsiri olduğu sonucuna götürmüştür. Fıkıh ve kelam gibi ilimlerin tefsirinde yer alması ve Koçyiğit'in kendi görüşlerini de zikretmesi eserin aynı zamanda dirayet tefsiri olduğunda göstermiştir.

Talat Koçyiğit bir hadisçi olması sebebiyle tefsirinde hadis metinlerini sıkça yer vermiştir. Buhârî, Müslim, İbn Mâce ve Ebû Davûd gibi hadis kaynaklarına başvurmuş, özellikle Buhârî ve Müslim hadisleri eserinde önemli bir yer edinmiştir. Koçyiğit, âyetlerin tefsirinde faydalandığı hadislerin sahih hadisler olduğunu belirtmiştir.

Kıssalardaki âyetler Koçyiğit'in bakışıyla incelendiğinde ibadet, muâmelat ve ukûbata dair emirlerden önceki ümmetlerin de sorumlu tutulduğu görülmüş, bu konuları Koçyiğit'in bazı yerlerde detaylıca bazı yerlerde ise daha yüzeysel de olsa gerekli açıklamalarla desteklediği tespit edilmiştir. Koçyiğit'in açıklamaları ve gerekli görüldüğünde başvurulmuş bazı kaynaklardaki bilgilerden hareketle önceki ümmetlerde de ibadet, muâmelât ve ukûbata dair hükümlerin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

İncelenen tefsir bağlamında namaz ibadetine bakıldığında önceki ümmetlerin rükû ve secdesi olan namazla mesul olduğu görülmüştür. Yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak olarak ifade edilen oruç ise Hz. Meryem döneminde susma orucu şeklinde karşımıza çıkmıştır. Hac ibadeti, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail gibi elçiler etrafında şekillenmiştir. Kurban ibadeti de önceki toplumlara bazen direkt bazen de dolaylı yollarla emredilmiş, bu ibadet Hz. İsmail ile bütünleşmiştir. Muâmelât kapsamında değerlendirilen aile kurumu hep var olmuş ve buna dair meseleler günümüze kadar süregelmiştir. İhtiyaç duyulduğunda başvurulabilecek bir uygulama olan vekâlet akdi önceki şeriatlerde bulunmaktadır. Hz. Yusuf kıssasında ön plana çıkan şahitlik konusu da var olagelmıştır. Hileye sınırlı durumlarda ve belirli şartlarda olmak kaydıyla başvurulduğu karşımıza çıkmıştır. Katile kıssanın uygulanması, zina edene recm cezasının verilmesi, hırsızlık fiilinin karşılıksız kalmayıp cezalandırılması gibi hususlara önceki toplumlar döneminde rastlanmıştır.

Koçyiğit'in, eserinde farklı görüşlere de yer verdiği görülmüştür. Âyetleri izah ederken birçok müfessirin görüşüne başvurmuştur. Müfessirlerin isimlerini nadiren

zikretmiş, çoğunlukla genel ifadeler kullanarak müfessirlerin görüşlerini aktarmış ve isimlerini zikretmemiştir. Yeri geldiğinde ise konuyla ilgili kendi fikrini beyan etmiştir. Ayrıca Koçyiğit'in tefsirinde dikkat çeken bir husus bulunmaktadır. O da tefsirinde bir sayfalık bibliyografya dışında kaynakça ve dipnot kullanmamış olmasıdır. Bu durum çalışmasına kaynaklık eden eserlere kolaylıkla ulaşılmasının önüne geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2005). *Bir ictihad kaynağı olarak Kur'an kıssaları*. (Doktora tezi). Yöktez. (190077).
- Aktan, H. (2020). Miras. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 30, ss. 143-145). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyay, Y. (2020). *Talat Koçyiğit'in hayatı, Kur'an-ı Kerim meali ve tefsiri isimli eserinde zina ayetlerine yaklaşımı*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (637161).
- Altuntaş, A. (2016). Kur'an'da tanıtılan model şahsiyet, Hz. Eyyüb. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5), 17-44.
- Altuntaş, A. (2009). *Kur'an'da temel siyasi kavramlar*. (Doktora tezi). Yöktez. (249263).
- Apaydın, H. Y. (2002). Kur'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 26, ss. 382-383). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2010). Şahit. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 38, ss. 278-283). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayday, M. R. (2021). *Talat Koçyiğit ve Kur'an-ı Kerim meal ve tefsiri adlı eseri*. (Yüksek lisan tezi). Yöktez. (666229).
- Aydın, M. A. (1989). Aile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 2, ss. 196-200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (1995). Evlat Edinme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 11, ss. 527-529). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkîya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 11, ss. 463-466). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2000). İcâre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt.21, ss. 379-388). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2001). Kasâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 24, ss. 528-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilgin, R. (2015). Talat Koçyiğit'in hayatı, eserleri ve Türkiye'deki hadis çalışmalarına katkısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 168-180.
- Bilmen, Ö. N. (1990). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali alisi ve tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

- Birişik, A. (2019). Sûre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 37, ss. 538-539). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğire el-Cu'fî. (1436/2015). *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. (Cilt. 1-8). (A. Zümer, Nşr.). Kahire: Daru't-Tasil.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. (1405/1985). *Ahkâmü'l-Şur'ân*, (Cilt. 1-5). (M. S. Kamhavî, Thk.) Beyrut: Dâr İhya et-Turas el-Arabî.
- Çalış, H. ve Hacak, H. (2007). Rehin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 34, ss. 538-542). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Deliser, B. (2014). *Kur'ân ilimleri ve tefsir usulü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Demirci, M. (2015). *Tefsir tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Demirel, C. (2017). Kur'ân'ın özel tarihine ışık tutan bir ilim: Mekki-Medeni. *Diyanet İlmi Dergi*, 53(4), 35-54.
- Dindi, E. (2014). *Kur'ân'da İslam öncesi kültürün izleri (muamelat örneği)*. (Doktora tezi). Yöktez. (388974).
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. (1990). *Sünen-i Ebû Dâvûd*. (Cilt. 10). (N. Yeniell vd., Haz.). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 44, ss. 197-207). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erul, B. (2019). Talat Koçyiğit. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. Ek-2, ss. 73). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Esed, M. *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*. (2015). (C. Koytak, A. Ertürk, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Esen, H. (2013). Zina. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 44, ss. 440-444). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fehd, T. (2002). Kur'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 26, ss. 381-382). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göktaş, S. (2019). *Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri bağlamında "Kur'ân'ı Kerim meal ve tefsiri" adlı eserin değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (600528).
- Güç, A. (2002). Kurban. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 26, ss. 433-435). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, H. M. (2006). Müsabaka. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 32, ss. 63-65). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Harman, Ö. F. (1996). Hac. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 14, ss. 382-386). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Kesîr, İmam Hafız. (2011). *Tefsiru'l Kur'ân'il azim*. (Cilt. 1-12). (S. Kocabaş, M. B. Eryarsoy, Çev.). İstanbul: Karınca Polen Yayınları.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. (541/620). *el-Muğnî*. (Cilt. 1-15). (A. A. et-Türki, A. M. El-Hulv, Thk.). Riyad: Dar Âlem el-Kütüb.
- İbn Mace, el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvînî. (t.y.). *Sünen-i İbn Mace*. (F. Kahraman, Nşr.). (H. Hatipoğlu, Çev.). b.y.: Kahraman Yayınları.
- İbn Manzûr, İmam el-Allâme. (1418/1997). *Lisânü'l-'Arab*. (Cilt. 1-18). (E. M. Abdülvehhab, M. S. el-Abdî, Nşr.). Beyrut: Dâr İhya et-Turas el-Arabî.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. (595). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. (Cilt. 1-4). (Muhammed Subhi Hüseyin Halluk, Thk.) Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim*. (2003). (H. Döndüren, Çev.). İstanbul: Yenişafak.
- Kalaycı, S. (2022). *Talat Koçyiğit'in hayatı, eserleri ve tefsirdeki metodu* (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (762850).
- Kanaqı, B. (2010). Muhammed Tayyib Okiç (hayatı- eserleri- kişiliği) sempozyumu. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 8(2), 201-207.
- Karaalp, C. (2019). Kur'ân-ı Kerim meâl ve tefsiri adlı eserin tefsirdeki metoduna dair bir inceleme. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-18.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. Ve Gümüş, S. (2012). Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. (Cilt. 1-5). (4. Basım). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayhan, M. (2019). Hz. İbrahim kıssasının şer'u men kablena açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı* 2, 334.
- Kayhan, M. (1996). *İslam hukuku açısından Kur'ân kıssalarının kritiği*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (54139).
- Kayhan, M. (2014). Kâf suresi örnekliğinde mekkî surelerdeki medenî ayetler meselesi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1(14), 139-140.
- Kayhan, M. (2002). *Kur'ân'da çevre kavramı ve çevre insan ilişkisi*. (Doktora tezi). Yöktez. (110268).
- Kayhan, M. (2013). Kur'ân kıssalarının ibadet bağlamında değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 134-177.

- Kayhan, M. (2015). Kur'ân kıssalarında ukûbâta dair ayetlerin tefsirlerdeki yansımaları üzerine değerlendirmeler. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 4(7), 192-219.
- Koca, F. (2014). *İslam ibadet esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, T. (1960). Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ve bir risalesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 8(1-4), 165-174.
- Koçyiğit, T. (1967). Goldziher'in hadisle ilgili bazı görüşlerinin tahlil ve tenkidi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 15(1-4), 43-55.
- Koçyiğit, T. (1980). *Hadis ıstılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Yayınları.
- Koçyiğit, T. (2009). *Hadis usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, T. (2007). *Hadis tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, T. (1989). *Hadisçilerle kelamcılar arasındaki münakaşalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, T. (1970). Hadisler arasında tenâkuz meselesi. *Diyanet Dergisi*, 9(1-4), 205-209.
- Koçyiğit, T. (1976). İbn şihab ez-Zührî. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 21(1-4), 51-84.
- Koçyiğit, T. (1969). İlmu usûli'l hadis veya ilmu mustalahu'l hadis. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 17(1-4), 117-135.
- Koçyiğit, T. (1961). İslâm hadisinde isnad ve hadis râvilerinin cerhi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 9(1-4), 47-57.
- Koçyiğit, T. (1993). Kasden insan öldürmenin dindeki hükmü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 34(1-4), 13-23.
- Koçyiğit, T. (1963). Kitap ve sünnette nesh meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 11(1-4), 93-108.
- Koçyiğit, T. (1967). Mevzû hadislerin zuhuru. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 15(1-4), 57-68.
- Koçyiğit, T. (1968). Cehmiyye (Mutezile) de akılcılık. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 16(1-4), 103-122.
- Koçyiğit, T. (2016). *Kur'ân-ı Kerim meal ve tefsiri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (1998). Hiyel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 18, ss. 170-178). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Köse, S. (2003). Lakit. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 27, ss. 68-69). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2003). Lukata. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 27, ss. 223-225). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. (1993). (H. B. Çantay, Çev.). İstanbul: Risale Basın Yayın.
- Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*. (2010). (H. Karaman, A. Özek, İ. K. Dönmez, M. Çağrırcı, S. Gümüş, A. Turgut, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meali*. (2011). (M. Hamdi Yazır, Çev.). İstanbul: Merve Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. (2011). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim Meali*. (2015). (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meali*. (t.y.). (T. Koçyiğit, Çev.). Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*. (1980). (S. Ateş, Çev.). Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr. (2006). *el-Câmi li ahkâmî'l Kur'an*. (Cilt. 2). Şam: Resalah Yayınları.
- Öğüt, S. (2010). Taharet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, ss. 382-385). İstanbul: TDV Yayınları.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. (1430/2009). *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-muhtâr*. (Cilt. 1-4). Beyrut: Daru'r-Risaletü'l-Alemiyye.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (206-261). *Sahih-i müslim*. (Cilt. 1-5). (M. F. Abdülbâkî, Nşr.). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Özel, A. (1988). Adak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 1, ss. 337-340). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 12, ss. 110-126). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Paçacı, M. (2019). *Kur'ân'a giriş*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî. (1411/1990). *Tefsîr-i kebîr mefâtîhu'l-gayb*. (Cilt. 1-32). Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Robson, J. (1958). Sünen-i Ebû Dâvûd nüshalarının rivayeti. (T. Koçyiğit, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(1), 173-182.
- Robson, J. (1963). Hasen hadislerin çeşitleri. (T. Koçyiğit, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 11(1), 109-118.

- Robson, J. (1962). İbn İshak'ın isnad kullanışı. (T. Koçyiğit, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 117-126.
- Salihoğlu, M. (2013). Zekât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 44, ss. 207-209). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sonay, B. (2020). *Talat Koçyiğit'in Kur'an-ı Kerim meal ve tefsiri adlı eserinde sebeb-i nüzullere yaklaşımı*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (636790).
- Son Çağrı Kur'an. (2009). (Salih Akdemir, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Şener, M. (2001). İtikâf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 23, ss. 457-459). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şengül, İ. (2002). Kıssa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 25, ss. 498-501). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taberî, Ebu Ca'ğfer Muhammed b. Cerîr. (1424/2003). *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an* (Cilt. 1-26). (A. A. et-Türkî, Thk.). Suudi Arabistan: Daru Âlemi'l-Kütüb.
- Topyay, Y. (2008). *Kur'an'da ibadet açısından istiğfar ve tevbe ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (228300).
- Yaşaroğlu, M. K. (2003). Livâta. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 27, ss. 198-200). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 32, ss. 350-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yerinde, A. (1997). *Ahkâm ayetlerinin tefsirinde sünnetin yeri* (Doktora tezi). Yöktez. (355138).
- Yetkin Kontbay, H. (2013). Vesaik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 43, ss. 64-66). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz Örnek, B. (2011). Talat Koçyiğit. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 9(2), 181-183.
- Yitik, A. İ. (2007). Oruç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 33, ss. 414-416). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zebîdî, Zeynûddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllâtîf. (1987). *Sahîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi ve şerhi*. (Cilt. 1-12). (K. Miras, Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zuhaylî, Vehbe. (1411/1991). *Tefsirü'l-münir fî akide ve şeria ve menhec*. (Cilt. 1-32). Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır.

ÖZGEÇMİŞ

Havva Nur DEMİR, İlköğretimini Gümüşhane’de Gazipaşa Ortaokulu’nda tamamlamıştır. 2014 yılında Gümüşhane Fatih Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun olmuştur. Aynı yıl Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni kazanmış ve buradan 2019 yılında mezun olmuştur. Daha sonra Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yüksek lisans eğitime başlamıştır. Eylül 2022’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak İstanbul’a atanmıştır. Halen bu okulda görev yapmaktadır.

